

T.C.

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

**İŞİTME ENGELLİ ERGENLERDE ENGELLERİYLE İLGİLİ DİNİ
ATIFLARI İLE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

Filiz OBUZ

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2015

**İŞİTME ENGELLİ ERGENLERDE ENGELLERİYLE İLGİLİ DİNİ
ATIFLARI İLE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

Filiz OBUZ

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Muammer CENGİL

Çorum 2015

KABUL VE ONAY

Filiz 0842 tarafından hazırlanan "İsitmeye Engelli Ergenlerde
Engelleriyle İlgili Dini Aktivite ile İlgili Diniyet
08.09.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak
yüksek lisans/ doktora/ sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı) (Başkan)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı) (Danışman)

Doc. Dr. Muhammed ÇEKİRCİ

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Doc. Dr. Adem KOLUKCI

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yrd. Doc. Dr. Necmi KARSLI

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet LUKURAN

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

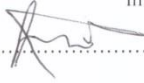
Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (D.B./09./2017.)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....
FİDİR ORUZ

İmzası

.....

ÖZET

OBUZ, Filiz, İşitme Engelli İşitme Engelli Ergenlerde Engelleriyle İlgili Dini Atıfları İle Saldırganlık Düzeyleri Arasında Ki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2015.

İşitme engelli bireylerin yaşadıkları engellenmişlik duygularından dolayı bir savunma mekanizması olarak saldırgan eğilimde olması doğal/ normal/ mümkündür. Din gibi toplumsal yapıyı şekillendiren, bireylerin hayatından başlayıp içinde yaşatılan tüm toplumsal hayatı etkileyen sosyolojik unsurlar diğer toplumsal konular gibi engellilik durumunu algılama ve şekillendirmeye de etkili olmaktadır. Çalışmanın amacı işitme engelli ergenlerin toplumsal yaşamda uyum problemlerinden biri olan saldırgan davranışlarının engelleri ile ilgili dini olan ve olmayan atıflarından etkilenip etkilenmediğini, etkileniyor ise ne kadar etkili olduğunu tespitiye yöneliktir.

Çalışmamızda işitme engelli ergenlerin saldırganlık eğilimleriyle engelleri ile ilgili dini atıflarının ilişkisi araştırılmıştır. Çalışma iki bölümde hazırlanmıştır. Birinci bölümde psikoloji biliminde, İslam Dininde ve toplumsal açıdan engellilik konuları, işitme engeli tanımı ve Türkiye’de engellilikle ilgili istatistiki bilgiler ve engelli bireyin psikolojisi ve ailenin engellinin toplumsal yaşama katılmasında ki rolü hakkında bilgiler verilmiştir. Ergenlik ve saldırganlık konularının tanımı ve ülkemizde bu konularda yapılmış çalışmalar, dini atfın tanımı ve İslam Dini’nde engelliye bakış ve engelli bireyde dini atf konularına da bu bölümde yer verilmiştir. İkinci bölümde ise hazırlanan anket sonuçları verilmiş ve veriler yorumlanmıştır.

Çalışmamıza katılan lise öğrencisi ergen erkek işitme engellilerden; DKAB derslerinin dışında din eğitimi aldıklarını, konuşmadıklarını ve duyamadıklarını belirtmiş olanların anlamlı yüzdesi engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmuştur. DKAB derslerinin dışında din eğitimi almadıklarını belirten katılımcıların da engelleri ile ilgili dini atıfları olumludur sadece din dışı atıfları daha yüksek çıkmıştır.

Çalışmamıza katılmış olan engelli bireyler engelleri ile ilgili anlamlılık düzeyinde olumlu dini atıfta bulunmaktadırlar. Çalışmamız verilerine göre, engelin doğuştan, kaza ya da hastalık sebebiyle olması olumlu dini atf için anlamlılık düzeyinde değildir.

İşitme engellilerde saldırganlığın olumsuz görüntüsünden atılganlığın olumlu yapısına evirilebileceği ayrıca işitme engellilerde saldırganlık eğiliminin toplum etkisi ile davranışa dönüştüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşitme Engelli, Saldırganlık, Dini Atf.

ABSTRACT

OBUZ, Filiz, Examining the Relationship between Religious Attributions Concerning the Obstacles of Hearing Impaired Adolescents and Their Aggression Levels. Master Thesis, Çorum, 2015.

Tendency of aggression of hearing impaired individuals because of the frustration experienced is natural case as a defense mechanism. Sociological factors which start from the life of the individual and affect the social life are also effective in perceiving and forming disability such as religion forming the social structure and the other social issues. The aim of this study is to determine whether the aggressive behavior which is one of the adaptation problems in social life of hearing impaired adolescents are affected from the religious and non-religious attributions and if affected, it will identify how effective it is.

In this study, the relationship between religious attributions concerning the obstacles of hearing impaired adolescents and their aggression levels is analyzed. The study has two chapters. The first chapter includes disability issues in psychology, Islam and the social aspects, the description of hearing disability, the statistical information regarding the disability in Turkey, the psychology of the disabled person and the role of the parents for the disabled person in order to participate in social life, the description of adolescence and aggression, the studies conducted on these issues, the description of religious attribution, and Islamic view towards disabilities and issues of religious attributions in disabled person. The second chapter includes the results of the survey and the interpretation of data.

The important percent of obstacles of the male high school students who are hearing impaired adolescents who have religious training except the Education of Religion and Ethics courses and cannot speak and hear attributes to the religion positively. The participants who state that they do not have religious training except the Education of Religion and Ethics courses have positive religious attributions with their disabilities; but non-religious attributions have a high rate.

Hearing impaired adolescents who participated in this study showed significant positive outcome in overcoming their obstacle attributed to their religious believe. According to data from our study, the positive outcome attributed to religious belief in people with disability due to congenital, accidents or illness didn't have any degree significance.

The transition from the negative image of aggression to the positive image of assertiveness in the individuals who suffer from the hearing impairment and also the

transformation of aggressive tendency to the behavior with the effect of the society are determined.

Key Words: Hearing impaired, Aggression, Religious Attribution

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii

GİRİŞ

1. BAŞLARKEN	1
2. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
3. ÖRNEKLEM GRUBU	4
4. SINIRLILIK	5
5. PROBLEM VE ALT PROBLEMLER	6
6. HİPOTEZLER	7
7. YÖNTEM VE KAYNAKLAR	8

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ENGELLİLİK DURUMU VE ENGELLİ BİREYE BAKIŞ	
1.1. Engellilik	10
1.2. Psikoloji Biliminde Engellilik	10
1.3. İslam Dininde Engellilik	11
1.4. Toplumsal Açıdan Engellilik	13
2. İŞİTME ENGELİ VE TÜRKİYE'DE İŞİTME ENGELLİLİK	
2.1. İşitme Kaybı	13
2.2. İşitme Engelinde Eğitim İlkeleri	17
2.3. İşitme Engellilerde Erken Tanı ve Önemi	19
2.4. İşitme Engellilerde Eğitim Tarihçesi ve Toplumsal Görevler	21
3. ENGELLİ BİREY PSİKOLOJİSİ VE AİLENİN ROLÜ	

3.1.	Engelli Bireyin Psikolojisi	24
3.2.	Engelli Birey ve Aile Tutumları	25
4.	ERGENLİK	
4.1.	Ergenlik	28
5.	SALDIRGANLIK	
5.1.	Saldırıcılık	29
5.2.	Saldırıcılığa Kuramsal Yaklaşımlar	32
5.3.	Saldırıcılığa Neden Olan Faktörler	37
5.4.	Ülkemizde Saldırıcılık Konusunda Yapılmış Bazı Çalışmalar	39
5.5.	Ülkemizde Engellilerde Saldırıcılık Konusunda Yapılmış Bazı Çalışmalar	48
6.	ATIF KAVRAMI VE KURAMLARI	
6.1.	Atfetme ve Etkileri	49
6.2.	Atif Kuramları	51
6.3.	İslam Dini Çerçevesinde Engelli Bireyde Dini Atif	56

İKİNCİ BÖLÜM

1.	BULGULAR VE YORUM	
1.1.	Dini Atif Ve Saldırıcılık	67
1.2.	Engel Oluşumu ve Dini Atif	69
1.3.	Din Eğitimi ve Dini Atif	71
1.4.	Duyuma Konuşma Durumu ve Dini Atif	72
1.5.	Engel Oluşumu ve Saldırıcılık	73
1.6.	Din Eğitimi ve Saldırıcılık	75

1.7. Duyma Konuşma Durumu ve Saldırganlık	76
1.8. Özetle	78
SONUÇ	83
KAYNAKÇA	85
EK: Anketler	93

KISALTMALAR

a.g.b.:	Adı Geçen Bildiri
a.g.t.:	Adı Geçen Tez
ASPB:	Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı
Bknz:	Bakınız
DKAB:	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Doç. Dr.:	Doçent Doktor
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
Prof. Dr.:	Profesör Doktor
vb:	Ve Benzeri

GİRİŞ

1. BAŞLARKEN

Saldırganlık, en eski meşru müdafaa gerekçesidir. Ama bu ne demektir? Saldırganlık dürtüsünün savaş ve işkencede ki payı ekonomik rekabet ve politik entrikalarda ki payından daha mı fazladır... İnsan davranışını açıklamak için çok daha belirgin ve kapsamlı tanımlara ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. ... İnsanın kendi iyiliğini onaylamak amacıyla kötü bir düşmanla kıyaslamaya ihtiyaç duyması belki de insanın yok edici eğilimlerinin göstergesidir. Belki de insan yamyamlıktan bir türlü bütünüyle vazgeçememiştir.¹ Saldırganlık bir sebep midir, sonuç mudur? Belki asıl bu sorunun cevabı bizi yönlendirmelidir.

Kosinski,² Boyalı Kuş'unda toplum tarafından sürünün dışında kabul edilenlerin, 'farklı olanların' nasıl yalnız bırakılıp, iğdiş edildiğini, merhamet adına nasıl 'öteki'leştirildiğini anlatır. İşte bu iğdiş ya da onulmaz merhamet sürecinde Boyalı Kuş sürüye benzemek için ya da öteki'liğini anlamlı kılmak için savunma mekanizmaları kullanır.

Anlattığımız onların öyküsüdür...

2. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Vücudumuzun herhangi bir işlevini tam olarak yerine getirememek olarak tanımlayabileceğimiz engellilik durumunun engeli yaşayan bireyde oluşturduğu etkilerde çeşitlidir. Engellilik durumu engeli yaşayan bireyde sadece engelli olan organı kullanamamaktan dolayı değil, yaşanan engellilik durumunun yaşattığı gerilimden dolayı da psikolojik olarak da etkilemektedir. Hem fiziksel olarak hem de psikolojik olarak etkilenen engelli bireyle etkileşimde bulunan diğer bireyler ve tüm toplumda bu etkileri doğrudan ve dolaylı olarak yaşamaktadır.

Engelliler İdaresi Başkanlığı'nca yapılan araştırmaya göre, Türkiye nüfusunun yüzde 12,29'unu engelliler oluşturuyor. Bu oranın yüzde 9.70'ini süreğen hastalığı olanlar, yüzde 2,58'ini ise ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel

---

¹ Szasz Thomas S., *Deliliğin İmalatı*, Çev. Gözde Genç, Yerdeniz Yayınları, İstanbul, 2007, S:373

² Bknz: Kosinski Jerzy, *Boyalı Kuş*, Çev. Aydın Emeç, E Yayınları, İstanbul, 1984

engelliler oluşturuyor.³ Analizler, engellilerin bir kısmında iki veya daha fazla sorunun bulunduğunu gösteriyor. Buna göre, bedensel engellilerin yüzde 5,5'inde görme, yüzde 3,2'sinde işitme, yüzde 8,4'ünde konuşma ve yüzde 6,6'sında ise zihinsel engel var. İşitme engeli bulunanların yüzde 34'ünde aynı zamanda konuşma engeli ve konuşma engeli bulunanların yüzde 27'sinde aynı zamanda zihinsel engel bulunuyor. Bu sayılara baktığımızda engellilerle ilgili yapılan çalışmaların bütüncül bakış açısıyla ele alınması, yakın çevreleri ve aileleri ile birlikte önemli bir toplumsal grup olduklarının bilincinde olunması gereklidir.

Engel türlerine göre; engellinin engelini algısı, engelinin doğurduğu etkileşim biçimlerinde değişiklikler, yaşam ve düşünüş biçimleri vb farklılık göstermekle birlikte engelli bireylerin genel özelliklerinden birinin de saldırganlık eğilimi olduğu yapılan araştırmalarda belirtilmiştir.

Günlük aktivitelerini bağımsız olarak yerine getirebilmek, oluşturulan sosyal imkanlardan yararlanabilmek, toplumsal ilişkide bulunmak ve sağlıklı iletişim gerçekleştirebilmek engellinin engelinden doğan sorunları aşması ve gerginliğini en aza indirebilmesi için gereklidir.

Engelli bireylerin engel türüne göre günlük aktivitelerini yerine getiriş biçimleri değerlendirildiğinde, işitme engellilerin yüzde 75,7'si, görme engellilerin yüzde 70,3'ü, bedensel engellilerin yüzde 61,2'si ve konuşma engellilerin yüzde 54,5'i kendi başına hareket edebiliyor. Kendi başına bağımsız hareket etme durumu en kısıtlı olan grubu zihinsel engelliler oluşturuyor.

Günlük aktivitelerini yerine getirirken bir başkasına tam bağımlı olanlar, iş yerinin fiziki şartlarından en fazla rahatsızlık duyuyor. Günlük aktivitelerini yerine

---

³ ASPB, *Ar-ge Dairesi İstatistikleri*. <http://eyh.aile.gov.tr/yayin-ve-kaynaklar/arge-ve-istatistik>. (Erişim Tarihi:16.05.2015)

getirirken bir başkasına yarı bağımlı olanların yüzde 46,4'ü, faaliyetlerini bağımsız yapabilenlerin yüzde 24,3'ü iş yerinin fiziki şartlarının uygun olmadığını belirtiyor.⁴

Ülkemizde her 100 kişiden 3,2'sinin işitme engelli olduğunu ve bu kişilerin engelliliğinden birincil derecede etkilenen kişileri de hesaba katarak düşündüğümüzde engellilerle ilgili yapılan çalışmaların artırılması gereği de ortaya çıkmaktadır. İşitme engelli bireyler kendilerini anlamak adına, onlarla etkileşime giren toplumsal gruplar/ yığınlar da işitme engelli bireylerin davranışlarını anlamak ve onlarla daha sağlıklı etkileşime girmek için bu çalışmalara ihtiyaç duymaktadır. Toplumsal farkındalık, gelişmişlik düzeyi ve eğitim seviyesi arttıkça bu istekte artacaktır.

İşitme engelinden dolayı engellenmişlik duygusu yaşayan bireyin savunma mekanizması kullanması ve yaşadığı gerginliğin etkisi ile saldırgan davranması mümkündür. Zira ülkemizde de işitme engelli bireylerde saldırganlık eğilimi ile ilgili yapılmış araştırmalar mevcuttur. İşitme engelli bireylerin bu doğal/ normal/ mümkün eğilimlerinin etkilendiği faktörlerin tespiti ile bu faktörler gerek azaltılarak gerekse şekil değiştirilerek etkileri azaltılabilecek, işitme engelli bireylerin saldırganlık eğilimleri olumlu bir yapıya büründürebilecektir.

Bireyin kendisi ve toplumsal yapının sağlığı için önemli olan toplumsal uyumun risk gurubu olarak kabul edilen ergen ve engelli bireylerde hangi koşullardan nasıl etkilendiğini tespit etmek için sosyal düzeni sağlayan normların bireyler üzerindeki etkisini incelemek önemlidir. Din gibi toplumsal yapıyı şekillendiren, bireylerin hayatından başlayıp içinde yaşatılan tüm toplumsal hayatı etkileyen sosyolojik unsurlar diğer toplumsal konular gibi engellilik durumunu algılama ve şekillendirmeye de etkili olmaktadır.

Çalışmanın amacı da işitme engelli ergenlerin toplumsal yaşamda uyum problemlerinden biri olan saldırgan davranışlarının engelleri ile ilgili dini olan ve olmayan atıflarından etkilenip etkilenmediğini, etkileniyor ise ne kadar etkili olduğunu tespitiye yöneliktir.

---

⁴ Hürriyet Gazetesi, *Nüfusun Yüzde 12,29'u Engelli*. Kaynak:

<http://www.hurriyet.com.tr/yasasinhayat/10497792.asp> (Erişim Tarihi: 15.07.2015)

Çalışmamızda işitme engelli ergenlerin yaşayabilecekleri toplumsal uyum sorunlarından saldırganlık eğilimleri ile engelleri ile ilgili dini atıflarının etkisi araştırılmıştır. Bu çerçevede, işitme engelli ergenin saldırgan davranışları, saldırganlığın boyutları, saldırganlığı etkileyen etmenler, dini atıfların boyutları ve saldırganlık ve dini atıf arasında ki ilişki gibi konulara değinilmiştir.

Bu çalışma ile elde edilen verilerin işitme engelli bireyler ile ilgili çalışma yapacak eğitimciler (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri Programcı ve anlatıcısı olan öğretmenler vb), din psikologları, din sosyologlarının ve konu ile ilgili kurumların çalışmalarına katkı sağlaması genel amaçtır.

İşitme engelli ergenler üzerinde yapılan bu çalışmada evrenimiz sosyo-ekonomik durumun düşüklüğü, erkek cinsiyeti ve lise eğitimi alıyor olmak değişkenlerinde ortaktır. Çalışma içinde kullanılan anketler gözlemler yoluyla elde edilmiş verilerle oluşturulmuş, bu öğrencilerle sürekli muhatap olan öğretmenlerce incelenmiştir.

3. ÖRNEKLEM GRUBU

Araştırmamız, Çorum ilinde 2012-2013 eğitim döneminde işitme engelliler lisesinde eğitim alan 91 erkek ergen öğrenci üzerinde yapılmıştır. Kız öğrenciler, sayısal olarak (o yıl okulumuzda 4 öğrenci bulunmaktaydı) sağlıklı bir veri sunmayacağından - erkeklere ayrıcalık tanınıyormuş gibi hissetmemeleri için- ankete katılmış ancak değerlendirmeye alınmamıştır.

Araştırmanın evreni Türkiye’de lise eğitimi alan Müslüman olduğunu beyan etmiş işitme engelli erkek ergenlerdir. Araştırmamıza katılan Çorum Özel Eğitim Meslek lisesinde 2012-2013 eğitim yılında eğitim alan işitme engelli erkek ergenler ise, Türkiye’de farklı şehirlerden, köy ve kasabalardan gelmiş, okulumuzda yatılı bulunan öğrencilerdi. Bu farklı yerleşim birimlerinden gelmeleri araştırmanın evrene yakın olması konusunda avantaj olarak gözükmektedir.

Katılımcılar benzer sosyoekonomik durumdaydılar. Aile eğitim durumları da benzerlik göstermekteydi. Ailelerle yapılan görüşmelerde edindiğimiz bilgi; baba ve anneler ilkökul eğitimi almıştı, zira pek çok öğrenci ailesinin eğitim durumunu bilmemekteydi. Ailelerimiz daha çok korumacı aile tutumu göstermiş, toplumsal olarak

engelli bir çocuğa sahip olmanın negatif ayrımcılığını yaşamışlar. Bu çoğu zaman çocuğunu evde saklamak şeklinde de gerçekleşmiştir. Öğrencilerimizin pek çoğu dede ve ninelerinden şefkat görmüşler ve ilk dini motifleri de onlarla kazanmışlardır. Bu da onların dini atıflarını etkilediği düşünülmektedir. Ancak bu etki örnek olay anlatımlarında dahi çok siliktir. Sadece gözlemlerimiz eşliğinde fark edilmektedir.

Katılımcıların çoğu ilköğretimde işitme engelli öğrencilere eğitim veren bir ilkokula devam etmişler, işitme engelli ilköğretime devam etmeyen öğrenciler ‘normal’ eğitim veren okullarda kaynaştırma öğrencisi olarak devam etmiş ancak okuma yazma öğrenememişlerdir. Bu öğrenciler işaret dilini diğer işitme engelli arkadaşlarından öğrendikleri için anketler onlara birebir çeviri yapılarak işaretletilmiştir.

Örnekleme grubu öğrencileri 15- 20 yaş arasındadır. Bu yaş aralığı yüksek bir aralık gibi gözükse de çalışılan grubun özel eğitim özelliğinde olması gelişim hızlarını ve seviyelerini düşürmekte, ‘normal’ gelişim gösteren bir ergene göre zeka yaşı olarak daha geriden takip etmektedir. İşitme engellilerde zeka kapasiteleri ne olursa olsun bunu kullanma ve geliştirme hızları aynı değerlerde seyretmeyebilmektedir. Yeni durumlara uyum sağlamada model alarak öğrenme aşamasındadırlar. Tüm katılımcılar ailelerinden uzakta başka bir ilde yatakhaneli bir okulda kalabilecek sosyal becerilere, öz bakım becerisine ve kız arkadaş edinebilecek ergenlik özelliklerine sahiptir, bu da tarafımda rehber öğretmenleri olarak birlikte çalıştığımız 2 yıl içerisinde bizzat gözlemlenmiştir.

4. SINIRLILIK

Katılımcıların aynı ortamda yaşamakta oluşu engellerinden dolayı yaşadıkları güçlükleri aşmak konusunda birbirlerine destek olma bilincini de beraberinde getirmektedir. İşitme engelli bireyler bir sorun karşısında çok çabuk organize olabilmekte ve birbirlerine destek vermektedir. Bu olumlu durum, duygu ve düşüncelerinde de birbirlerini etkilemeleri gibi bir sonucu getirmekte ve engelleri ile ilgili dini atıflarını da etkilemiş olabileceği öngörüsünü doğurmaktadır. Ancak dini atıf gibi öğrenilmiş bilgiler ve yaşantılarla şekillenen bir düşünme biçiminin bu şekilde benzer özellikte ki gruplarda da birbirlerinden etkilenme şeklinde oluşması bir sınırlılık olsa da olumsuz bir durum değildir. Zira ‘öğrencilerin geçmiş yaşantılarında ki etkilenmeleri ve öğrenmeleri içinde buldukları farklı bakış açılarından etkileniyor mu?’ bu da araştırma sonuçlarında gözükecektir. Bu etkilenmenin olması, dini atfın ve

engelleri ile ilgili varsa olumsuz düşüncelerinin de değişebileceğinin göstergesi olacaktır.

Anket soruları, öğrencilerin işitme engellerinden dolayı anlama güçlülüğü çekmemeleri için eş sesli/ anlamlı ya da soyut kelimeler içermemiş, basit cümlelerle anlaşılır ve işaret diline kolay çevrilir hale getirilmiştir. Anket soruları araştırmacı tarafından katılımcıların sınıf ortamında çevrilmiş ve sınav olmadığı özellikle belirtilmiştir. İşitme engellilere yönelik hazırlanmış benzer anket bulunmadığından anket hazırlama ve değerlendirme teknik ve ilkelerine bağlı kalarak, işitme engelliler derneğinde üyelerle, ailelerle ve öğrenci gözlemleri sonucunda elde edilen deneyimle oluşturulmuştur. Çalışma oluşturulan anketin bu özelliği sınırlılığında değerlendirilmelidir.

Bu çalışma 2012-2013 eğitim yılında Çorum Özel Eğitim Meslek lisesinde eğitim alan 15- 20 yaş aralığında ki 91 işitme engelli erkek ergenle gerçekleştirilmiştir. Çalışma verileri bu sınırlılıkta değerlendirilmelidir.

5. PROBLEM VE ALT PROBLEMLER

Çalışmamızın temel problemi, engelli bireyin engeli ile ilgili dini atfının işitme engelli ergenlerin saldırganlık düzeylerini nasıl etkilediği ve olumlu dini atfın bireylerin saldırganlık alt boyutu olan atılganlık eğilimlerini olan etkisidir.

İşitme engelli bireylerin engellerini aşmalarında itici güç olan atılganlık özelliklerini saldırganlık eğilimi olarak algıladığımız varsayımı değerlendirilecektir.

Saldırganlık anketini kullanmış çalışmaların hiçbirinde saldırganlık eğilimi üzerinde ki toplum etkisi incelenmemiştir. Çalışmamızda anket soruları hazırlanırken katılımcıların toplumun erkek cinsiyetine yüklediği 'koruyucu, sahiplenici' rollerin ilkel biçimlerinden etkilendikleri tespit edilmiş ve problem alanı olarak bu etkide incelenmiştir. Saldırganlık anketi alt ölçeklerinde bulunan toplum etkisi ile ilgili sorular bu etkiyi ölçmek hedefindedir.

Alt Problemler ise şöyle kurulmuştur:

1. İşitme engelli bireylerin engellerinin doğuştan, hastalık ya da kaza sebebiyle olması dini atıflarını değiştirmekte midir?

2. İşitme engelli bireyler engelleri ile ilgili olumlu- olumsuz- din dışı atıf çeşitlerinden hangisine daha fazla başvurduklarıdır?
3. İşitme engelli bireyin konuşma- duyma durumu dini atfını nasıl etkilemektedir?
4. İşitme engelli bireyin örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında dini eğitim alması engeli ile ilgili dini atfını nasıl etkilemektedir?
5. İşitme engelli bireyin konuşma- duyma durumu saldırganlık eğilimini nasıl etkilemektedir?
6. İşitme engelli bireyin örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında dini eğitim alması saldırganlık alt boyutlarından (yıkıcı- edilgen- atılgan eğilimli- toplumsal etki sebebiyle) en çok hangi özelliği göstermektedir?
7. İşitme engelli bireylerin saldırganlık düzeyleri saldırganlık alt boyutlarından (yıkıcı- edilgen- atılgan eğilimli- toplumsal etki sebebiyle) en çok hangi özelliği göstermektedir?
8. İşitme engelli bireylerin engellerinin doğuştan, hastalık ya da kaza sebebiyle olması saldırganlık alt boyutlarından (yıkıcı- edilgen- atılgan eğilimli- toplumsal etki sebebiyle) en çok hangi özelliği göstermektedir?

6. HİPOTEZLER

1. İşitme engelli bireyler engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmaktadır.
2. İşitme engelli bireylerin saldırganlık çeşitleri atılganlık özelliği göstermektedir.
3. İşitme engelli bireylerin engellerinin doğuştan olması dini atıflarını olumlu olarak etkilemektedir.
4. Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında dini eğitim alan engelli bireyler olumlu dini atıfta bulunmaktadır.
5. İşitme engelli bireylerden konuşamayan ve duymayanlar, olumlu dini atıfta bulunmaktadır.
6. İşitme engelli bireylerden hastalık sebebiyle engelli olanlar yıkıcı saldırganlık eğilimindedir.
7. Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında dini eğitim alan engelli bireyler atılganlık eğilimindedirler.

8. İşitme engelli bireylerden konuşma ve duyması olmayanlar, atılganlık eğilimindedir

7. YÖNTEM VE KAYNAKLAR

Çalışmamız da uygulanan anket sosyoloji ve psikoloji bilim dallarının anket hazırlama ve kullanım yöntem ve tekniklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Din psikolojisi bilim dalının da dini atıflar konusuna yapılmış tez çalışmalarında bahsettiği dini atıflardan yararlanılmıştır. Sadece saldırganlık eğiliminde ‘toplum etkisi’ başlığı tarafımdan eklenmiştir. Bu da öğrencilerle yapmış olduğum sohbetlerde ve saldırganlık eğiliminde toplum etkisinden bahsetmiş tez çalışmalarının yönlendirmesi ile yapılmıştır.

Çalışmamıza katılan bireyler Müslüman olduklarını beyan etmişlerdir. Bu sebeple İslam Dininin engelli bireye bakışı esas alınmış ve ‘Din’ dersi alıp almamaları ile ilgili sorular işaret dili ile İslam Dini şeklinde çevrilmiştir.

Ayrıca katılımcılarla yapılan sohbetlerde değindikleri atıflar anket sorularında kullanılmıştır. Yine katılımcıların aileleri ve öğretmenleri ile yapılan görüşmelerde özellikle saldırganlık eğilimleri ile ilgili bilgi alınmış ve yine anket soruları kendileri ile paylaşılarak değerlendirmeleri alınmıştır.

Bu süreçte anket sorularını işaret diline çevirebilmek için kurs aldım ve işaret dili tercümanı ile bu çevirileri çalıştım, anket sorularını ders ortamında ve öğrencilere drama tekniğinden de yararlanarak işaret dili bilen başka bir öğretmen eşliğinde çevirdim.

İşitme engelli bireylerle yapılmış pek çok anket çalışmasında katılımcılara posta yolu ile ulaşılarak, işaret dili - beden dili anlatımları olmadan işaretletildiğinden ya da anlatım bakımından soyut kavramlar, uzun tümceler, çeldirici ifadeler içerdiğinden dolayı bu çalışma sonuçlarının sağlıklı olmadığı kanaatindeyim. Çalışmamın hem hazırlık aşamasında hem de uygulama aşamasında tüm bu eksiklikleri en aza indirmeye ve denetlenerek eleştiriye açık hale getirmeye gayret ettim. (Bireylere ait sonuçlar gizlilik ilkesine uygun olarak saklı tutulmuştur.)

Çalışmada konu ile ilgili yapılmış yakın tarihli tezler hem verileri karşılaştırmak adına, hem de güncel olmalarından dolayı kaynak olarak kullanılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın akademik olmayan kimi kaynakları da biz öğretmenlere hizmet içi eğitim çalışmalarında okutulmaktadır. Bu kaynaklardan da bilgilenmek adına yararlanılmıştır. Sempozyum bildirileri de güncel olmalarından ve günlük yaşamda ki problemlerle doğrudan çözüm önermelerinden dolayı kaynak olarak kullanılmıştır. Daha önce işitme engellilerle ilgili böyle bir çalışmanın yapılmamış olması doğrudan karşılaştırmaya izin vermese de ergenlerde saldırganlık ya da engelli bireylerde dini atıf gibi başlıkları incelemiş çalışmalarla zaman zaman karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu zorluk hem merak uyandırdığı için keyif vermiş, hem de çok geniş bir çalışma evrenini oluşturmuş, zorlukları ile birlikte hevesi de artırmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ENGELLİLİK DURUMU VE ENGELLİ BİREYE BAKIŞ

1.1 Engellilik

Bedensel, zihinsel, ruhsal özelliklerinde belirli bir oranda veya sürekli işlev kaybına neden olan organın, işlev sorunu ya da organın eksikliği sonucu normal yaşam gereklerine uyamama durumu ‘engel’, bu durumdaki kişiye ‘bedensel engelli’ denir.

Vücudumuzun herhangi bir işlevini tam olarak yerine getirememek olarak tanımlayabileceğimiz engellilik durumunun engeli yaşayan bireyde oluşturduğu etkilerde çeşitlidir.

Engellilik durumu engeli yaşayan bireyde sadece engelli olan organı kullanamamaktan dolayı değil, yaşanan engellilik durumunun yarattığı gerilimden dolayı psikolojik ve sosyolojik olarak da etkilemektedir. Hem fiziksel olarak hem de sosyo-psikolojik olarak etkilenen engelli bireyle etkileşimde bulunan diğer bireyler ve tüm toplumda bu etkileri doğrudan ve dolaylı olarak yaşamaktadır. Bu etkilerde sosyal bilimlerin ortaya çıkışından itibaren inceleme konuları arasında yer almıştır.

1.2 Psikoloji Biliminde Engellilik

Psikoloji bilimi felsefeden ayrılarak kendi çalışma alanının çerçevesini 19.yy başlarında çizmeye başlar. Descartes, Locke, Hume, Stuart Mill gibi filozofların ruh-beden etkileşimi üzerine düşünceleri, bilginin kaynağı ve öğrenmenin oluşumu gibi konularda ki çalışmaları ve değerlendirmeleri üzerine şekillenmeye başlayan bu yeni bilim, duyum eşiğinin ölçümü, fizyolojinin psikoloji üzerinde ki etkilerinin araştırılması ve en sonunda psikoloji laboratuvarının kurulması ile bilim tarihinde ki yerini alır.⁵

Psikolojinin ilk dönemlerinde duyumların insan psikolojisini etkilediği düşüncesi ve bu konuda ki araştırmalar elbette günümüz de yapılan çalışmalardan çok farklı yöntem ve amaçlarla yapılmıştır. Ancak o dönemden bu döneme yapılmış çalışmaların çıkış noktası olan duyumların psikolojiyi etkilediği hipotezi geçerliliğini korumaktadır.

---

⁵ Bknz: Duane Schultz- Ellen Schultz, Modern Psikoloji Tarihi, Kaknüs Yayınları, 2001, Çev: Yasemin Aslay, Ss:83-135

Günümüzde, insanın kalıcı olarak, uzuvlarından birini kullanamaması, duyum güçlüğü ya da yokluğu yaşaması, sürekli bir hastalığının olması şeklinde genişletilmiş olan engellilik tanımı çoğu zaman; özür, sakatlık, zedelenme, bozukluk vb. kavramlarla birlikte kullanılabilir. Aslında hepsinin ortak noktası 'normal' olmayan bir durumun tanımı içindir.

İşitme engelinde ise bu 'normal' olmayan durum, işitme duyarlılığının kısmen veya tamamen yetersizliğinden dolayı konuşmayı edinmede, dili kullanmada ve iletişimde güçlük nedeniyle bireyin eğitim performansının ve sosyal uyumunun olumsuz yönde etkilenmesi şeklinde kendini ifade eder.

İnsan yaşamında hastalık, kaza, genetik bozukluk vb. nedenlerle meydana gelebilecek olan engellilik durumu bireyin ve ailesinin yaşamını altüst edebilecek örneklerdendir. Sahip olunan özür düzeyi ya da aniden, beklenmedik bir durum olarak engelliliğin yaşanması bireylerde şok, öfke, utanç, depresyon vb birtakım olumsuz duyguların oluşmasına neden olabileceği gibi engelli bireyin başta ailesi olmak üzere çevresindekilerin olumsuz tutum ve davranışları da olumsuz beden imgesi, benlik kavramı ve sosyalleşme sorunlarının yaşanmasına zemin hazırlayabilir.⁶ Bu haliyle engellilik durumu bireysel bir problem olmaktan çok toplumsal bir problem olma ve engelli bireyin yaşam kalitesi tüm toplumun yaşam kalitesi ile doğru orantılı olarak yükselmesi gereken bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal bir problem olan engelli bireyin yaşam kalitesi içinde bulunduğu toplumun yaşama bakışı, insana verdiği değer, sosyo- kültürel yapısı ile doğrudan ilgilidir. Dinler ve inançların insanların düşünüş ve davranışlarında ki etkisi malumdur. Bu etki bireylerin engele- engelliye bakışı gibi onun dilsel tanımını dahi etkileyecek düzeyde davranış ve düşünüş biçimlerinde görülebilir.

1.3 İslam Dininde Engellilik

İçinde yaşanan toplumun gelenek göreneklere ve onları şekillendiren unsurlar o toplumda yaşayan bireylerin olgu, olay ve durumlara nasıl bakacağını ve tepkilerini de şekillendirmektedir. Elbette ki engelli bireye bakışta bu etkilenmeden payını alır.

---

⁶ Naci Kula, *Mesnevideki Bedensel Engelli Birey Örneklerinin Yer Aldığı Hikayelerin Engellilerin Sorunlarıyla Baş Etmesindeki Rolü*, Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Mevlana Özel Sayısı, 2007, S:3, ss:22.

Dinler bu etkilenmede önemli bir paya sahiptirler. Çünkü gelenekler gibi etkiye çok açık olmadıkları gibi içlerinde doğaüstü inançlarda barındırmaktadırlar. Bu sebeple bilimsel çalışmalar hazırlanırken evrenlerini oluşturan katılımcıların inandıkları dinlerin etkilerini de unutmamalıdır.

İslam Dini'nin engelliye bakışını ve engelli tanımını Mustafa Kırkız'ın Kuran-ı Kerimde engellilik ifade eden sözcüklerin linguistik analizini yaptığı çalışmasında görebiliriz. Bu çalışmada İslam Dininin kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim'de engellilik ifade eden summ/sağır, bukm/dilsiz, umy/kör kelimelerini çoğunlukla mecaz olmakla birlikte hakiki anlamıyla da kullanmış olduğu belirtilmiştir. Ancak sadece engellilik ifade eden a'rac/aksak kelimesini salt hakiki anlamıyla kullanmıştır⁷, tespitinde bulunmuştur.

Benzer tespit başka bir çalışmada ise şöyle dile getirilmiştir. Çalışmaya göre; Kur'an, engellilik olgusuna farklı bir boyut getirerek insanın "manevi bedenine" ait engellerle ilgilenmiş ve asıl "engellilik" olarak onları görmüştür. Bu bakış açısı ile Kur'an, kendine has üslubu ile muhataplarında yeni ve farklı bir engellilik tasavvuru oluşturmaktadır. "Sağırdırlar, dilsizdirler, ködürler; artık dönemezler" mealindeki birçok ayette geçen "sağır, dilsiz, kör" ifadeleri bas kulağı, dili ve gözü değil, gönül kulağı, dili ve gözü anlamındadır.⁸ şeklinde bir bakış açısı bu bakış açısına sahip toplum içinde beraber yaşadığı engellinin, manevi değeri ile ilgilenecek fiziksel engelinden çok insani olarak değerini yüceltecektir. Pek çok gelişmiş inanç sistemi de canlılara ve doğaya bu şekilde bakılması gerektiğini dile getirmektedir.

Engelin toplum içinde nasıl değerlendirildiği ve engellinin yakın çevresinin ona nasıl davrandığı önemlidir. Eğer engelliye yönelik olumlu, yapıcı, geliştirici tutum ve davranışlar gerçekleştirilirse engellinin sosyal uyumu sağlıklı olabilecektir. Aksi tutum ve davranışlar ise sosyal hayattan uzak, toplumdan kaçan, kendisinden utanç duyan bir kişi olmasında etkili olur. Bu nedenle engelli bireyin başta ailesi olmak üzere yakın çevresi ve toplumun önemli sorumluluğu bulunmaktadır. Aile ve toplumun

---

⁷ Mustafa Kırkız, *Hakikat Ve Mecaz Bağlamında Kur'an'da 'Engellilik' İfade Eden Sözcüklerin Linguistik Analizi*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, S:12, ss:105

⁸ Münir Tezcan, *Kur'an'ın Bedensel Engellilere Yaklaşımı*, Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, S:10, ss 137-186. Kaynak: http://www.ksu.edu.tr/depo/belgeler/10.%20Say%C4%B1_1506091355500508.pdf (Erişim Tarihi: 11.07.2015)

bilinçlendirilmesi ve engelliye yönelik tutum ve davranışların olumlu olabilmesinde insan anlayışımız ve bakış tarzımızın önemli bir yanı vardır.⁹

1.4 Toplumsal Açıdan Engellilik

Engellilerle ilgili yapılacak yaşam kalitesini artırma çalışmalarında toplumun bakışı önemli olduğu gibi profesyonel hizmetlere ulaşma ve bu hizmetleri yaygınlaştırmada merkezi yapıların önemi büyüktür. Örgütlenmiş ve yaygınlaştırılmış merkezi ve profesyonel hizmetler engellinin yaşam doyumunu yükseltecektir.

Engellilere ve yaşlılara yönelik hizmetlerin sağlanmasında merkezi hükümetlerin yansıra yerel yönetimler de büyük roller üstlenmektedirler. Yerel yönetimler engelli ve yaşlılara yönelik hizmetlerini bir taraftan yasal zorunluluklar gereği yerine getirirken, diğer taraftan da sosyal belediyeçilik anlayışı gereği bu hizmetlerini gerçekleştirmektedirler.¹⁰ Merkezden yerele sağlanan bu hizmet akışı ve yerelden merkeze doğru yürütülen ihtiyaç analizi sadece engellinin değil toplumun tamamının da yaşam kalitesini artıracak bakış açıları geliştirecektir.

Engelli bireylere zaman içinde farklı yaklaşımlar olmuştur. Toplumlar gelişen toplumsal sistemlerine ve insan anlayışlarına göre gelenekleri çerçevesinde farklı bakış açıları ve eğitim sistemleri geliştirmişlerdir.

2. İŞİTME ENGELİ VE TÜRKİYE'DE ENGELLİLİK

2.1. İşitme Kaybı

İşitme kaybı, doğuştan veya sonradan ortaya çıkan problemler nedeniyle işitme duyarlılığında meydana gelen azalmadır. İşitme engeli ise işitme duyarlılığındaki azalmanın bireyde ortaya çıkardığı yetersizlikler durumudur.

Günümüzde artık işitme kaybı tanısı birçok bireye küçük yaşlarda hatta doğumda konulabilmekte, işitme cihazları ile daha iyi işitmeleri sağlanabilmektedir. Doğuştan olan ya da yaşamın ilk yıllarında başlayan işitme kayıpları bireyin konuşmayı

---

⁹ Naci Kula, *Engelli Birey Ve Ailesinin Sosyal Uyumunda "Yaratılanı Hoş Gör Yaradan'dan Ötürü"* Anlayışının Rolü, Tasavvuf: İlmî Ve Akademik Araştırma Dergisi, 2005, Yıl:6, S:15, Ss:155.

¹⁰ Sedat Murat, *Üsküdar Belediyesi'nin Engellilere Ve Yaşlılara Yönelik Hizmetleri*, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V1 Bildirgesi, 2008, Ss:309.

anlama, dili edinme ve bilişsel becerilerinin gelişimi üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir.¹¹

		F R E K A N S L A R							
		125	250	500	1000	2000	4000	8000	
SES ŞİDDETİ (DESİBEL)	0								
	10			Fısıltı ile konuşma					
	20								
	30								
	40								
	50								
	60			Normal konuşma şiddeti					
	70								
	80			Yüksek sesle bağırma					
	90								
	100			Trafik gürültüsü					
	110			Jet motoru gürültüsü					
120			Ağrı eşiği						
130			PRİMER KONUŞMA ALANI						

Ses aralığı ve frekansını gösteren yukardaki tabloda, karşılık gelen gürültü biçimi örneği de verilmiştir.¹²

Pek çok işitme engelli bireyin kullandığı işitme cihazları normal konuşma şiddetini verebilmektedir. Ancak bireyin engelinin oluşum şekli ve aldığı eğitimler bu normal konuşma şiddetini anlamlandırmasını sağlamaktadır. İşitme engelli bireyin duyuyor olması duyduğu sesi anlamlandırıldığını yada anladığını göstermemektedir.

¹¹ MEB, Özel Eğitim Ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Mesleki Eğitimde Bütünleştirme Uygulamaları Öğretmen Kılavuz Kitabı*, 2013, Ankara, Ss:75

¹² Erol Belgin, Bilgehan Böke, *İşitme Engelli Öğrencilere İlkokul Öğretmenlerinin Yaklaşım Problemleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, Ss:4.

		F R E K A N S L A R						
		125	250	500	1000	2000	4000	8000
SES ŞİDDETİ (DESİBEL)	0							
	10	Normal işitme						
	20							
	30	Hafif derecede işitme kaybı						
	40							
	50	Orta derecede işitme kaybı						
	60	Orta-ileri derecede işitme kaybı						
	70							
80	İleri derecede işitme kaybı							
90								
100	Çok ileri derecede işitme kaybı							
110								

DERECELERİNE GÖRE İŞİTME KAYIPLARI

İşitme kaybının ses şiddeti ve frekans değerine göre derecesini gösteren tablo.¹³ İşitme kaybının derecesi bireyin alacağı eğitim ve desteğin biçimini belirlediği gibi, kişinin yüksek sesleri duyması yada gelen sesleri ayırt edecek derecede farkında olabilmesi engelli bireyde engelini algılama biçimlerini de etkileyebilmektedir.

Sesleri duyabilen ve ayırt edebilen işitme engelli birey duyabildiği yada çıkardığı seslere tepki alabilmesine bağlı olarak konuşabildiği düşünebilmektedir. Bu da bireyin engellilik algısını etkilemektedir. Bu sebeple engelli bireylerin engel düzeylerinin bilinmesi önemlidir.

Kaza yada hastalık nedenli işitme kayıplarında, işitme kaybını meydana getiren hastalığın olduğu merkeze göre sınıflandırması da; iletim tipi işitme kaybı, sensöri-nöral işitme kaybı olarak iki şekilde yapılabilir.

¹³ Erol Belgin (Prof. Dr.), Aydan Çağlar (Araştırma Görevlisi), *İşitme Engelli Öğrencilere Okul Öncesi Eğitimde Yaklaşım Problemleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, Ss:6.

İletim tipi işitme kayıplarında hastalık dış kulaktan başlayıp orta kulağa kadar uzanır. Bu tip kayıplarda tıbbi ve cerrahi tedavi genellikle sonuç verir. Ancak sonuç alınmadığı takdirde işitme cihazına gerek duyulabilir.

Sensöri- Nöral işitme kaybı ise koklea (iç kulak) ve kokleanın daha üst kısmını etkileyen hastalıkların meydana getirdiği işitme kayıplarıdır. Bu tip kayıplarda hasar iç kulakta veya iç kulaktan beyine sesleri ileten sinir sistemindedir. İç kulak tipi kayıplarda işitme ile birlikte konuşmayı anlama yeteneği de bozulur.

Ayrıca iki temel işitme kaybı dışında orta ve iç kulak hastalıklarının bir arada bulunduğu mikst (karışık) tip işitme kayıpları ile sadece beyindeki işitme merkezlerini etkileyen hastalıkların yol açtığı merkezi işitme kayıpları da vardır.¹⁴ Görülüyor ki her kayıp çeşidinde işitme engelli bireyin alacağı eğitim ve destek biçimi değişmekte bireyin sosyal hayata katılma ve kendini değerlendirme şeklide etkilenmektedir.

İşitme engelli çocuğu olan bir annenin yemek hazırlama ve yeme süreçlerinin gözlemlendiği bir yüksek lisans çalışmasında da dikkat çekildiği gibi; çocukta ki sesleri algılama eksikliği ses-dil girdisindeki nitelik ve nicelik bakımından azalmaya neden olur. Buna bağlı olarak, dil/iletişim gelişimi sürecindeki yavaşlık ve anne-babaların duygusal tepkileri, işitme engelli çocuğun gereksinimi olan sosyal etkileşimler yoluyla işitsel ve dil girdilerinin az veya hiç olmamasına neden olabilir.¹⁵ Eğitim ve iletişim işitme engellinin işitme cihazı ya da az da olsa kendi engel oranı sayesinde aldığı ses frekansını algılamasını ve biçimlendirmesini sağlamaktadır.

2.2. İşitme Engelinde Eğitim İlkeleri

İşitme engelli bireyin engel öyküsü, kullandığı işitme cihazının özellikleri ve verilen destek biçimi engelliye verilecek eğitimin niteliğini ve niceliğini etkilemektedir. Bu sebeple engelli bireyin ve engelinin tanınması çok önemlidir. Çünkü bu eğitimle engelli birey yaşam kalitesini artırarak, toplumla bütünleşmesini daha hızlı tamamlayacaktır. Bu da onun engelinden kaynaklanacak toplumsal ve psikolojik sorunlarını aşmasında sürecin daha hızlı ve kaliteli yaşanmasını getirecektir. Özel

---

¹⁴ Erol Belgin (Prof. Dr.), Nilüfer Darıca (Doç. Dr.), *İşitme Engelli Çocukların Erken Tanısında Ve Eğitiminde Aileye Öneriler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, Ss:8

¹⁵ Neriman Çakır, *Normal İşiten Bir Türk Anne Ve Öğretim Çağındaki İşitme Engelli Çocuğunun Yemek Hazırlama Ve Yemek Yeme Etkinliği Esnasındaki Etkileşimlerinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Eğitim Ana Bilim Dalı, Eskişehir 2000, Ss:28

eğitim çalışmaları ve özel eğitim alması gereken bireyin tespiti de bu noktada önem kazanmaktadır.

Özel eğitime ihtiyaı olan öğrencileri tanıma çabası, değerlendirme yapmayı, gözlem yapmayı ve konuyla ilgili olabilecek her türlü bilgi kaynağının, durumun, ortamın, sonucun, tutum ve yatkınlığın dikkate alınarak bütünleştirilmesini içermektedir.

Öğrencilerin güçlü ve eksik yanlarının gerektiği gibi değerlendirilebilmesi; yanlış genellemelerden kaçınılabilmesi, özel eğitime ihtiyaı olan çocuğun çevresindeki “süreç ortaklarının” her birinin sürece katılımının sağlanması ve ortak bir çözümün bulunması bu sayede mümkün olabilir. Bu erevde aşağıdaki temel sorulara cevaplar verilmelidir:

1. Özel eğitime ihtiyaı olan öğrencinin değerlendirilmesinde neden süreç odaklı bir bütünleştirme yaklaşımı kullanılmalıdır?

- Kendini geliştirmek ve kendisiyle ilgili sorumluluk almak konusunda öğrenciye yardımcı olur.
- Mevcut eğitim ortamından en st düzeyde fayda sağlanmış olur.
- Öğrencilerin yaşamın farklı alanlarındaki gelişme ve büyüme olanakları ve mesleki imkanları “süreç ortakları” tarafından değerlendirilebilir.

2. Öğretmenler, ğrencilerin yönlendirme sürecine katılımını neden sağlamalıdır?

- Temel amaç öğrencinin kendini tanınmasına ve kabul etmesine yardımcı olmaktır.
- Olumlu bir öğrenme ortamı yaratılmasına yardımcı olur.
- ğrenme beceri ve olanaklarıyla ilgili beklentilerin daha gerçekçi olması sağlanır.
- Öğretmenlerin, zel eğitime ihtiyaı olan öğrencilerin öğrenmelerini sağlayacak en iyi ğretim stratejisini seçmelerine imkan verir.

- Bireysel farklılıkların (zayıf yanlar ve güçlü yanlar) kabul edilmesi sayesinde öğrenme çıktıları gelişim gösterir.

- Sınıftaki akran ilişkileri yoğunlaştırılır.

- Öğrencilerin kendilerine olan güvenleri gelişir ve öğrencilere sorun çözme becerileri kazandırılır.

- Böylece öğrenci daha başarılı hale gelir ve daha üst düzey bir eğitim kademesine ulaşabilme imkanı artar.

3. Öğrencinin hangi açılardan tanınması önem taşır?

Aşağıdaki temel noktalarda öğrencinin tanınması süreci doğru yönetilebilmesi için önem taşımaktadır:

Sağlık

Yetenekler

İlgi alanları

Başarı

Kişisel özellikler

Benlik algısı ve kendiyle ilgili farkındalık

Sosyo-ekonomik düzey

Öğrenme biçimi¹⁶

Özel Eğitimde hazırlanacak plan ve uygulanacak programlarda yukarıda sayılan temel noktaların tespit edilmesi ilk aşama olduğu gibi sürecin amacına uygun işlemesi içinde en önemli aşamadır. Çünkü bireyin benlik algısı ve kendisi ile ilgili farkındalığı toplumsal olarak uyumunun da önemli bir parçası olacaktır. Bu sebeple engelli bireyin engeli ile ilgili algısı onun engeli ile ilgili yaşadığı stres durumlarını yönetmesinde de rol sahibi olması açısından eğitim ilkeleri önemlidir.

---

¹⁶ MEB, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Mesleki Eğitimde Bütünleştirme Çalışmaları Kılavuzu*, 2013, Ankara, Ss:25

2.3. İşitme Engellilerde Erken Tanı ve Önemi

İşitme engelli bireylerde yukarıda sayılan özelliklerle birlikte tanı ve eğitimlerinde engelleri ile ilgili özelliklerinde bilinmesi önemlidir. Bu sebeple MEB bünyesinde yapılan çalışmalar da mevcuttur. Aşağıda ki tabloda işitme engeli kaybının ortaya çıkardığı engeller ve yaklaşımları görmekteyiz.¹⁷

İŞİTME KAYBININ ORTAYA ÇIKARDIĞI ENGELLER VE YAKLAŞIM YÖNTEMLERİ

0-20 dB	NORMAL	Normal işitme sınırları içindedir.
21-35 dB	HAFİF	Konuşma seslerinin bazılarını duyabilme güçlüğü vardır. İşitme cihazının kullanılması ve okulda tercihli oturma gerekir.
36-55 dB	ORTA	Karşılıklı konuşmaları anlamada güçlük çeker. İşitme cihazı, işitme konuşma eğitimi ve okulda tercihli oturma gerekir.
56-70 dB	ORTA-İLERİ	İşitme cihazı olmadan karşılıklı konuşmaları izleyemez. Bireysel ve grup ile işitme-konuşma eğitimine alınmalıdır.
71-90 dB	İLERİ	Konuşma seslerini duyamaz. Sadece çevredeki şiddetli sesleri duyabilir. İşitme cihazı ve özel işitme konuşma eğitimi gereklidir.
91 dB üstü	ÇOK İLERİ	Çok yüksek şiddetteki sesleri duyabilir. İşitme cihazı ve özel işitme konuşma eğitimi gereklidir.

Her problem durumunda olduğu gibi engellilikte de erken tanı önlenmesinde ve sorunun çözülmesinde önemli bir adım olmaktadır. İşitme engelinde de olgu bu şekildedir.

Ülkemizde işitme engelli çocuklara her yıl doğumdan itibaren ortalama 6000 bebek katılmaktadır. Bu sayı birçok ülke ile kıyaslandığında oldukça yüksektir... sonradan geçirilen hastalıklarla bu sayı daha da yükselmektedir...Aileleri bu konuda

¹⁷ Erol Belgin, Gonca Dalgıç, *İşitme Engellinin Önlenmesi Ve Erken Tanısında Sağlık Elemanlarına Öneriler*, Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Yayınları, 1996, Ss:7

uyarmak, önlemler konusunda teşvik etmek, eğitmek toplumsal lider konumunda olan, kaymakam, öğretmen, köy muhtarı ve din görevlilerinin özellikle imamların asli görevleri arasında yer almalıdır.¹⁸

Engellilik konusunda ülkemizde yapılmış pekçok sempozyumda yada yapılan çalışmalarda engelliliği oluşturan nedenler incelenmiştir. Tıbbi olmayan çalışmalarda bile doğum öncesi dönem hatta annenin psikolojik durumunun dahi nedenler arasında sıralandığını görmekteyiz. Prof. Dr. Ömer Özyılmaz'da yaptığı çalışmada; Doğum öncesi çağda, çocuğu çevreleyen durumların önemi, son yıllarda yapılan araştırmalar neticesinde daha iyi anlaşılmıştır. Bu çalışmalar, doğum öncesi dönemdeki olumsuzlukların, çocuğun ileriki yıllardaki gelişimini de olumsuz yönde etkilediğini göstermektedirler. Bu yüzden, çocuk gelişimi ve eğitimi açısından doğum öncesi devresi ve bu devrede çocuğu çevreleyen faktörlerin durumu çok önemlidir. Anne adayları bunlara dikkat etmelidirler.¹⁹ demektedir.

Engellilik toplumsal bir sorundur ve aşılması için profesyonel, erişilebilir ve ihtiyaca uygun çözümler üretilmelidir. Erken tanı çalışmalarının yaygınlaştırılması ve aile eğitimleri ile beraber sağaltım ve önlemlerde geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Engellilik durumlarında bütüncül bakış açısı azami faydayı da beraberinde getirecektir.

2.4. İşitme Engellilerde Eğitim Tarihçesi Ve Toplumsal Görevler

İşitme engelliler için yapılan çalışmalar da tarih içinde değişik bakış açılarından etkilenmiş ve farklı organizasyonlarca desteklenmiştir. Batıda, İşitme engellilerin eğitimi öncesinde kilisenin yasağına karşı çıkanlarca yürütülürken 9yy da bazı piskoposlarca verilmiştir. İlk olarak Pedro Ponce de Leon isminde İspanyalı bir Benediktin Rahibi 1570 yılına doğru bazı sağırları konuşturmak için öğretime başlamasıyla kurumsallaşmıştır, diyebiliriz. Devamında eğitim yöntemleri ve bunlarla ilgili kitaplar yazılmıştır.

İlerleyen süreçte Batı'da çalışmalar çeşitlenir ve bakış açıları değişirken; coğrafyamızda Osmanlı Döneminde Mösyö Karati tarafından dilekçe ile başvurularak

---

¹⁸ Erol Belgin, Ahmet Ataş, *İşitme Engelli Çocukların Erken Tanısında Ve Eğitime Yönlendirilmesinde Kamu Görevlilerinin Rolü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, Ss:10

¹⁹ Ömer Özyılmaz, *Dünyaya Engelli Olarak Gelmeyi Hazırlayan Sebepler Ve Karşıt Tedbirler*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:191

böyle bir okula ihtiyaç olduğu bildiriliyor. Bu istek, Münif Paşa'nın Bakanlığı sırasında kabul edilerek 4 Safer 1307 (Rumi) (1891 Miladi) ve 19 Eylül 1305 (Rumi)(1889 Miladi) Pazartesi günü o zamanki Ticaret Okulu ve şimdiki Mahsusat-ı Zatiyye binası içerisinde açılmıştır. Mösyö Karati okula müdür ve öğretmen olarak tayin edilmiştir. Okulun ilk açılışında sağır dilsiz öğrencisi 25-30 civarında olup bir yıl sonra 45 e ulaşmıştır.²⁰

Resmi olarak eğitim verilen kurumların 12.yydan günümüze eğitim şekli ve içeriği olarak pek çok değişiklik göstermekle birlikte günümüzde de resmi ve özel kurumlarda işitme engelli öğrenciler için özel eğitim ilkokulları ve meslek liseleri eğitim ve öğretimlerine devam etmektedirler.²¹

İşitme engelliler için yapılan çalışmalar da tarih içinde değişik bakış açılarından etkilenmiş ve farklı organizasyonlarca desteklenmiştir. Batıda, İşitme engellilerin eğitimi öncesinde kilisenin yasağına karşı çıkanlarca yürütülürken 9yy da bazı piskoposlarca verilmiştir. İlk olarak Pedro Ponce de Leon isminde İspanyalı bir Benediktin Rahibi 1570 yılına doğru bazı sağırları konuşturmak için öğretime başlamasıyla kurumsallaşmıştır, diyebiliriz. Devamında eğitim yöntemleri ve bunlarla ilgili kitaplar yazılmıştır.

Tüm önerileri üretmek ve uygulamaya koymak neredeyse imkânsızdır. Bu yüzden de engellilerin sorunları bir bütün olarak değerlendirilip, tekil değil paket çözümlere gidilmesi gerekmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için de gerekli olan iradenin, zorunluluklardan arındırılmış samimiyete sahip olması kaçınılmazdır. Bu samimi iradenin kazanılması ve sergilenmesi de ancak bireysel ve toplumsal algı değişimi ile gerçekleşebilecektir. Bunun için de en az maddî çözümler kadar, manevî-fikrî zeminin oluşturulması kaçınılmazdır.²² Bütün bunlarda toplumsal eğitimin ve sosyo-psikolojik bakışın önemi büyüktür.

---

²⁰ Mustafa Başkonak, *Ali Haydar Taner İle İşitme Engellilerin Eğitim Tarihi Üzerine*, Türk - İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl:8, S:16 Konya, 2013, Ss:255.

²¹ Bknz: MEB, <http://www.meb.gov.tr/baglantilar/okullar/index.php> (Erişim Tarihi: 22.06.2015)

²² Şaban Öz, "Engelli" Din Eğitiminden "Özürsüz" Din Eğitimi Modelliğine: "Ötekileştirilen" Özürlülerin Din Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri, Hikmet Yurdu Dergisi, Yıl: 6, C:6, S:11, 2013, Ss.88.

Toplumun engeli algılayışı ve engelliye bakışının olumlu etkisi engelliler için kamu kaynaklarını oluşturma ve erişilebilirlik oranı ile doğrudan orantılıdır, bu oran engelleri ile ilgili algılarını ve toplumla barışlarını artıracak etkenlerdendir.

Erişilebilirlik kentte yaşayan bütün bireylerin, kentin sunduğu kamusal hizmetlerin tümüne ulaşabilmesi demektir. Bu, kenti paylaşan her bireyin en doğal hakkıdır. Kentleşmenin, kente ait kararlara katılabilmenin ve o yere aidiyet duyabilmenin vazgeçilmez bileşenidir. Kentler kamu yararı ilkesinden beslenen tasarımlarla kentte yaşayan herkesi gözetmek ve içermek zorundadır. Özellikle kamusal alanlar, bireylerin bir araya gelerek kent kültürünü geliştirdiği ve sosyal etkileşime sahne olan kentin en önemli bileşenlerindendir.²³ Kent imkânlarına erişen engelli bireyin engeli ile ilgili atıfları da farklı şekillenebilecektir.

Engelli bireylerin toplumsal gelişime katılmaları ve bu gelişimin kalıcılılaşabilmesi için yapılan çalışmalardan birinde aşağıdaki önlemler sıralanmıştır;

Engel durumları sosyo-ekonomik, kültürel ve demografik değişkenlerle ilişkileri belirlenmelidir.

Engelli birey ve ailelerinin sosyal kabul ve destekleri için toplumsal bilinç geliştirilmeli bu da ana sınıfından başlayarak bütün eğitim kurumlarında verilmelidir.

Engelli bireylerin toplumsal görünürlükleri artırılmalıdır. Bu bireylerin durumlarına göre eğitim ve rehabilitasyon hizmetinden faydalanmaları; kısaca okullaşmaları sağlanmalıdır.

Engelli bireylerin ihtiyaç duydukları bazı cihaz ve ekipmanlar devlet tarafından özlük hakları olarak verilmelidir.

Engelli birey ve ailelerinin ekonomik sorunlarını gidermede dinin zekât emrinden faydalanılabilir.

Engelli birey ve ailelerinin bütün fertleri psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetinden yararlanmaları temin edilmelidir.

---

²³ A. Nilay Evcil, S. Seyhan Uysal, *Üsküdar Meydanı Ve Engelliler İçin Erişilebilirlik*, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI Bildirgesi, 2008, s:542

Engelli birey ve ailelerinin bir an önce örgütlenme yoluna giderek daha fazla toplumsal destek almaları sağlanmalıdır.

Engelli birey ve aileleriyle diğer aileler arasında “kardeş aile” kurumu oluşturularak toplumsal destek güçlendirilmelidir.

Engelli ailelerinin zaman zaman kalıp dinlenebilecekleri, çocuklarını güven ve huzur içinde bırakabilecekleri Yasam Evleri birçok yerde hayatiyete geçirilmelidir.

Engelliler için spor ve eğlence yerleri oluşturulmalıdır.

Engellilere yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyon eksikliği giderilmeli; mevzuatlardan mevcudata geçilmelidir.

Yerel yönetimlerin daha somut ve kalıcı hizmetler vermesi sağlanmalıdır. Örneğin özürülere ait bir veya birkaç araba tahsis etmek yerine belki bütün toplu taşıma araçlarının engellilerin kullanabileceği şekilde dizayn edilmesi konusunda yaptırımlar uygulanması buna bir örnek olarak verilebilir.

Engellilik konusunda toplumsal bilincin artırılmasında önemli görev yüklenebilecek medyanın bu konuda daha duyarlı davranması sağlanmalı ve desteği alınmalıdır.

Engelli bireylerin toplumsal uyumunu kolaylaştırmak adına alınabilecek toplumsal tedbirlerin yanı sıra toplumsal bakış açısı da önemlidir. Engellilik konusunda çalışan araştırmacılar dinlerin engelin kabullenilmesi, içselleştirilmesi, toplumun sosyal kabulü ve engellilikten kaynaklanan sorunların çözümünde önemli bir başvuru, iltica kaynağı olduğu, ibadet ve duaların ise engelli birey ve ailesi için rahatlama vesilesi olduğu²⁴ tespitinde bulunmuştur.

Engelli bireyin engelinden doğan stres yaşantılarına ve toplumsal uyumuna destek olmak açısından, toplumun engeli aşmasında ki desteğinin sistematikleşmesi ve toplumsal gelişimin hızlanması için, karşılıklı olarak engelli birey ile toplumsal etkileşim olmalı ve bütün bunlar toplumun ortak üst değerleri ile geliştirilmelidir. İnanç sistemlerinin ve felsefenin etkisi bu noktada önemlidir.

---

²⁴ Adem Efe, *Engelli Çocuk Ve Ailelerinin Sorunlarının Belirlenmesi Ve Bunların Çözümünde Dinin Rolü*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006, S:16, Ss:29

3. ENGELLİ BİREY PSİKOLOJİSİ VE AİLENİN ROLÜ

3.1. Engelli Bireyin Psikolojisi

Engelliliğe dayalı yaşanan engellenme durumu insanda birtakım yılgınlıklara, çeşitli üzüntülere ve kaygılara yol açar. Bireyin iç dünyası gergin bir duruma girer. Bu tür engellenmelerin sınırlı bir şekli insanı daha çok çalışıp başarı yollarını araştırmaya sevk etmesi bakımından bazen faydalı olabilir ama bazen de bu engellenmelerin uyardığı öfke, kaygı ve aşırı gerginlik halini yenemeyen insanlarda birtakım kompleksler gelişebilir. Kişide nefret, kin, kıskançlık, peşin hüküm, kendini değersiz, yetersiz görmeler olabilir. Böylece kişi yaşadığı engellenme durumuyla, engel duygusuyla baş ederek çevresiyle uyum sağlamaya çalışır ve hayatını sürdürür yada uyum bozukluğu yaşayabilir.²⁵ Bu durumda bireyin ailesi toplumla ve bireyin kendisi ile kurulan iletişim biçimi de önemli role sahiptir.

3.2. Engelli Birey ve Aile Tutumları

Engelli birey ve engelli çocuğa sahip aileler, çocuklarının bakım ve tedavileri esnasında yaşayabilecekleri sıkıntı ve zorlukları aşmada manevi destek çerçevesinde eğitilmelidir. Engelli birey ve engelli çocuğu olan aile, çocuğunun bakım ve tedavisi esnasında birtakım zorluk ve engelle karşılaşmaktadır. Bu zorlukları aşmada başta aile içinden ve yakınlarından destek önemli ölçüde yardımcı olabileceği gibi, ailenin moralini yükseltecek çocuğuna yaptığı hizmetin ne kadar değerli ve anlamlı olduğunu ona kavratacak manevi desteğe de ihtiyacı bulunmaktadır. Manevi desteğin engelli birey ve ailesinin karşılaştığı zorlukları aşmasına yardımcı olmasını sağlayacağı şekilde eğitilmesi elbette ki bilimsel çerçevede ve programlı bir şekilde gerçekleştirilmelidir.²⁶ Bu desteğin özelliği engelli bireyin engeli ile ilgili atfını da etkileyeceğinden ailesinin olmadığı zaman ve mekânlarda da kendisi ve toplumla barışını sağlamak da önemlidir.

Anne babalarda engelli çocuğa yönelik olarak genelleştirilmiş tutumlar 7 başlıkta toplanmaktadır. Ebeveynlerin bu tutumları elbette engelli çocuğun engelini algılayışını da etkileyecektir.

---

²⁵ Özcan Köknel, *Zorlanan İnsan*, Altın Kitaplar, İstanbul 1993, Ss:42.

²⁶ Naci Kula, *Engelli Birey Ve Ailesinin Psiko-Sosyal Sorunları Ve Manevi Destek*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:33

1- Fazla Koruyucu Tutum: Özel eğitime muhtaç çocuklar arasında en çok görülen tutum olarak bilinir. Çocuk için ailede kendilerince uygun görülen her türlü güvenlik sağlanmaya çalışılır. Aile dışında tehlike, alay edilme, ayıplama vardır, engelli çocuk bu dünya içinde tutulmaya çalışılır.

Suçluluk ve pişmanlık duygusunu yaşayan aileler, engelli bir çocuğa sahip olmakla geçmişteki bazı olaylar nedeniyle cezalandırıldıklarını düşünebilirler. Bunların bir kısmı sağlıklı bir gebelik için gerekli olan fiziksel, sosyal ve duygusal şartların yerine getirilmediği inancını taşıyabilirler. Daha ileri yaşlarda çocukların engelli olduğu teşhis edilen anne babalar ise, bu durumu fark edememekten veya çocuğa gereken ilgiyi ve anlayışı gösterememekten dolayı kendilerini de suçlayabilirler. Bazen de suçlama engelli çocuğa yönelik olabilir. Anne baba bu duygusunu reddeder ve çocuğunun üstüne çok fazla düşerek ya da ona gereğinden fazla müsamahakâr olarak olumsuz duygusuyla baş etmeye çalışır.

2- Ayrıcalıklı Tutum: Çocuk engelli olduğu için bazı özel haklar tanınır. Dokunulmazlık kazandırılır. Ailedeki normal bireylerin uymak zorunda olduğu kurallara uymayabilir. O hep farklı muamele görür.

3- Her Şey Engelli İçin Tutumu: Bazı ailelerde engelli çocuğun dışında herkes ihmal edilir. Herkes kendini engelli çocuğa adanmıştır. Ailenin tüm olanakları, engelli çocuk için seferber edilir. Herkes maddi, manevi her türlü fedakârlıkta bulunur. Aile normal yaşantısını kaybetmiştir.

4- Engelli Çocuğu Reddeden Tutum: Az da olsa görülebilen bir tutumdur, engelli bir dert olarak görülür. Her şey için ayak bağıdır. Bu çocuktan kurtulmak gerekir. Kapatılır, ihmal edilir, temel gereksinimleri doyurulmaz, karşılanmaz.

5- Engeli Reddeden Tutum: Bazı aileler engeli kabul etmez. Çocuklarına toz kondurmazlar. Onlara göre çocukları engelli değildir. Buna kendilerini ve çevrelerini inandırmaya çalışırlar. Engelli çocuk bunun kanıtı olacağından, fazlaca zorlanır.

6- Engelden Yararlanma Tutumu: Engelli kişi halini, zedelenmeyi her zaman her yerde olabildiğince sergileyerek çevrenin dikkatini çekmeye çalışır. Dikkat çekmenin

arkası acındırmaya gider. “Allah kimseyi elden ayaktan düşürmesin, gözden etmesin” türü acındırmalarla çevreden yardım toplama yoluna gidilir.

7- Sağlıklı Tutum: Engelli çocuğu olduğu gibi kabul etmektir. Çocuğun zedelenme durumu ve yetersizliği olduğu gibi kabul edilir. Onun özelliklerine, gereksinimlerine uygun gelişim ortamı hazırlamaya ve sürdürmeye çalışılır.²⁷ Yukarıda sayılan tüm bu tutum çeşitleri engelli bireyin engeli ile ilgili algısını biçimlendirmektedir.

Ülkemizde engelli bireylere yönelik eğitim kurumlarından bazılarında eğitim 5 yaşından itibaren yatılı olarak verilmektedir. İlköğretim ve lise eğitimine bulunduğu yerleşim yerinde imkân bulamayan öğrenciler için yatılı imkânı sunulmuştur. İlk bakışta çok güç gözükse de bu imkân engelli birey için engelini ve diğer engelli arkadaşlarını tanıması ve ortak çözümler üretmesi için önemli avantajlar da getirmektedir. Kaynaştırma çalışmaları ile toplumun diğer kesimlerine entegre olan bu bireyler ortak sorunlarını beraber aşarak da kendilerini daha iyi tanımaktadırlar. Bu noktada ailenin tutumunun eğitimle biçimlendirilmesi ve sağlıklı bir bakış açısı geliştirmesi, engelinin engeli ile ilgili atfını da olumlu etkileyecektir.

Kutluer, engellilik sorununa etik değerler üzerinden ve dindar olmayanların ödevleri açısından kapsayıcı şekilde bakmaktadır. Kutluer tebliğinde, teorik ve uygulamalı etiğin, engelli bireylere karşı toplumsal ödevlerimiz sorununun temelinde, belki de merkezinde durmakta olduğunu belirtmiştir. Kutluer devamında,²⁸ “Burada etik derken kast edilen dinî olan ve olmayan moral değerlerin dayandırılabilmesi temel akli kavramlardır. Teorik etik açıdan engellilik sorununun bu anlamda temellendirilmesi ülkemizde ihmal edilmiştir” tespitinde bulunmaktadır.

Dinler üstü bakış açısına sahip toplumlarda, etik ve ahlak her ne kadar dinler çerçevesinde düşünülse de sadece inanan insanlara atfedilmeyecek kadar önemli ve insani vasıflar olarak kabul edilir. Kanunların, yasaların ve modern toplum bakış açılarının toplumun her kesiminde ve her kesimine yönelik olarak etik çerçevede

---

²⁷ Dilşad Türkdoğan, *Engellilerde Aile İçi Sorunlar*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:35

²⁸ İlhan Kutluer, *Engelli Olmak Üzerine Etik Düşünceler*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:144

şekillenmesi gelişmişlik düzeyinin de göstergesidir. Bu sebeple engellilere yönelik de dini olan ve dini olmayan sorumluluklarımız bulunmaktadır ve bunlar etik ödevler olarak değerlendirilmelidir.

Kutluer değerlendirmesinin devamında da ‘Bu ödev bilinci içindeki bireyler sorunun hafifletilmesi ve belki de bir ölçüde aşılması yönündeki çabalara derin bir farkındalık, kolayca yılgınlığa düşmeyen bir iç enerji ve hemen pes etmeyen bir gönüllük ruhu içinde iştirak edeceklerdir. Ancak bunun için bireylerin ahlak eğitimi tamamlayıp ödev bilinçlerini yükseltmeleri şarttır. Böylece sadece kendisini bir kötülük olarak dayatan güçlüklerle asgarî düzeyde başa çıkılması değil, iyinin, daha iyinin ve en iyinin hayata geçirilmesi alabildiğine kolaylaşacaktır’ demektedir.²⁹

Eğitimle verilmek istenen tüm bu bakış açıları ve yapılacak çalışmalar bireyin yaşamının erken dönemlerine yayılarak, benlik algısının oluştuğu dönemde engelli bireyin bu dönemleri stres yaşantılarından uzak ve kaliteli atlatmasına destek olacak biçimde planlanması da önemlidir. Bu sebeple yapılacak çalışmalar planlanırken ergenlik dönemi gibi bilişsel gelişimin hızla oluştuğu ve benlik saygısının üst düzeyde biçimlendiği kabul edilen bir dönemde artırılması daha da önem arz etmektedir.

Engelli bireyin orta ve lise eğitimi dönemine gelen ergenlik döneminde sosyal faaliyetler ve meslek eğitimi ile geliştirilen el becerisi etkinlikleri bireyin engelini anlamlandırmasında önemli katkı sağlamaktadır, bu da bireyin engeli ile ilgili atfını etkilemektedir.

4. ERGENLİK

Ergenlik dönemi, bireyin içinde yaşadığı toplumun bir parçası olduğunu kavramaya başladığı, dış dünyaya ilgisinin arttığı, kendisi ile ilgili yargılarının da oluştuğu, bireyselleşirken toplumsallaştığı bir dönemdir ve bu sebeple riskli bir yaş aralığıdır.

4.1. Ergenlik

Ergenlik konusu çok çeşitli bilim dallarında pek çok çalışmaya konu olmuştur. Konu ile ilgili literatür oldukça geniştir.

---

²⁹ Kutluer, a.g.b. 2012, S:145

Kendini ve dış dünyayı tanımaya çalışan gencin kendi ile ilgili yargıları, fiziksel özellikleri, maddi kaynakları, içinde bulunduğu sosyal çevrenin özellikleri ve daha pek çok değişken gencin gelişimini etkilemektedir. Bu etki de gencin kendine bakışını oluştururken bir yandan da toplumla ilişkilerini de belirlemektedir.

Kendini tanıyan ve olduğu gibi kabul eden ve gelişimi için çaba harcayan bireyler içinde buldukları toplumla sağlıklı ilişkiler kurabilirler. Bu da kişinin özellikleri ile kurduğu ilişkinin toplumla iletişimine yansımalarının sonucudur.

Ülkemizde engelli ergenlerle yapılmış olan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, son yıllarda sayıca artış ve konuca çeşitlilikte gözlenmiştir. Bu çalışmalar içerisinde saldırganlık konusunun sıklıkla incelendiğini görmekteyiz. Ayrıca ergenin fiziksel ve bilişsel gelişimine uyum sağlarken içinden geçtiği süreçte yaşadığı gerginlik durumlarını saldırganlık biçimine dönüştürebildiğini de yine bu çalışmalarda görebilmekteyiz. Bu durum engelli ergenlerde daha yoğun yaşanabildiği gözlemlerimizle sabittir.

Ergenlik ve saldırganlık, ergenlik ve engellilik konularını karşılıklı incelemiş çalışmalara baktığımızda da her ne kadar ergenlik dönemindeki engellilerin stres düzeyleri ya da saldırganlıkları ile ilgili çok fazla çalışma görememekteyse de, farklı çalışmaların sentezinden bir çıkarımda da bulunabiliriz. Ülkemizde saldırganlık durumunun tanımı ve engelli veya ergenlik dönemi ile ilişkisini araştırmış çalışmalar çıkarımda bulunmak için araştırmacılara yardımcı olmaktadır. Aşağıda saldırganlık konusunu incelerken engellilik ve ergenlik konularında ki araştırmaların bulgularına da değinilecektir.

5. SALDIRGANLIK

Saldırganlık kavramı en genel anlamıyla diğer bir canlı ya da nesneye yönelik incitici ve rahatsız edici davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Bir başka yaygın tanımlama ise saldırganlık başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış ya da eylemdir, şeklindedir.

5.1. Saldırıcılık

Saldırıcılıkla ilgili yapılan pek çok çalışmada sadece fiziksel değil psikolojik zarar verme niyeti taşıyan tüm şiddet içerikli davranışların da saldırıcılık kapsamında olduğu belirtilmiştir. Her ne kadar saldırıcılık bir eğilim, şiddet ise bu eğilimin davranışa dökülmüş hali olarak algılansa da bu iki kavram iç içe değerlendirilmektedir.

a) Saldırıcılığa neden olabilen fiziksel durumlar:

- Alkol, uyuşturucu kullanımı
- Düzensiz ilaç kullanımı ya da ilaç zehirlenmeleri
- Merkezi sinir sistemine zarar veren kazalar
- Beyni etkileyen bedensel hastalıklar (karaciğer, böbrek hastalıkları vb)
- Sara, bunama, vb. sinir sistemi hastalıkları
- Şizofreni, mani, paranoid bozukluk, kişilik bozukluğu gibi psikiyatrik

hastalıklar vb

b) Saldırıcılık eğilimini tetikleyen durumlar:

- Toplumsal cinsiyet rollerinin yanlış yaşanması (erkeklik kavramı vb)
- Hormonların etkisi
- Ergenlik döneminde olma
- Yoksulluk ve eğitimsizlik
- Aile ve çevre desteğinden mahrum olma
- Geçmişte saldırıcılık öyküsü
- Çocuklukta şiddete maruz kalma
- Madde bağımlılığı
- Depresif yaşam durumları
- Karmaşık toplumsal gruplar

Yapılan pek çok çalışma da görülmektedir ki insanda ve hemen tüm hayvan türlerinde türün erkek üyeleri dişilerine göre daha saldırgandır. İnsanlarda da cinsiyetler arasında görülen bu farklılık toplumsal ya da içgüdüsel olabileceği gibi bireysel de olabilir. Ancak genel olarak erkek çocuklarında oyun çağında şiddet ögesi içeren oyunları erkek çocukların daha çok tercih ettikleri gözlenmektedir. İçgüdüsel davranışların daha baskın olduğu çocukluk döneminde gözlemlenen bu farklılık saldırganlık konusunda cinsiyet değişkeninin etkisine dikkati çekmektedir.

Şiddet içeren suçlar ile ilgili istatistikler göz önüne alındığında yetişkin erkeklerin kadınlara göre daha saldırgan davranışlar gösterdikleri saptanmıştır. Yetişkinlerde cinsiyet farklılığından doğan saldırgan davranış eğilimini değerlendiren bu çalışmalarda, herhangi bir anda kesin olarak sorumlu tutulabilecek belli bir madde tespit edilememiştir.

Çelik ve Kocabıyık saldırganlık ifade biçimlerini inceledikleri çalışmalarında³⁰, hayvanlar ve insanlar üzerinde yapılan birçok çalışmada androjen (erkeklik hormonları) düzeyi ile saldırganlık arasında bağlantı olduğu ortaya çıkmıştır. Erkek olmanın fiziksel ve sözel saldırganlığı artırıcı ve açıklayıcı bir etkisinin olması biyolojik kuramın öngördüğü gibi gen dizilimi (XY kromozonu), hormonal (testosteron) etkileri ve cinsiyet rolleri ile açıklanabilir. Gerek toplumumuzda, gerekse diğer pek çok toplumda saldırganlık tepkileri genel olarak erkeklerin cinsiyet rolleri içinde ilişkilendirilerek açıklanır, tespitini dile getirmişlerdir.

Saldırganlık konusunda ki literatüre baktığımızda saldırganlık eğilimi üzerinde cinsiyet hormonlarının etkisinden bahsedilmektedir. Örneğin; kadınlık hormonu östrojenin, daha naif davranışları tetiklediği ve saldırganca davranışları baskıladığı literatürde mevcuttur. Yine öfke kontrolü çalışmaları yapılan bireylerde özellikle hormon testlerinden yararlanılarak tanı koymak veya tedaviyi desteklemek psikiyatri alanında kullanılmaktadır.

---

³⁰ Hilal Çelik, Oya Onat Kocabıyık, “Genç Yetişkinlerin Saldırganlık İfade Biçimlerinin Cinsiyet ve Bilişsel Duygu Düzenleme Tarzları Bağlamında İncelenmesi”, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2014, C:4, S:1, Ss:145
Kaynak: dergipark.ulakbim.gov.tr/trkefd/article/download/.../5000075379 (Erişim Tarihi: 15.05.2015)

Her ne kadar cinsiyet hormonlarının insanlarda saldırganlık davranışı üzerine etkilerini gözlemliyorsak da tek başına bu etkiyi değerlendirmek karmaşık ve zordur. Hem saldırganlık eğiliminin toplumsal ve genetik etkenlerden etkilenebiliyor olması hem de hormon uygulayarak deney yapmak ahlaki olmadığından, ancak doğal gözlemlere dayanılarak bazı sonuçlar çıkarılabilir.

Konu ile ilgili bir makalede şu örnek paylaşılmıştır. “insanlarda yapılan çalışmalarda androjene duyarsızlıkla giden kimi hastalık durumlarında saldırganlığın azaldığı; buna karşın adrenogenital sendromlu kız çocuklarında saldırganlıkla ilgili oyunların arttığı bulunmuştur. Buna göre, anne karnındayken aşırı dozda erkeklik hormonuna maruz kalmış bebeklerde erkeksi davranışlar, artmış saldırganlık, erkeklerin oynadığı oyunları tercih etme gibi durumlar görülmektedir. Kadınlık hormonlarının etkisi daha tartışmalıdır. Bu hormonlarla da kadınsı davranışlar ve azalmış saldırganlık izlendiğini söyleyen yayınlar mevcuttur. Ancak bu hormonal etkilerin ortaya çıkışı için maruz kalınma dönemi ve miktarı önem taşımaktadır. Aynı cinsiyet içinde de bazı bireylerin diğerlerine göre daha saldırgan olmasını hormonal etkilerle açıklamaya yönelik çalışmalar vardır. Hayvanlarda birçok türde erkeklik hormonuyla saldırganlık arasında pozitif bir ilişki gösterilmiştir. İnsanlarda yapılan bazı çalışmalarda düşük kan kortizol düzeyi ile alışkanlık haline gelmiş şiddet arasında bağlantı olduğu gösterilmiştir.³¹

Yukarda saldırganlık eğilimi konusunda bahsi geçen etkenlerden hiçbiri tek başına saldırganlık eğilimini ya da saldırganca davranışı açıklamamaktadır. Birbirleriyle içiçe geçmiş bu etkenler bir araya geldiğinde ya da biri diğerinden daha baskın olduğu durumlarda saldırganlık eğilimi yordanabilmektedir. Saldırganlık hakkında yapılan tanımlamaların farklılığı da bu etmenlerin geçirgenliği ve çokluğu sebebiyle olmaktadır.

5.2. Saldırganlığa Kuramsal Yaklaşım

Saldırganlık konusuna farklı açılardan tanımlayanlar olduğu gibi bu tanımlamalardan ilham alarak yada bu tanımlamaları doğuran bilimsel verilerden yola çıkarak oluşturulmuş saldırganlık kuramları da bulunmaktadır. Saldırganlıkla ilgili anket ve testlerde bağlı buldukları kurama dayalı olarak sorularını oluştururlar. Bu

---

³¹ Duyu Psikolojik Danışma ve Kişisel Gelişim Merkezi Yayınları, *Saldırganlık Nedir?*, Ss:4
Kaynak: <http://www.dpsikolog.com/makaleler/saldirganlik-nedir/> (Erişim Tarihi: 13.05.2015)

sebeple hem saldırganlığın temellerini anlamak hem de kullanılan anketlerin hedeflerini- sınırlılıklarını görebilmek için kuramları bilmek önemlidir.

Ülkemizde pek çok kurum saldırganlık konulu çalışma yapmaktadır. Özellikle eğitimle ilgili kurumların gençler üzerinde yapmış olduğu pek çok çalışma mevcuttur. Sendikalar, üniversiteler, insan kaynakları çalışmacıları bu kurumların sadece birkaçıdır. Milli Eğitim Bakanlığı da hem kendi Ar-Ge birimi üzerinden çalışma yapmakta hem de diğer kurumları desteklemektedir. Saldırganlık kuramları ilgili çalışmalarda farklı sınıflandırılrsa da alanla ilgili literatür aşağıda yaptığımız sınıflamayı kullanmıştır.

a. Psikanalitik Kuram

Psikanaliz ekolünün kurucusu sayılan S. Freud, insan davranışlarının kökenini eros ve libido yani yaşam enerjisinin yönettiğini ve libidinal dürtülerin doyurulmasını amaçladığı şeklinde kurduğu teorisini Birinci Dünya savaşında insan davranışının yıkıcı köklerini gördükten sonra değiştirmiştir. Teorisinin ilk dönemlerinde saldırganlığı libidinal dürtülerin doyurulmasının engellenmesinden doğan ikincil bir tepki olarak açıklayan Freud'a göre saldırganlık durum ve koşula göre oluşabilen bir geçici durum iken Birinci Dünya Savaşı'nın trajik günlerini takiben Freud bu görüşü değiştirerek insan saldırganlığının Thanatos adını verdiği libidodan farklı bir içgüdüden kaynaklandığını öne sürdü. Yani ekol saldırganlığı ikincil bir tepki olmaktan içgüdüsel ve birincil bir etki olarak açıklamaktadır.

Freud saldırganlıkla ilgili değişen bu görüşünü 1927'de şöyle özetlemiştir. "insanoğlu ancak saldırıya uğradığında kendini koruyan, aslında sevgi arayan uysal ve sokulgan bir varlık değildir. Yüksek ölçüde saldırganlığı, onun içgüdüsel doğasının bir parçası olarak görmek gerekir"³². Freud'a göre insan davranışları cinsellik ve saldırganlık içgüdüleri tarafından yönetilir ve amacı enerji boşalımını sağlayarak bozulmuş dengeyi yeniden kurup haz duymaktır. Saldırganlıkla ilgili kuramlar

---

³² Selen Erdinç, "Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Fiziksel Ve İlişkisel Saldırganlığın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi" (Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2009. Ss:14
Kaynak: acikarsiv.Ankara.Edu.Tr/Browse/23667/Selen_Erdinc_2009.Pdf (Erişim Tarihi: 18.04.2015)

sınıflandırılırken psikanaliz kuramının; içgüdü kuramcılarını başlığında anlatılması da bu sebeptir.

Freud'un kuramında, saldırganlık da dahil olmak üzere, tüm insan davranışlarını Thanatos ve Eros arasındaki karmaşık ilişkiden doğmaktadır. Birey Thanatos -ölüm içgüdü- yaşamın tahrip edilmesine ve sona erdirilmesine yönelik olarak içinde bulunan bir enerjisini kısıtlamaz ise kendisini de yok etmeye sürükleyecek bir yok ediş döngüsüne girecektir. Bu nedenle ölüm içgüdüünü kısıtlayabilmek amacıyla insanlar değişik savunma mekanizmalarına başvururlar. Birey ölüm içgüdüünden doğan bu enerjiyi kendisini korumak adına dışarı aktarır ve bu sebeple saldırganca davranır. Freud'un bakış açısına göre, saldırganlık birincil olarak kişinin kendisini tahrip etmeye yönelik ölüm içgüdüünün diğer insanlara yönlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Freud gibi Lorenz ve diğer içgüdü kuramcılarını da, insanlarda saldırganlık, dürtü ya da içgüdülerin bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu içgüdü yada dürtüler insan davranışının temelinde doğuştan bulunmaktadır demektedirler. Ancak Lorenz, saldırganlığı sadece insan davranışını etkileyen bir enerji değil tüm organizmalarda bulunan bir güç olduğunu öne sürmüştür. Bu sebeple saldırganlık kuramları üzerine yapılan bazı sınıflamalarda Lorenz gibi tüm organizmaların saldırganlığını içgüdüsel olarak açıklayan kuramcılarını Etiyolojik kuramcılar olarak ayrı değerlendirmişleridir.

İçgüdü kuramlarından psikoanalitik ve etiyolojik kuram, saldırgan davranışların temelinde saldırganlık içgüdüünün yattığını savunmaktadırlar. Ancak bu kuramların her biri ortak görüşleri paylaşmakla birlikte, her birinin ayrılan düşüncelerinin de olduğu görülmektedir. Freud, saldırganlığın yıkıcı bir içgüdü olduğu savunurken, Lorenz, saldırganlığın türün devamını ve çevreye uyumunu sağlayıcı bir içgüdü olduğunu savunmaktadır. Freud, saldırganlığın ölüme hizmet ettiğini açıklarken, Lorenz, saldırganlığın yaşama hizmet ettiğini açıklamaktadır.

b. Etiyolojik Kuram

“Etiyoloji”, hayvan davranışlarını kendi doğal ortamlarında inceleyen bilim dalıdır. Etiyolojik kuram, saldırgan davranışını biyolojik yapıya bağlı olduğunu ve gerek hayvanlarda gerekse insanlarda dış uyarıcılardan bağımsız, içgüdüsel enerji kaynağına sahip bir davranış olarak tanımlar.

Etiyoloji kuramcılarında Konrad Lorenz'e göre saldırganlık; tüm diğer organizmalarda da bulunan kavga etme içgüdüsünden kaynaklanır, esas olarak dış uyaranlara karşı tepki değil, insanın içinde gömülü, serbest kalmaya çabalayan ve dış dürtülerin yeterli olup olmamasına bakmaksızın anlatımını bulacak bir uyarıdır.

Etiyoloji kuramcılarında göre her canlıda farklı yoğunlukta bulunan saldırganlık güdüsü, uyarıcının varlığına ve gücüne bağlı olarak davranışa dönüşse de kaçınılmaz olarak vardır ve boşalacağı zamana kadar beklemektedir.

Saldırganlığı içgüdülerle açıklayan bu kuramcılarının yanı sıra, saldırganlığı doğuştan genlerimizle, biyolojik temelimizde getirdiğimizi söyleyen kuramcılarda vardır. Saldırganlığı nörofizyolojik yapımızın bir sonucu olarak gören bu kuram insan kimyasının ve fizyolojisinin davranışlarımızda ki etkisini göstermesi açısından önemlidir.

c. Nörofizyolojik Yapı Kuramı

Saldırgan davranışların insanlığın ilk zamanlarından, insanın doğumuna kadar varoluşun her aşamasında ve her döneminde görülmesi insan davranışlarının biyolojik temelinin etkisini düşündürmüştür. Saldırganlığın biyolojik ve genetik temelli olabilmesi ve bu temel ne kadar etkili olduğu deneysel ve gözlemsel çalışmalarla incelenmiştir.

Nörofizyolojik yapı kuramı, saldırganlığa içsalgı bezleri, merkezi sinir sistemi ve genetik özelliklerin işleyişindeki bozuklukların yol açtığını ileri sürmektedirler. Bu işleyiş bozukluklarını 3 alt başlıkta incelemek mümkündür.

İç salgı bezlerinin etkisi; saldırgan davranışların temelinde insanın biyokimyasal yapısının olduğunu öne süren kuramdır. Bu kurama göre içsalgı bezlerinin işleriyle endişe, kaygı, korku, kızgınlık, öfke gibi duygu durumu değişikliklerinde arasında ilişki olabileceği üzerinde durulmaktadır. Örneğin pek çok çalışmaya göre testosteron hormonu insanlarda hayvanlardan daha etkili olarak saldırganlığa neden olmaktadır. Erkek içsalgı bezi ürünü olan testosteron verildiğinde cinsel isteğin arttığı, cinsel amaca yönelik davranışların ve saldırganlığın artış gösterdiği görülmüştür

Merkezi sinir sisteminin etkisi; insan davranışını koordine eden ve gerçekleştiren sinir sisteminin bu davranışları kontrol ettiğini dair araştırmalar yapan bu kuram, beynin bir bölgesi olan “amigdala”nın saldırgan davranışı kontrol ettiğini öne sürmektedir. Yapılan gözlemlerde insanlarda ve hayvanlarda beynin bu bölgesi uyarıldığında organizmanın saldırgan davranışında artma veya azalma tespit edilmiştir. Bu tespitlere bağlı olarak merkezi sinir sisteminin belirli bölgelerinin belirli oranda uyarılmasının organizmada bulunan ama aktif olmayan bir davranımı harekete geçirdiği açıklamasını getirmişler ve saldırganlığın temelinde bu uyarılmanın olduğunu belirtmişlerdir.

Genetik yapının etkisi; organizmanın pek çok özelliğini belirleyen kromozom yapısı ve dezoksiribonükleik asitin (DNA) dizilişinin saldırganlık eğiliminde de etkili olmaması kaçınılmazdır. Zira saldırganlık eğilimlerinin genlerle sonraki kuşaklara aktarıldığı ile ilgili sağlam kanıtlar bulunmaktadır. tek yumurta ikizleri üzerinde yapılan pekçok çalışma genetik benzerlik yani soya çekim ile suç işleme oranı yada suça eğilim arasında anlamlı ilişkinin bulunduğuna dair bulgular mevcuttur.

3 alt başlıkta incelediğimiz nörofizyolojik yapı kuramı, saldırganlığa ilişkin verilerini çalışmalarında kanıtlamasına rağmen bazı açılardan açıklamaları yeterli ve kapsamlı görülmemektedir. Saldırganlığın oluşumunda etkili olan bireysel farklılıklara ilişkin bilgi vermediği, zihinsel, duygusal ve sosyal süreçleri göz ardı ettiği belirtilmektedir.

Hem psikanalitik hem etiyolojik hem de biyolojik temelli kuramın saldırganlığı doğuştan gelen içgüdülerle yada biyolojik faktörlerle açıklamaları pek çok eleştiriye neden olmuştur. Böyle bir açıklama; saldırganlığın azaltılamayacağı, saldırganca davranışların olağan görülmesine neden olacağı, insanın sosyal bir varlık oluşu ve davranışlarını eğitebilme özelliğinin ikinci planda kalacağından dolayı eleştirilmiştir. Zira içgüdüsel olan böyle bir enerjinin neden olduğu olumsuz durum saldırgan davranışın gerekçesini oluşturarak, davranışın tekrarına zemin hazırlarken, saldırganın pişmanlığını ve özrünü de ortadan kaldırmaktadır. Bunu benzer nedenlerle içgüdü kuramcılarına özellikle sosyal öğrenme kuramcıları tarafından yoğun eleştiriler gelmektedir. Bu kuramların açıklamaları saldırganlığı anlamada temel yapı olarak

tutulmakla birlikte, psiko-sosyal süreçlerle birlikte ele alınması gereği de ortaya çıkmaktadır.

d. Engellenme- Saldırganlık Kuramı

Saldırgan davranışın meydana gelmesini bir engellemenin varlığından kaynaklandığını ve engellemenin var olmasının her zaman bir saldırganlık biçimine yol açtığı temeline dayanan bu kuram, özellikle keyfi engellemelerin bireylerin saldırganlıklarında etkili olduğunu iddia etmektedir.

Engellenme-Saldırganlık hipotezi 1939 yılında, Yale Üniversitesi İnsan ilişkileri Enstitüsü'ndeki araştırmacılardan John Dollard, Leonard Doob, Neal Miller, O.H. Mowrer ve Robert Sears, tarafından saldırganlığı açıklamak için ortaya atılan bir hipotezdir. Bu kurama göre; engellenme her zaman saldırganlığa yol acar ve saldırganlık yalnızca engellenmenin bir sonucudur. Özellikle keyfi engellenme ya da zorlanmalar, keyfi olmayanlardan daha fazla kızgınlık ve saldırganlığa neden olmaktadır.

Saldırganlığı üretebilen şey, engellemenin kişi için taşıdığı anlamdır ve engellemenin ruhbilimsel anlamı, engellemenin ortaya çıktığı bütün durumlara uygun olarak farklılık gösterir. Eğer engellenme kötü bir niyetin sonucu olarak algılanmaz, kaza sonucu haklı bir nedene dayalı olarak algılanırsa, insanları keyfi engellemeler kadar kızdırmaz ve saldırganlığa neden olmaz.

Engellenme- saldırganlık hipotezi, Freud'dan çok etkilenmiş ve onun engellenme ve savunma mekanizmaları ile ilgili görüşüne açıklama getirmiştir.

e. Davranışçı Kuram

Saldırganlığı, diğer canlılara yönelik gözlenebilen hertürlü yaralayıcı davranış olarak açıklayan bu kuramda; saldırgan davranışın cinsi, şiddeti ve tekrarı ile davranışın türü, kuvveti ve frekansı arasındaki ilişki saldırganlığı açıklamakta önemli bulunmuştur. Bu özellikler yine saldırganlığın ölçülebilen- gözlenebilen niteliklerine yöneliktir.

Davranışçı Kuram, bundan önce açıkladığımız kuramlardan farklı olarak saldırganlığı etkileyen faktörleri, gürültü, sıcaklık, hava kirliliği, kitle iletişim araçları,

alkol ve uyuşturucu gibi fiziksel stres yaratan uyaranlar olarak ortaya koyduğunu açıklamışlardır. Ayrıca bu kuramın savunucuları saldırgan davranışın oluşumundan daha çok “pekiştiren ve tekrarını sağlayan nedenler nelerdir?” sorusu üzerinde durmuşlardır. Bunun sebebi de bu kuramın savunucularının saldırganlığın öğrenilen bir süreç olduğu ve saldırgan davranışların azaltılabileceğine olan öngörüleridir. Zira psikoloji alanında geliştirilen öfke kontrol çalışmaları bireylerin saldırganlık eğilimlerini düzenleyebileceklerinin örneklerini vermektedir.

Davranışçı kuramın saldırganlığı açıklamakta eksik yanları bulunsa da fiziksel yönlerinden ele alması ve öğrenilen bir davranış olarak değerlendirmesi açısından önemlidir.

f. Sosyal Öğrenme Kuramı

Kuramın en önemli temsilcilerinden olan, Albert Bandura saldırganlığın içgüdüsel temelleri olmadığını bireyin saldırgan davranışlarını harekete geçiren öğrenmeleri sosyalleşme sürecinde edindiğini iddia etmektedir. Kuram, saldırganlığın öğrenilmesi sürecinde model alam, pekiştirme ve cezalandırmanın önemini, saldırganlığın davranışa dönüşmesinde yine sosyal modelin önemli olduğunu, gurultu, sıcaklık, sosyal ödüller gibi çevresel uyarıcılarla, aile içinde görülen eksik ve hatalı davranışlarla artan saldırgan düşünce ve ifadelerin, saldırgan davranışın oluşumuna katkıda bulunarak sürdürülmesinde ve güçlenmesinde büyük etken olduğunu vurgular.

Kurama göre; bireyler öğrenme süreçlerinde araçsal ve gözlemsel öğrenme biçimlerini kullanırlar. Saldırgan davranışların, bugün eğitim sistemimizde de etkisini açıkça gördüğümüz televizyon, film ve medya gibi sembolik modellerin ve öğrenme biçimlerinin saldırgan davranışın öğrenilmesinde önemli bir yer tuttuğunu, bunların saldırganlığın artırıcısı olabileceğini vurgular.

Kuram saldırganlığın sosyal öğrenmeler yoluyla öğrenildiğini savunurken, pekiştiriciler ve cezalandırmalarla davranışa dönüştüğünü ve artıp azalmasında yeniden verilecek öğrenmelerin öneminden bahseder. Bu kuramın en önemli katkılarından biri saldırganlığın öğrenilmesi ile davranışa yansması arasındaki ayrımı ortaya koymasıdır.

g. Ekolojik Kuram

Kuramın savunucularından Bronfenbrenner, insan gelişiminin bireysel ve çevresel özelliklerin etkileşimi sonucunda ortaya çıktığını belirtmektedir.

Saldırganlık konusunda ki diğer kuramların birleştiricisi olarak görebileceğimiz bu kurumda saldırgan davranışların bireysel ve sosyal faktörlerin bileşimi sonucunda oluştuğu öngörülmektedir.

Bu kurama göre saldırganlığı oluşturan faktörler bireysel faktörler, ailevi faktörler, okul ve akran faktörleri, toplumsal faktörler ve duruma özgü faktörler biçiminde sıralanmaktadır. Bu faktörler, saldırganlıkla ilişkili risk faktörleri olarak ele alınmaktadır.

Ailesel denetim eksikliği, aile üyeleri arasındaki sürtüşme, saldırganlık ve şiddet olayları, çocuk ihmal ve istismarı, ebeveyn suçluluğu, şiddet içeren ceza tekniklerinin kullanımı, katı disiplin gibi faktörler de ailevi faktörler ana başlığı altında toplanmaktadır. Aşırı davranışları benimsemiş bir akran grubuna sahip olmak, akademik başarısızlık, toplumdan ayrı durma, sosyal reddedilme, denetimsiz ya da katı disiplin uygulayan ortamlar, aşırı kalabalık okullar gibi faktörler de ergen saldırganlığı ile ilişkili olduğu pek çok çalışma da değerlendirilmiştir.

h. Bilişsel Kuramcılar

Bilişsel kuramcılara göre saldırganlık da diğer davranışlar gibi öğrenilmektedir. Ancak tüm öğrenmeler gibi saldırganlık da mekanik bir olay değildir, bir bilişsel sürecin ürünüdür.

Davranış algılama, hatırlama ve düşünme gibi bir takım zihinsel süreçlere bağlıdır. Öğrenen kişi, olaylar ve durumlar arasındaki ilişkileri algılar, kavrar ve gerektiğinde onları hatırlayarak davranışta bulunur.

Bilişsel kuramcılar saldırgan davranışın bireyde düşünme aşamasından davranış aşamasına geçiş süreci üzerinde durmaktadırlar. Bireyin saldırganlıkla ilgili uyarıyı nasıl algıladığı ve bunu nasıl yorumladığı, sorusu kuramın incelediği başlıca konudur. Kurama göre saldırgan davranışı anlamlandırmamızda bireyin bilişsel süreçlerinin, çağrışımlarının, anılarının dıştan ya da içten gelen uyarılara nasıl yön verdiğini bilmek

önemlidir. Bilişsel kurama göre saldırgan davranış, bu süreçler anlaşıldığında yönetilebilecektir.

i. Boşalma Kuramı

Saldırgan davranışın nedenleri, süreci ya da sonuçlarından çok bu davranışın şiddetinin azalması ya da tekrarlanmaması için alınacak tedbirler konusunda çalışan kuramdır.

Kurama göre; saldırganlık davranışlar saldırganlığa neden olan nesneye ya da ilişkisiz bir başka nesneye karşı boşaltıldığında davranış ortadan kalkacaktır. Saldırgan davranışın uyarıcıya karşı oluşan enerji olduğunu ve doğrudan ya da dolaylı olarak boşaltılmasıyla ortadan kalkacağını savunan bu kuram rahatsızlığının kaynağına değil ilişkisiz bir şeyle de bu enerjinin boşaltılabileceğini savunmaktadır. Doğrudan değil dolaylı bir boşalmanın da hedefe ulaşacağını ve kişiyi rahatlatacağını öngören kuram, bir başkasının bize rahatsızlık veren ve bu nedenle kızdığımız birine saldırganlığına tanık olursak bizim kızgınlığımız da azalmaktadır, örneğiyle de öngörüsünü desteklemektedir.

5.3. Saldırganlığa Neden Olan Faktörler

Saldırganlığın bireylerde doğuştan var olduğu ya da sonradan öğrenildiği veya da genetik olarak yatkınlığın bulunuşu ya da çevresel faktörlerin etkili olması konusu kuramlar çerçevesinde tartışıla dursun, saldırganlık eğilimine veya saldırgan davranışa sebep olan faktörler çeşitli araştırmalarda, farklı anlamlılık düzeyinde ilişkili olmakla birlikte, tespit edilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılmış olan eğitim kurumlarında şiddet konulu çalışmada bu faktörler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.³³

a) Bireysel Faktörler

- 1) Anti-sosyal davranışın varlığı,
- 2) Düşük zekaya sahip olma (özellikle sözel yeteneğin düşüklüğü),
- 3) Dikkat bozukluğu/ hiperaktivite,
- 4) Öğrenme güçlüğü,
- 5) Motor-beceri gelişiminin yetersiz olması,

³³ MEB, Eğitim Araştırma Ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, “Öğrencilerin Şiddet Algısı”, Ankara 2008, Ss:17. Kaynak: [Http://Www.Meb.Gov.Tr/Earged/Earged/Siddet_Algisi.Pdf](http://www.Meb.Gov.Tr/Earged/Earged/Siddet_Algisi.Pdf) (Erişim Tarihi: 18.04.2015)

- 6) Doğum öncesi ve sonrası komplikasyonlar,
- 7) Küçük düzeyde bazı anormallikler.

b) Aileye İlişkin Faktörler

- 1) Ebeveyn kaynaklı denetimin/gözetimin yetersizliği,
- 2) Çocukların sosyalleşmelerinde ebeveyn katılımının yetersizliği,
- 3) Ebeveynsel disiplinin yetersizliği,
- 4) Aile bireyleri arasında kriminal davranışın varlığı,
- 5) Ebeveynlerin çocuklarına kötü muamelede bulunmaları veya onları ihmal etmeleri,
- 6) Eşler arasındaki evlilik ilişkilerinin zayıflığı, ebeveynlerin boşanmaları ve ayrılmaları gibi faktörler gelmektedir.

c) Toplumsal faktörler Okul şiddeti ile bağlantılı olarak toplumsal faktörler başlığı altında ele alınması gereken faktörler ise şu şekilde belirtilebilir:

- 1) Silahların varlığı veya silahlara kolay bir biçimde sahip olunabilme,
- 2) Uyuşturucuyu elde edebilme ve kullanma,
- 3) Şiddetin yaygınlığı,
- 4) Suçlu arkadaş grubunun varlığı/çete oluşumları,
- 5) Kitle iletişim araçlarının etkisi,
- 6) Yüksek düzeydeki geçici nüfus ve ekonomik yoksunluk.
- 7) Şiddet davranışını sıradan ve normal olarak görülmesini sağlayan bir kültürel yapının varlığı.

d) Okula ilişkin faktörler: Okul ile şiddet davranışı arasındaki ilişkinin tartışılması konusunda okul ile ilintili ele alınabilecek değişkenlerden önemli olanları şu şekilde belirtilebilir:

1. Düşük düzeydeki akademi başarı,
2. Okula olan bağlılık düzeyinin düşüklüğü,
3. Okul koşulları ve iklimi,
4. Çeteye katılma

Ergenlerde saldırganlık konusunda yukarıda sayılan nedenlerle birlikte, Yörükoğlu tarafından yapılan bir çalışmada ergenlerde saldırganlık eğilimi risk faktörler, 3 başlıkta açıklanmıştır. Yörükoğlu bu etkenleri; gencin yapısı, özellikleri ve

yeteneklerine ilişkin etkenler; gencin yetiştiği aile yapısı, aile düzensizliği ve ana baba ile ilişkileri; gencin ve ailenin içinde yaşadığı toplumsal ortam ve yaşam koşulları³⁴ şeklinde açıklamıştır.

Saldırganlık üzerine yapılmış pek çok çalışmada şiddet kavramı da yer almaktadır. Öteki'nin yıkımı olarak tanımladığımız şiddet, bambaşka bir yapıya bürünen değişen sosyal söylemde öznenin içinde bulunduğu gerginliği, ıstırapı ya da yoksunluğu ifade ediş biçimlerinden yalnızca birisidir. Saldırganlık ta yine bu ifade edişin ve ötekinin yıkımının başka biçimlerindedir.

Gerek aile içinde, gerekse farklı topluluklar, görüşler, bireyler, kurumlar, ülkeler arasında olsun şiddet sözün bittiği, dinlenilmediği ve simgesel bir ağırlığının, sınırlandırıcılığının tanınmadığı, kabul edilmediği ve/veya üstlenilmediği yerde, yetkiyi salt ölüm itkisinin ele aldığı yerde belirir. Öteki'nin kayboluşu olan melankolik içe çekilme yada arzunun dışında yalnızca ihtiyaç ve davranış düzeneğinde yaşama, hiçbir proje yada beklenti içinde olmama durumu da öznel ifadenin sıklıkla karşılaştığımız yansımalarıdır. Ve kısaca huzurlarımızda değişen modern toplumun sözle, konuşmayla dağıtılabilen semptomlarından yoğun eyleme geçişlere gerileyen postmodern patolojileri.³⁵ Şiddetin ve saldırganlığın sadece ben dışı ötekinin değil bende ki ötekinin de yıkımı olabildiği malumumuzdur. Günümüz insanı kendi yarattığı bu postmodern saldırı ile yine kendi yıkımını oluşturmaktadır. Saldırganlığın ve şiddet davranışının biçimi değişse de özü değişmemekte birey kendi çöküşünü ve toplumsal çöküşü gerileme olarak kendi elleriyle yaratmaktadır.

Gelişen toplumlarda değişen saldırganlık biçimleri özellikle toplumun yeni nesli üzerinden görülebilir. Hemen bir yüzyıl öncemizde bulunmayan bilişim teknolojileri üzerinden saldırganlık günümüzün saldırganlık biçimlerinden birisidir. Ve okullarımızda genç kuşakların birbirlerine karşı zorbaca davranışlarından ve saldırganlık biçimlerinden biri olabilmektedir.

---

³⁴ Seda Donat Bacı, *Çocuk Ve Ergenlerde Şiddet Ve Saldırganlığın Önlenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Doktora Tezi), 2011, İzmir, Ss:20.

³⁵ Erşen Özege, *Psikanalitik Bir Deneme Şiddet: Ötekinin Yıkımı*, Doğu Batı Yayınları, Y:10, S:43, İstanbul,2007, Ss:137.

Ülkemizde ergenlik döneminde saldırganlık konusunda yapılmış bazı çalışmalarını incelediğimizde de ergenlerin saldırganca davranışlarında ki nedenleri ve saldırganlık biçimlerini görebilmekteyiz.

5.4. Ülkemizde Saldırganlık Konusunda Yapılmış Bazı Çalışmalar

Ergenlerle saldırganlık düzeyleri konusunda 2007 yılında yapılan bir araştırma sonucunda saldırganlık düzeyinin algılanan anne tutumuna, algılanan sosyo-ekonomik duruma, sosyal kültürel faaliyetlere katılım durumlarına göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Araştırmada saldırganlık düzeyinin cinsiyete, sınıf düzeyine, algılanan başarı durumuna, algılanan baba tutumuna, algılanan öğretmen tutumuna, devam edilen okul türüne göre farklılaştığı bulunmuştur. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere, başarı durumunu orta olarak algılayan öğrencilerin, başarı durumunu yüksek ve düşük olarak algılayan öğrencilere, 11. Sınıf öğrencilerinin, 9. ve 10. sınıf öğrencilerine, baba tutumu ilgisiz olarak algılayan öğrencilerin, baba tutumunu otoriter ve demokratik olarak algılayan öğrencilere, öğretmen tutumu otoriter olarak algılayan öğrencilerin, öğretmen tutumunu ilgisiz ve demokratik olarak algılayan öğrencilere, meslek lisesine devam eden öğrencilerin, genel liseye ve Anadolu lisesine devam eden öğrencilere göre saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Yine aynı çalışmada problem çözme becerisi, özsaygı düzeyi ve akran baskısı değişkenleri öğrencilerin saldırganlık puanları toplam varyansın % 34'ünü açıklamaktadır. Bu bulgu, lise öğrencilerinin saldırganlık puanları üzerinde problem çözme becerisi, özsaygı düzeyi ve akran baskısının yordayıcı birer değişken olduğunu göstermektedir.³⁶ İşitme engelli öğrencilerde de saldırganlık düzeyinin problem çözme becerilerinin yani engelleri ile ilgili olumlu atıflarının ya da saldırganlığa neden olabilecek gerginliklerinin azaltılmasının da yordayıcısı olabileceği düşünülebilir.

Yeditepe Üniversitesi tarafından Anadolu Teknik Lisesi öğrencileri ve Endüstri Meslek Lisesi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenlere göre değerlendirildiği çalışma 2008 yılında yapılmıştır. Bu çalışmada evreni oluşturan 248 öğrenci için; teknik lise öğrencilerinin meslek lisesi öğrencilerine nazaran yıkıcı

---

³⁶ Mehmet Şahan, *Lise Öğrencilerinde Saldırganlığı Yordayan Bazı Değişkenlerin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara 2007, Özet.

saldırıcılık davranışını daha fazla ortaya koydukları, kız öğrencilerin, erkek öğrencilere nazaran edilgen saldırıcılık davranışını daha fazla ortaya koydukları, saldırıcılık çeşidinin; ailede yaşayan kişi sayısına ve kardeş sayısına yada lise sınıf seviyesine, anne baba eğitim ve iş durumunun göre farklılaşmadığı, ancak aile ile birlikte yaşamamanın veya sosyal güvenliklerinin olmamasının öğrencilerin atılgan davranışlar göstermesine, ekonomik seviyenin düşüklüğü yıkıcı saldırıcılık davranışında bulunmaya sebep olduğu tespit edilmiştir.³⁷ Aynı engel durumunda bulunan, yatılı olarak aileden uzakta kalan ve aile sosyoekonomik durumları da yakın olan işitme engelli meslek lisesi öğrencilerinden çalışmamıza katılanlar içinde engel durumu, dini eğitim alıp almamış olmak, engelinin oluşum durumu değişkenleri için inceleme yapılmış, yukarda ki çalışmalarda anlamlı çıkmayan ve katılımcıların ortak olduğu değişkenler dikkate alınmamıştır.

Yeditepe Üniversitesi tarafından yine 2008 yılında yapılmış araştırmada elde edilen sonuçlar, ortaöğretim 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin saldırıcılık tepkileri ile sosyal uyum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Araştırmada öğrencilerin saldırıcılık tepkilerinin sosyal uyum düzeylerine göre ters orantılı olarak değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin saldırıcılık tepkilerinin, demografik değişkenlerden algılanan gelir düzeyi, öğrenim görülen lise türü, öğrenim görülen okul türü, anne-babaların eğitim düzeyi, babanın sağ olup olmaması ve anne-babanın mesleği değişkenlerine göre farklılaşmadığı; buna karşın cinsiyet, öğrenim görülen alan ve annenin sağ olup olmama değişkenine göre farklılaştığı görülmüştür. Öğrencilerin sosyal uyum düzeylerinin, demografik değişkenlerden, öğrenim görülen alan, öğrenim görülen lise türü, öğrenim görülen okul türü, algılanan gelir düzeyi, anne-babanın eğitim düzeyi, anne-babanın mesleği ve babanın sağ olup olmama değişkenlerine göre farklılaşmadığı, buna karşın cinsiyet, yas ve annenin sağ olup olmama değişkenlerine göre farklılaştığı tespit edilmiştir.³⁸ Görülmektedir ki aynı dönemde aynı üniversite tarafından saldırıcılık konusunda yapılmış bu iki çalışma da farklı sonuçlar çıkmıştır. Bu çalışmada cinsiyet değişkeni dışında yukarda ki bazı

---

³⁷ İlkay Yılmaz, *Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin Saldırıcılık Düzeylerinin Çok Boyutlu Olarak İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul 2008, Özet.

³⁸ Beyza Yeğen, *Ortaöğretim Öğrencilerinin Sosyal Uyumları İle Saldırıcılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul 2008, Özet.

değişkenlerle ortak sonuçlar alındığı görülmektedir. Ayrıca saldırganlık tepkileri ile sosyal uyum düzeyleri konusunda aynı değişkenlerden etkilenilmesi bu iki konunun birbirine bağlı olduğu ve işitme engellilerin sosyal uyumu için saldırganlık tepkilerinin değiştirilmesi gereği konusunda ki yargımızı doğrulamaktadır.

Ergenlerde saldırgan davranışların problem çözme becerisine yaptığı etkiyi inceleyen 2008 yılına ait bir çalışmada, ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Araştırmada, ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile problem çözme becerisinin alt boyutlarından olan problem çözme becerisine güven ve yaklaşma-kaçınma alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunurken, kişisel kontrol alt boyutunda anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca demografik değişkenlerden cinsiyet, saldırganlık düzeyinde bir farklılığa neden olmazken, problem çözme becerisinin yaklaşma-kaçınma alt boyutunda anlamlı bir farklılığa neden olmuştur; yaş ise saldırganlık düzeyinde anlamlı bir farklılık yaratırken, problem çözme becerisinde bir farklılık yaratmamıştır. Yine anne-baba eğitim durumu saldırganlık düzeyi ve problem çözme becerisinde bir farklılık yaratmazken, anne-baba tutumlarından, anne tutumu sadece problem çözme becerisinin problem çözme yeteneğine güven alt boyutunda bir farklılığa neden olmuştur.³⁹ Anne- baba tutumlarının bireylerde özsaygı ve özgüven düşüncelerinde ki etkisi de düşünüldüğünde bireylerde saldırganlık eğilimi konusunda özsaygının ve özgüvenin özellikle engelli bireylerde engeli algılama biçiminin önemi bu veriler ışığında dolaylıda olsa gözükmektedir.

Ergenlerde dini eğilimlerle saldırganlık davranışı arasında ki ilişkiyi incelemiş olan 2008 tarihli başka bir çalışmada ise; dini eğilimleri tehdit edilen öğrencilerin, ölümlülükleri hatırlatıldığında, saldırganlık eğilimleri artmakta, ölümlülükleri hatırlatılmadığın da ise azalmaktadır. Ayrıca dini eğilimlere bakıldığında, köktendincilik dini eğilimindeki öğrencilerin saldırganlık eğilimleri, diğer dini eğilimdeki öğrencilere göre daha çok artmaktadır. Bunun yanında Ortodoksi dini eğilimindeki öğrencilerin, diğer dini eğilimdeki öğrencilere göre daha az saldırganlık

---

³⁹ Burcu Gökbüzoğlu, *Ergenlerin Saldırganlık Düzeyleri İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Psikolojik Danışmanlık Ve Rehberlik Bilim Dalı, İstanbul 2008, özet.

eğilimleri sergiledikleri gözlenmiştir.⁴⁰ Çevresel faktörler ve öğrenme ile ilişkilendirebileceğimiz dini duygular ergen işitme engellilerde de davranış ve düşünüş şekillerinde etkili olmaktadır. Dini duyguların ve algılayış biçimlerinin saldırganlık üzerinde ki etkisi ise bu çalışmayla da görülebilmektedir.

İnönü Üniversitesi'nde bilim uzmanlığı için yapılmış 2008 tarihli başka bir çalışmada ise, ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri cinsiyet, okul türü, okul başarısı, anne-baba eğitim düzeyi, gelir düzeyi, anne-baba tutumu, yas, arkadaşlık ilişkilerinden memnun olup-olmama, öğretmenleriyle ilişkilerinden memnun olup-olmama, aile yapısı ve devamsızlık durumuna göre farklılaşmaktadır. Fakat annenin eğitim düzeyi, babanın eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve aile yapısının 9. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerinde önemli bir etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır.⁴¹ Burada da gelir düzeyinin saldırgan davranışlarda etkili olmadığını görmekteyiz.

Yine 2008 yılında yapılan başka bir araştırma da ise saldırganlık ile sosyal problem çözme arasında negatif yönlü ilişki olduğunu görmekteyiz.. Araştırmada aynı zamanda sürekli öfke ile saldırganlık arasında olumlu yönde anlamlı ilişki gözlenmiş, bulgular sınıf düzeyi ile saldırganlık arasında da anlamlı ilişki olduğunu göstermiştir. Erkeklerin saldırganlık eğilimleri bayanlardan yüksek bulunmuştur. ⁴² Bu çalışmada bulunmuş olan demografik değişkenler arasında ki anlamlılık o dönemde ki bazı araştırmalardan farklılık göstermiştir. Aşağıda cinsiyet ve sınıf düzeyi demografik değişkenler ile ilgili aynı sonuçlar alınmış başka bir çalışma verileri bulunmaktadır.

2008 yılında saldırganlık konusunda yapılmış başka bir çalışmada ise; genel olarak tüm öğrencilerin saldırganlık düzeyi, kişiler arası duyarlık düzeyi ve öfke düşmanlık düzeyleri orta derecede bulunmuştur. Bayan öğrencilerin erkek öğrencilere

---

⁴⁰ Suzan Aksüt Çiçek, *Dindarlık İle Saldırganlık Arasındaki Etkileşimin Terör Yönetimi Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Mersin 2008, Özet.

⁴¹ Nilgün Öztürk, *Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Bilim Uzmanlığı Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Bilim Dalı, Malatya 2008, Özet.

⁴² Yıldız Albayrak Sargın, *Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin Saldırgan Davranışları İle Öfke Ve Sosyal Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Programı, Trabzon 2008, Özet.

nazaran daha az saldırgan olduğu görülmüş olup, sınıf düzeyi yükseldikçe saldırganlık düzeyinin de yükseldiği belirlenmiştir. Yukarıda ki araştırmadan farklı olarak değişkenler ayrıntılandırılmış ve anne eğitim düzeyi çocukların saldırganlık düzeyini etkilerken, baba eğitim düzeyinin, kardeş sayısının ve dünyaya geliş sırasının herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Araştırma sonucunda anne ve baba eğitim düzeylerinin öfke - düşmanlık ve kişilerarası duyarlık için faktör olmadığı tespit edilmiştir. Kardeş sayısına göre öğrencilerin öfke düşmanlık ve kişiler arası duyarlık düzeyleri arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Üçkardeş ve dört kardeş olanların kişiler arası duyarlık düzeyleri iki kardeş olanlardan daha yüksek bulunmuştur. Yine anne babanın birlikte ya da ayrı yaşamaları, ölü ya da sağ olması gibi faktörler saldırganlık düzeyini etkilerken, öfke ve düşmanlık ile kişiler arası duyarlık seviyesini etkilemediği görülmüştür. Öğrencilerin anne-baba tutumlarını algılayış şekli ve ceza türleri ile ceza verme sıklığı öfke ve düşmanlık düzeyi ile kişiler arası duyarlık düzeyini etkileyen faktörler arasında yer almıştır. Araştırma sonucunda kişiler arası duyarlık ile öfke ve düşmanlığın saldırganlık için birer faktör olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre öğrencilerin kişiler arası duyarlık düzeyleri ile öfke ve düşmanlık düzeyleri arttıkça saldırganlaştıkları söylenebilir. Okul türlerine göre öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna göre saldırganlık seviyesi yüksekten aşağıya doğru Meslek Lisesi öğrencileri birinci sırada, Anadolu Liseleri ikinci ve genel liseler üçüncü sırada yer almıştır.⁴³ Meslek lisesinde eğitim alan işitme engelli ergenlerin, kişiler arası duyarlılıklarını sözel iletişimle sağlayamamaktan dolayı saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğunu bu araştırma sonuçları ile yordayabilmekteyiz.

Lise öğrencilerinde şiddet, saldırganlık ve ahlaki tutum arasında ki ilişkiyi inceleyen 2010 yılında yapılmış başka bir çalışmada ise, sağlıklı bir aile ortamında yaşayan, kötü çevre ve arkadaşların olumsuz etkilerinden uzak, kendisiyle barışık ve ahlaki değerleri özümsemiş öğrencilerin şiddet ve saldırganlık düzeylerinin düşük olduğu; silah veya kesici bir alet taşıyan, çete içerisinde bulunan, aile içinde şiddet gören, kötü çevre ve arkadaşların olumsuz etkilerine maruz kalan, ahlaki tutum

---

⁴³ Canan Başaran, *Çeşitli Tür Liselerde Öğrenim Gören Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Eğitimde Psikolojik Hizmetler Ana Bilim Dalı, Sakarya 2008, Özet.

düzeleleri düşük olan öğrencilerin ise şiddet ve saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yine bu araştırmanın bulgularından elde edilen verilere göre; şiddetin oluşumu tek bir sebeple açıklanamayacağı gibi, şiddetin önlenmesi de tek bir çözüm stratejisiyle olamayacaktır.⁴⁴ Bu çalışmada diğerlerinden farklı olarak şiddet konusu saldırganlık konusundan sözlük anlamı olarak ayrılrsa da birlikte incelenmiştir. Ayrıca demografik değişkenlerle farklı sonuçlar alınsa da çevre ve ailenin bireye bakışının bireyin kendisi ve çevresi ile ilişkilerinde belirleyici olduğu bu çalışmada da gözükmektedir.

Ergenlerde problem çözme ve saldırganlık arasında ki ilişkiyi inceleyen başka bir çalışma Gazi Üniversitesinde 2010 yılında yapılmıştır.⁴⁵ Bu çalışmada;

1) Cinsiyetlere göre ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma olduğu bulunmuştur. Erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin, kız öğrencilerin saldırganlık düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2008 yılında yapılmış bazı çalışmalarda cinsiyet değişkeni anlamlı değerlendirilmemiştir.

2) Devam edilen okul türlerine göre ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde, anlamlı bir şekilde farklılaşma olmadığı bulunmuştur. Bu aynı zamanda çalışmaların ortak bulgusudur.

3) Sınıf düzeylerine göre ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulunmuştur. Bu değerlendirme önceki çalışmalarla ortaklık göstermiştir.

4) Ailelerin ekonomik gelir düzeylerine göre ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı fark bulunmuştur. Bu farkın daha çok ailelerinin ekonomik gelir düzeyleri yüksek olan grup ile ailelerinin ekonomik gelir düzeyleri orta olan grup arasında olduğu tespit edilmiştir. Ailelerinin ekonomik gelir düzeyleri yüksek olan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri de yüksek çıkmıştır. bu konuda

---

⁴⁴ Ahmet Avcı, *Eğitimde Şiddet Olgusu Lise Öğrencilerinde Şiddet, Saldırganlık Ve Ahlakî Tutum İlişkisi Küçükçekmece İlçesi Örneği* (Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul 2010, Özet.

⁴⁵ Seyhan Cengiz, *Ergenlerde Saldırganlık Ve Problem Çözme* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Ankara, 2010, Özet.

yapılmış çalışmalar bu saldırganlığın atılganlıktan kaynaklanabileceğini değerlendirmektedir.

5) Annelerinin eğitim seviyelerine göre ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri incelendiğinde anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Bu durum annelerin eğitim seviyelerinin, çocuklarının saldırgan davranışlarını kontrol etmede çok fazla etkili olmadığını ortaya koymuştur.

6) Babalarının eğitim seviyelerine göre ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Bu da diğer araştırmalar ile ortak bir sonuçtur.

7) Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ortaöğretim öğrencilerinin problem çözme becerileri arttıkça, saldırganlık düzeylerinin azalmakta olduğu bulunmuştur. Günümüze daha yakın verilere sahip bu çalışmada da problem çözme becerileri ile saldırganlık eğilimi arasında olumlu bir ilişkinin olması dikkat çekicidir. Engelli olmanın getirdiği problemleri çözebilecek bireylerin saldırgan davranışlarını da kontrol edebileceği bu araştırma verileri ışığında yordanabilir.

Lise öğrencilerinin mükemmeliyetçilik düşünceleri ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği başka bir çalışmada ise; öğrencilerin demografik özelliklerine göre mükemmeliyetçilik ve saldırganlık düzeylerinin farklılık gösterdiği, lise öğrencilerinin saldırganlık alt boyutu olan düşmanlık ile mükemmeliyetçilik alt boyutu olan düzen dışında kalan tüm saldırganlık ve mükemmeliyetçilik alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkilerin olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca öğrencilerin düzenle ilgili mükemmeliyetçilik tutumlarının saldırganlık düzeylerini negatif olarak etkilediği, diğer mükemmeliyetçilik tutumlarının ise saldırganlık düzeylerini pozitif olarak etkilediği ortaya konulmuştur. Diğer bir ifade ile lise öğrencilerinin düzene ilişkin mükemmeliyetçilik tutumları arttıkça saldırganlık düzeyleri azalmakta, diğer mükemmeliyetçilik boyutlarına ilişkin tutumları arttığında ise saldırganlık davranışları da artmaktadır⁴⁶ sonuçları değerlendirilmiştir. Engelli

---

⁴⁶ Hafize Şahin, *Lise Öğrencilerinde Mükemmeliyetçilik Ve Saldırganlık ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul 2011, Özet.

olmanın mükemmel olmaya engel olmayacağı ve mükemmeliyetçiliğin yıkıcı boyutlarda olmaması gerekliliği de yapılacak eğitim çalışmalarında engelli ergenlere anlatılmalıdır. Aldıkları din eğitimi ve çevre etkisi bu şekilde yönetilirse engelli ergenlerin kendilerine bakışı da daha sağlıklı olabilecektir.

2013 yılında spor yapan ve yapmayan öğrencilerin empatik eğilimleri ve saldırganlık düzeyleri konusunda ortaöğretim öğrencileri ile yapılmış araştırmada;

Spor yapan öğrencilerin empatik eğilimleri, yıkıcı saldırganlık, edilgen saldırganlık, atılganlık ve saldırganlık toplam puan ortalamaları spor yapmayan öğrencilerden daha yüksek değerlendirilmiştir. Bu sonuçlar spor yapan öğrencilerin saldırgan davranışlarının spor yapmayanlara göre daha düşük seviyede empatik eğilimlerinin ise daha yüksek düzeyde olduğunu göstermiştir. Araştırmanın bulgularına göre örneklem gurubunu oluşturan öğrencilerin empatik eğilim ölçeğinden aldıkları puanlar ile saldırganlık ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Bulgulara göre empatik eğilim arttıkça spor yapan ve spor yapmayan öğrencilerin yıkıcı saldırganlık, edilgen saldırganlık ve genel saldırganlık düzeyleri önemli ölçüde azalmakta; atılganlık düzeyleri de artmaktadır. Yine bu araştırmanın bulgularına göre kız öğrencilerin empatik eğilimlerinin erkek öğrencilerden daha fazla olduğu; yıkıcı saldırganlık, edilgen saldırganlık ve genel saldırganlık davranışlarının ise erkek öğrencilere göre daha az olduğu söylenmektedir. Ayrıca, annenin eğitim durumu, hem spor yapan hem de spor yapmayan öğrenci grubunun empatik eğilim ve saldırganlık davranışlarında anlamlı bir farklılığa neden olmamaktadır. Babanın eğitim durumu her iki grupta da saldırganlık davranışlarını belirleyici bir faktör değildir. Ancak babası ilkököl mezunu spor yapan öğrencilerin empati becerileri, babası lise ve üstü eğitim kurumlarından mezun olanlara göre daha düşük seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁴⁷ Saldırganlık eğilimini alt ölçekler üzerinden incelemiş olan bu tezin sonuçları diğer saldırganlık konulu tezlere göre daha ayrıntılıdır. Özellikle atılganlık eğiliminin saldırganlık olarak görülmesinden dolayı olumlu bir eğilim olarak algılanmaması eksikliği bu gibi tez çalışmaları ile atılganlığa yönelik bakış açılarını değiştirecektir.

---

⁴⁷ Serhan Yılmaz, *Spor Yapan Ve Yapmayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul 2013, özet.

5.5. Ülkemizde Engellilerde Saldırganlık Konusunda Yapılmış Bazı Çalışmalar

2010 yılında Erciyes Üniversitesi'nde yapılan bir çalışmada engelli sporcuların stres ve saldırganlık düzeyleri arasında ki ilişkiyi çeşitli demografik değişkenlerle incelenmiştir. Bu çalışmada sporcuların yaşları ile saldırganlık düzeyleri arasında, pozitif yönde doğrusal bir ilişki bulunurken, sporcuların yaşları ile stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Spor yapmayan grubun yaş, stres ve saldırganlık düzeyleri ile spor yaşı, stres ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Spor yapan ve yapmayan işitme engellilerin cinsiyet ile saldırganlık ve stres arasında anlamlı bir ilişki bulunmamasına rağmen erkek engellilerin kız engellilere göre daha saldırgan davranışlar içerisinde olduğu görülmektedir. Yapmış olduğumuz çalışmada spor yapan işitme engellilerin takım ve bireysel spor yapanların saldırganlık düzeyleri ile stres düzeylerinin ilişkisi bulunamamıştır. Spor yapan ile spor yapmayan engelli grubun saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Spor yapan ile spor yapmayan engelli grubun stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Sonuç olarak, işitme engelli bireyler spor yoluyla rehabilite olmaları şiddet, saldırganlık, stres gibi kavramlardan uzaklaşmaları sağlanmalıdır⁴⁸ tespiti de bu çalışmanın sonunda yapılmıştır.

Açak tarafından 2011 yılında yapılmış doktora çalışmasında yine işitme engelli sporcuların benlik saygıları ile saldırganlık düzeyleri arasında ki ilişki incelenmiştir. İşitme engelli futbolcuların benlik saygıları arttıkça genel saldırganlık düzeylerinin de arttığı söylenebilir. Ancak alt ölçeklerle birlikte düşünüldüğünde bu ilişkinin ölçeğin atılganlık boyutundan kaynaklandığı söylenebilir. İşiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça genel saldırganlık düzeylerinin azaldığı söylenebilir⁴⁹ demektir.

2012 yılında görme engelli sporcuların stres düzeyleri ile saldırganlık eğilimi arasında ki ilişkinin incelendiği çalışmada ise; katılımcıların cinsiyetine göre, bayan ve erkek görme engelli bireylerin stres düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunurken;

---

⁴⁸ Emire Özkatar Kaya, *18-25 Yaş Arası İşitme Engelli Sporcuların Stres Ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, Kayseri 2010, Özet.

⁴⁹ Mahmut Açak, *İşitme Engelli Ve İşitme Engelli Olmayan Futbolcuların Benlik Saygıları Ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi* (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı, Elazığ 2011, Özet.

saldırıcılığın ölçeğinin alt boyutlarından yıkıcı saldırıcılık, atılganlık, edilgenlik düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Spor yapan ve yapmayan bireyler karşılaştırıldığında saldırıcılık ölçeğinin alt boyutlarından yıkıcı saldırıcılık, atılganlık, edilgenlik düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunurken; stres düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bunun yanında saldırıcılık ölçeğinin alt boyutları ile stres ölçeği arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir.⁵⁰ Buna bağılı olarak da diyebiliriz ki engelli bireylerde saldırıcılık ile stres durumu arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Engelli bireylerde saldırıcılık konusunda yapılacak çalışmalar engelli bireyin stresle baş etmesini de sağlayacaktır.

Kaynak olarak seçilmiş bu çalışmalar tarih sırasına göre incelenmiştir ve görülmektedir ki saldırıcılık vb konularda çalışmalar çoğaldıkça konuyu etkileyen faktörlerin çeşitliliği artmakta ve etki dereceleri de değişmektedir.

Tüm bu araştırma özetlerini incelediğimizde görüyoruz ki saldırıcılık eğilimi, stres düzeyi vb konularda yapılan bu çalışmalar, çalışmamızın ‘önce’ bölümünde Thomas Szasz’dan alıntıladığımız ‘İnsan davranışını açıklamak için çok daha belirgin ve kapsamlı tanımlara ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum’ düşüncesini de anlamlı hale getiriyor.

6. ATIF KAVRAMI VE ETKİLERİ

Bireyler içinde yaşadıkları evren ile karşılıklı ilişki içerisinde dirler, evrenlerini anlamlandırırken kendileri de o anlam içinde nerede ve ne için olduklarını üretirler. Bu ilişki bireylerin hem geçmişlerini, hem bugününü, hem de yarınını anlamlandırmasını sağlar. Bireyler yaşadıkları olumlu olumsuz tüm olaylara anlam yüklerler, savunma mekanizmaları gibi bu yüklemelerde bireyleri çoğu zaman rahatlatmak ve evrenle olan ilişkilerini devam ettirebilmek için vardır. Bireylerin yaptıkları bu atıflar hayatlarını anlamlandırırken, benliklerini korumak içinde sürekli yenilenir ve gelişirler.

---

⁵⁰ İbrahim Dalbudak, *13-15 Yaş Arası Görme Engelli Sporcuların Stres Ve Saldırıcılık Düzeylerinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Sporda Psiko-Sosyal Alanlar Anabilim Dalı, İzmir, 2012, Özet.

6.1. Affetme ve Etkileri

Affetme olgusu bireyin kendi mizacı, karakteri, bilinçaltı deneyimlerinden kaynaklandığı gibi toplumun bakış açısından da etkilenir, kişinin coğrafyası, dini, cinsiyeti vs. yaptığı anlamlandırmaları etkiler. Bu etkilenme ile ilgili pek çok araştırma yapılmıştır, araştırmacı Deniz Yılmaz'ın "Suç Atıfları ve Bilgi İşleme" başlıklı tezinde de bu değişkenlerin etkilerini görebilmekteyiz⁵¹ Bu tezde şaşırtıcı bir şekilde görmekteyiz ki, affetme durumu bireylerin sadece suç işleme ya da kural ihlali gibi bir konuda düşüncelerini değil, davranışlarını da etkilemektedir. Bu çıkarımda affetmenin önemini ve toplumsal boyutunu da göstermektedir. Toplumlarda bireylerinin anlamlandırması ile olay ve olgulara bakışlarını değiştirebilirler elbette, bireyin kendi ile ilişkisi gibi bu ilişkide karşılıklıdır.

Bireylerin bir konuyu anlamlandırma biçimlerini yani atıflarını incelerken yüklenme, bağlanma, başa çıkma kavramları ile karşılaşmaktayız. Konu ile ilgili yapılmış tüm tezler bu 3 affetme biçimini incelemiştir. Bireylerin olay ve olgulara karşı yaptığı anlam yüklemeleri ya da olay ve olguya ilgili bağlanma biçimleri ya da olay ve olgu ile başa çıkma biçimleri bireyin o olay ve olguya karşı atfını da biçimlendirmektedir.

Konu ile ilgili literatür tarandığında ise bu affetme biçimlerinin alt nedensel çeşitlere ayrıldığını görmekteyiz⁵².

A) Bağlanma Biçimleri:

1) Güvenli Bağlanma

2) Kaçınmalı Bağlanma

3) Kaygılı Bağlanma

B) Başa Çıkma Biçimleri:

1) Pozitif Başa Çıkma

---

⁵¹ Bknz: Deniz Yılmaz, *Blame Attribution And Information Processing / Suç Atıfları Ve Bilgi İşleme*, (Yüksek Lisans Tezi) Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, Özet.

⁵² Saffet Kartopu, *Kaygının Kader Algıları İle İlişkisi –Kahramanmaraş Örneği–*, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Kayseri 2012, S:61.

2) Negatif Başa Çıkma

C) Yükleme Biçimleri:

1) Olumlu Yükleme

2) Olumsuz Yükleme, şeklinde sınıflanmıştır.

Burada sıralanan güvenli bağlanma, pozitif başa çıkma ve olumlu yüklemelerin kişilerin ilişki kurma, problemlerle başa çıkma ve anlamlandırma durumlarında bireyin daha mutlu- olumlu ve sürdürülebilir bir yaşamı olacağına dair öngörüler araştırmacılarca da doğrulanmıştır.

Atfetme durumu ise bireyin tün bu mekanizmalardan geçerek oluşturduğu deneyimsel bakışa geri bildirim vermesidir. Yenilenen ve gelişen bir başvuru durumudur. Konu ile ilgili psikoloji alanında yapılmış çalışmaların ortak tanımında atıfların amacı, bireylerin yaşamında içsel huzurunu sağlayabilmek adına neden sonuç ilişkisi kurma ve kendilerinin ve toplumun duyuş-düşünüş ve davranışlarını anlamlandırma çabasıdır, şeklindedir.

Atıf, kişinin var olan olay, durum ve davranışın nedenlerine dair, daha önceki yaşam olaylarına bağlı kalarak çıkarsamalar yapmasıdır. Kişinin bir olay karşısında 'niçin ve neden'e dair yaptığı varsayımları atıflarının temasını oluşturmaktadır. Birey kendisinin ve karşısındakinin duyuş, düşünce ve davranışlarını algımlarken ve anlamlandırırken atıflara ihtiyaç duyar. Teorisyenler nedensel atıfları açıklarken 3 temel varsayıma dayanır;

1. İnsanlar davranışlara ve olaylara bir neden yükleme çabası içerisindedir.
2. İnsanlar neden yüklerken sistematik yargılamalar içine girerler.
3. Yapılan nedensel atıfların içinde kişinin, duyuş ve davranışlarının sonuçları bulunmaktadır.⁵³ Bireylerin geçmiş yaşantılarından bugünlerine ve gelecekte ki düşünüş ve davranış biçimlerine etki eden ve onlardan etkilenerik

---

⁵³ Esin Temeloğlu, *Çiftlerden Birisi Eksen I Tanısı Almış Evli Bireylerin Evlilik Uyumlarının, Patolojiye Dair Atıfları, Kontrol Odakları Ve Baş Etme Yolları Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Programı, İstanbul, 2014, S:24.

değişip gelişen atfetme durumu, bu çok yönlülüğü sebebiyle farklı kuramcılar tarafından farklı bakış açıları ile ele alınmıştır.

6.2. Atfetme Kuramları

Atıf kuramları incelendiğinde, tek bir kuramdan çok bir kuramlar bütünü karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin kendi ve çevrelerinde ki insan davranışlarını anlamlandırmaları ile ilgili çalışan pek çok çalışmacı atıf konusunda bir kuramsal bakış ortaya koymuştur ve bugün bu kuramsal veriler birbirlerine eklenerek ilerlemektedir. Konu ile ilgili olarak, Fritz Heider davranışa yönelik atıfı anlamak için içsel- dışsal nedenlere olan bağlılığına bakmak gerektiğini savunurken, Jones ve Davis toplumsal koşullara bakılması gerektiğini savunmaktadırlar. Yine Harold H.Kelley'in 'küp modeli' olarak bilinen kuramında, bir olaya dair karar verirken belirgin, tutarlılık ve yaygınlık bilgilerinden yararlanmanın gerektiğini savunduğu belirtilirken, Rotter'in davranışa yönelik atıfı anlamak için 'iç kontrol odağı'-'dış kontrol odağı' şeklinde ki nedensel odaklanmayı savunduklarını öğrenmekteyiz. Tüm bu çalışmacılar birikimli olarak birbirlerinin kuramları üzerinden ilerlemişleridir. İlk olarak John Bowlby tarafından ortaya atılan bağlanma teorisi genel olarak bireyleri birbirine bağlayan çeşitli faktörleri açıklamaya yönelik olarak geliştirilmiştir. Bağlanma teorisi de hem yükleme kuramını hem atıf kuramını açıklayan başka bir birikim olmuştur.

Konu ile ilgili tarihe baktığımızda Fritz Heider ve Harold H.Kelley'nin güçlü etkileri sayesinde tüm yükleme modellerinde ortak olan birkaç temel öncül vardır:

a) Yükleme Modelleri, bireyin günlük hayatı kavramak ve anlamlandırmak için kullandıkları nedensel düşüncelerin veya bilişsel davranışın, etki ve tecrübelerde merkezi rolü oynadığını iddia ederler. Bu yüzden yükleme kuramları psikolojinin kognitif modelleriyle ilgilidir.

b) Yükleme yaklaşımları, bireylerin günlük hayatlarındaki olayları anlamak, davranışlarına nedensel açıklama aramak için güdülendiklerini ve bireylerin nedenselliği belirlemek için bilim adamları tarafından kullanılan analiz sentez metotlarına benzeyen metotları kullandıklarını iddia ederler. Bu yüzden, yükleme teorileri davranışın rasyonel yaklaşımları olarak gösterilir.

c) Yükleme yaklaşımları analiz-sentez yöntemlerini kullanırken ayırt edici şekilde çeşitliliğe sahiptirler. Bu tip yaklaşımlarda nedensel açıklamaların bireyin kendi hedeflere ulaşma amacı güttükleri ve yaşamı garantileme işlevi gördükleri farz edilir. Yükleyen, yükleme işlemini yapan olmakla birlikte, süreci devam ettirendir.

Günlük hayatta insanların neyin, neye neden olduğuna nasıl karar verdikleri ile ilgili çalışmalar yani yükleme veya atfetme teorisi ile ilgili araştırmalar 1945’li yıllarda başlamış ve sonrasında hız kazanmıştır. Bugün ise yükleme kuramının bel kemiğini altı farklı kuramsal gelenek şekillendirmektedir. Sosyal psikoloji alanında en çok kullanılan bu altı ekolü şöyle sıralayabiliriz: Heider’in naif veya sağduyu psikolojisi, Jons ve Davis’in karşılıklı çıkarımlar teorisi, Kelley’in birlikte değişme ve nedensel şema teorileri, Schacter ve Singer’in duygusal kararsızlık kuramı, Bem’in benlik idraki kuramı, Weiner’in başarıma güdülenmesi. Yükleme kuramının Din psikolojisi araştırmalarında kullanılması ise ilk kez 1975’te Proudfoot ve Shaver tarafından olmuştur. Yükleme kuramı ve bununla ilgili kavramlar söz konusu tarihten itibaren din psikologları tarafından dindarlık ve yükleme davranışı arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik araştırmalarda sıklıkla kullanılmıştır.⁵⁴

Spilka ve arkadaşları, insanların hangi şartlar altında, niçin ve ne zaman yükleme yaptıklarını şu başlıklar altında sıralamaktadırlar⁵⁵:

a) Yükleme süreci, dünyadaki olayları anlamlı olarak algılama ihtiyacı ve isteği, olayları tahmin ve kontrol etme ihtiyacı ve isteği, bireyin kendi hakkındaki görüşünü (self-concept) ve özsaygısını (self esteem) koruma, yüceltme ihtiyacı ve isteği tarafından güdülenmektedir. Ve yine yükleme faaliyeti, bireyin olayları anlama ve bazı geniş anlam -inanç sistemlerine dayanarak onları yorumlama çabasından kaynaklanmaktadır. Ferdin var olan anlamlandırma inanç sistemini tehdit eden olaylar atıfsal süreci teşvik ederler.

b) Kişinin kendi kendisini kontrol etme duygusunu ve kişinin geleceğini kontrol etmek için emareleri olan olayların tahminini güçleştiren olaylar da atıfsal araştırmaları ateşler. Mesela, eğer atıf yapan kişi diğer başka birisine gelecekte olacak şeyler için

---

⁵⁴ Kartopu, a.g.t, 2012, S:56

⁵⁵ İbrahim Gürses, İbrahim, *Yükleme Teorisi Ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008, C: 17, S: 2, ss:365.

bağımlı olduğunu anlarsa o zaman o kimsenin kabiliyetleri konusunda atıf yapılması muhtemeldir. Yükleme faaliyeti, bireyin, müspet sonuçların olabilirliğini artırmak ve olumsuz sonuçlardan kaçınmak için, olaylar ve deneyimler üzerindeki etkili kontrolünü sürdürme çabasından oluşur.

c)Özsaygı duygusunda önemli derecede bir değişiklik yapan olaylar da atıf sürecini teşvik eder. Trajik olaylar özsaygıya zarar verebilirken, olumlu atıf süreci olumlu bir öz kavramı geliştirmede destek sağlamaktadır.

d)Yükleme faaliyeti, kısmen, bireyin genel olarak kendini yüceltme çabası ve tehlikelere karşı hem fiziksel benliğin hem de kendilik bilincinin korunmasını içeren kişisel emniyetini ve müspet kendilik bilincini koruma çabasından oluşur. Yukarıda da belirtildiği üzere, bireyin mevcut anlam-inanç sistemini tehdit eden olaylar, yüklemeleri harekete geçirir. Kişisel kontrol ve olayların tahmin edilebilirliği duygularını tehdit eden olaylar da aynı şekilde yüklemeleri teşvik eder.

e) Bireyler, kendilik-değeri duygularını önemli derecede değiştiren olaylar yaşadıkları zaman yükleme faaliyetinde bulunmaktadırlar. Özellikle trajik olayların, bireylerin kendilik-değerine zarar verdiği muhakkaktır.

Bireylerin yükleme süreçlerinde kullandıkları atıf mekanizmasının psikanaliz ekolünde ki savunma mekanizmaları gibi işlediğini görmekteyiz. Çalışmamızda değerlendirmek istediğimiz “engelli bireylerin engelleri ile ilgili atıflarının şiddet eğilimine olan etkisi bir savunma mekanizması gibi işlemekte midir?” sorusu işitme engelli ergenin saldırgan davranışı kullanma sebebini anlamamızı da sağlayacaktır.

Bireylerin dinsel yaşantılarının hem iç hem dış dünyalarına bakışlarını etkilediği malumumuzdur. Dini kitapların siyasi ve toplumsal düzenlemeler yaptıkları bu sebeple toplumsal yönlerinin olduğu ve inananlarının duygu, düşünüş, davranış boyutlarını da kapladıklarını bilmekteyiz. İnanan bireyler için bu kadar kapsayıcı olan din, inanan bireyin atfını da etkileyecektir elbette. Bireyin aldığı eğitim, içinde yaşadığı topluluğun inancına bakışı, yaşayış tarzı vs bireyin dini atfını karşılıklı olarak değiştirip geliştirebilecektir.

Yapılan araştırmalarda bu karşılıklı ilişkinin varlığını bizlere gösterirken, olumlu başa çıkma tarzları geliştirmenin, olumlu yüklemeler yapmanın inanan bireylerin dini atıflarının ve dine bağlanma biçimlerinin de önemli olduğunu göstermektedir. Bireylerin yaşamlarında önemli bir yer tutan inançlarının yaşamı sürdürme ve yaşam kalitesini artırma anlamında da olumlu etkisi olmaktadır.

Kişinin dinsel bakışı atfını belirlediği gibi bu atıf bireyin karşılaştığı problemlerle dinsel başa çıkma tarzını da etkilemektedir. Pargament ve arkadaşları dinî başa çıkmanın üç farklı tarzını ortaya koymuşlardır.⁵⁶

1- Kendi Kendini İdare Eden Eğilim (Kişisel yönelimli): Allah'tan herhangi bir yardım beklemeden problemi kendi kişisel imknlarıyla çözme eğilimidir. Birey karşılaştığı problemleri kendi başına zer, problemin üzümünde hiçbir ilahi gücün yardımına ihtiyaç duymaksızın aktif bir tavır alır. Bu tür tavır alışta Allah sürece doğrudan katılmasa da kişisel yönelimli eğilim temelde dine karşı ya da din karşıtı bir vaziyet alışı içermez.

2- Kararı Başkasına Bırakan Eğilim (Erteleyici-kaçış-olumsuz tevekkül tarzında): Hiç bir Şey yapmadan Allah'ın duruma müdahale etmesini bekleyen eğilimidir. Bu eğilime sahip olan insanlar problemleri kendi başlarına aktif olarak zözmekten ziyade hiçbir girişimde bulunmaksızın doğrudan Allah'a havale eder. Bu bakış açısından bütün yönüyle üzümlerin kaynağı Allah'tır. Birey bu durumda tamamen pasiftir.

3- İşbirlikçi Eğilim: Allah ile işbirliği yaparak problemlerin üstesinden gelme eğilimidir. Bu durumda ne birey ne de Tanrı pasif bir katılımcıdır. Birey ve Tanrı problem üzümünde ortaklaşa çalışmakta ve aktif olarak sürece katılmaktadır. “Allah ve ben birlikte planlarımızı eyleme geçiririz.” Şeklinde bir ifade bu bakış açısına örnek gösterilebilir.

Konu ile ilgili yeni ve eski araştırmalarda ortak çıkarımlar göstermiştir. Bu araştırmalardan birinde; yaşamı sürdürme nedenleri ile olumlu Tanrı algısı, olumlu dini başa çıkma, inanç düzeyleri ve dua ile ilgili değişkenler olumlu ilişkiler göstermektedir. Ayrıca olumsuz dini inançlar ile depresyon arasında olumlu ilişki bulunmuştur. Olumlu

---

⁵⁶ Naci Kula, *Bedensel Engellilik Ve Dini Başa ıkma*, Dem Yayınları, 2005, S:62.

Tanrı algısı ve olumlu dini başa çıkma tarzı, yaşamı sürdürme nedenlerini yordayan değişkenler arasında yer almıştır. Tanrı'ya karşı daha az olumlu atıfta bulunma ve düşük dindarlık düzeyinin ise intihar olasılığını yordama gücü olduğu görülmüştür. Bu araştırmanın sonuçları incelendiğinde olumlu dini inançların intiharı önlemede işlevsel olabileceği ve insanları yaşama bağlayan sebepler ile ilişkili olduğu düşünülmüştür. Elde edilen bulgular ışığında dini inançların, intiharı önleyen önemli bir yapı olduğu söylenebilir. Olumlu dini inançları olan kişilerin yaşamı sürdürmeye daha istekli olacağı düşünülebilir. Ayrıca, olumsuz dini inançları olan kişilerin daha depresif ve hayata daha az bağlı olabileceği düşünülmektedir.⁵⁷ Tabi burada kişinin dini atfının önemi tekrar vurgulanmakta ve olumlu dini atfın önemi yine gözükmektedir.

Bireyler atıf yaparken olayın içeriğinden, kendi bireysel ve toplumsal özelliklerinden etkilenirler. Bu etki atfın dinsel içerikte yada din dışı (seküler) olmasını etkiler. Bir atfın dinî ya da seküler olmasını etkileyen faktörler a) atfedenin özellikleri, b) atfedenin içerisinde bulunduğu durum, c) olayın özellikleri, d) olayın gerçekleştiği ortam olmak üzere dört temel kategoride ele alınabilir. Bu kategorilerden her birisi bir anlam, kontrol ve özsaygı parçalarını ihtiva eder. Gerçekten bu parçaların içsel etkileşimleri her gün özel bir durumda dinî ve dinî olmayan atıf olayının yapılmasını sağlar. Atıf yapan birisi bir duruma, olayları izah için dinî atıfları ya kullanma veya kullanmama eğilimi ile girer. Atfedenin içerisinde bulunduğu o anki durum atfın yönünü belirler.⁵⁸

6.3. İslam Dini Çerçevesinde Engelli Bireyde Dini Atıf

Engelli bireyin psikolojik, fizyolojik, anatomik özelliklerinde geçici ya da kalıcı türden meydana gelen bir kayıp ya da işleyiş bozukluğu onun dünyasında anlam ve önem kazanır. Engelli yaşadığı bu durumu anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır. Özellikle neden ben sorusunu sorar ve engellilik durumuna sahip olmanın nedenlerini kavramaya, anlamaya ve açıklamaya gayret eder. Çünkü insan yaşadığı olayları etrafında olup bitenleri anlamak ve izah etmek ister. Genel bir anlama sisteminin

---

⁵⁷ Özlem (Güler) Aydın,), *Yaşamı Sürdürmede Dini İnançın Rolü*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Din Psikolojisi Anabilim Dalı, İstanbul 2011, S:191.

⁵⁸ Elif Batman, *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkımda Kader İnançının Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2008, Ss:8

herhangi bir köşesini boş bırakmamak, dünyada karşılaştığı bütün olayları anlatabilecek bir zihinsel sisteme de sahip olma isteği insanın temel güdülerinden birisi olarak karşımıza çıkar.⁵⁹

Toplum olarak engellilere karşı hoşgörü, anlayış, şefkat ve merhametle yaklaşılmalıdır. Onları hor görmek, aşağılamak, dışlamak, küçümsemek, ilgisiz kalmak, yardım etmemek gibi olumsuz tavırlar içerisinde olmak insanî ve ahlâkî değerlerle bağdaşmaz. Hadislerde engelliler, yaşadıkları zorluk ve sıkıntılara karşı metanet, sabır ve şükür ile hareket ettikleri takdirde kendilerine kimi yerde günahlarının affedileceği, kimi yerde cennetle ödüllendirilecekleri şeklinde müjdelerin verilmesi dikkat çekicidir. Bu mükâfatların büyüklüğü sahip oldukları özürlerin büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Hz. Peygamber'den nakledilen bu tür mesajları öğrenen inançlı bir engelli, yaşama daha bir dört elle sarılacak, hayata daha umutla ve sevinçle bağlanacaktır.⁶⁰

Dinlerin Hümanist özelliklerinden dolayı, toplumsal yapıyı düzenlemek ve yayılmak hedefi ile engelli, hasta, yaşlı ve yardıma muhtaçlara destek olmak gibi emirleri de bulunmaktadır. Ancak burada yardımın, hoşgörünün, merhametin hedefini iyi belirlemek gerekmektedir. Özellikle engelli bireyler hoşgörü ve merhamet istememektedirler. Engellileri toplumsal yaşama katacak ve engellerinden doğan zorlukları en aza indirecek sosyal çalışmalar gereklidir. Merhamet ve hoşgörü felsefi olarak sizden daha müşkül durumda ki kişiye gösterilen yakınlık davranışıdır. Engelli bireyler 'normal' bireylerden daha müşkül durumda değildirler, ne sıfatla hoş görülmektedir, merhamet edilmektedir. Ancak eşit bakıldığında ve kapasitesini en yüksek düzeyde kullanabileceği ortamlar yaratıldığında gelişmiş ülke düzeyi ve insani bakışa sahip olabileceğiz. Bu eşitlik anlayışı ile bakılarak onları aciz yada yardıma muhtaç görmekten çok toplumsal yaşamı onların yaşayabileceği hale getirmeyenleri aciz görmek gerekmektedir. Özellikle çalışma alanında gözleme imkanı bulduğum sosyal hizmet kurumlarında ki çocuklar ve işitme engelli bireyler acıyan bu acıyan, merhamet eden ya da hoş gören bakıştan rahatsızlıklarını sıklıkla dile getirmektedir.

---

⁵⁹ Naci Kula, *Engellilere Verilecek Tebliğ Ve İrsad Hizmeti*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2004, S:4, Ss:16-18

⁶⁰ Saffet Sancaklı (Doç.Dr.) *Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2006, S:2 Ss:69

Merhamet konusuna pek çok farklı felsefi yaklaşım görebiliyoruz elbette, ancak merhametin aslında merhamet edenin ihtiyacı olduğu aslında ayna görevi görerek kişinin kendi aczini görmesi şeklinde ki tasavvufi yaklaşıma da burada dikkat çekmek isterim. Merhamet kişiyi ego tatminine götürmeyen bir olgunlukta yaşanmalıdır ki anlamlı olabilsin. ‘Çocukluğunda doyurulmamış sevgi ihtiyacını kendine ilk ilgi gösterenle telafi sürecine giren Prenses’e, Prens’in gösterdiği şey merhamet midir? Ölüm uykusundan bir öpücükle uyandırılan Prenses yeni hayatı için sahi Prens’e ne verecektir?’ diye sormaktadır A. Şebnem Soysal ‘Bir merhamet hikayesi: Merhamet dedikleri’ başlıklı çalışmasında.⁶¹

Açıkel’e göre; toplumda engellileri gözetmek, onlara bakım hizmeti sunmak ve onlarla ilgilenmek toplumsal bir görevdir. Hz. Peygamber’in engellilere gerekli Şefkat ve merhameti göstermesi, özellikle maddî ve manevî destek vermesi, toplumun da aynı Şekilde muamele etmesini gerektirmektedir⁶² diyen Açıkel, İslam Dini’nin engelliye bakışını ve engelliler için öngördüğü maddi manevi düzenlemeleri bu çalışmasında değerlendirmiştir.

Erdoğan’a göre İslam Fıkhiında engellilerin ehliyet durumu tafsilata tabidir. Bütün engelliler, hangi türden özürlü olurlarsa olsunlar vucub ehliyetini haizdirler. Dolayısıyla doğum sonrası bir insan olarak saygıyı hak ederler, gerekli bakım, nafaka, miras gibi hak ve hukuka ehil olurlar. Onların hayatına kastetmek, diğer insanların hayatına kastetmekten farksızdır. Diyetleri diğerlerinininkinden eksik değildir. Fiil ehliyetine gelince burada her bir özürlü ayrı ayrı ele almak daha yerinde olacaktır’ demiş ve Temyiz yeteneğine sahip olan ancak İşitme gibi fiziksel açıdan engelli olanlara gelince bunların hem vucub hem de eda ehliyetleri tamdır. Bunlar haklarını kullanmada hiçbir şekilde başkasının vesayeti altında olmazlar. Ancak yükümlü oldukları fiilleri eda etmelerinde bir engel ya da zorluk varsa bunlar dikkate alınır ve ihtiyaç duyulan

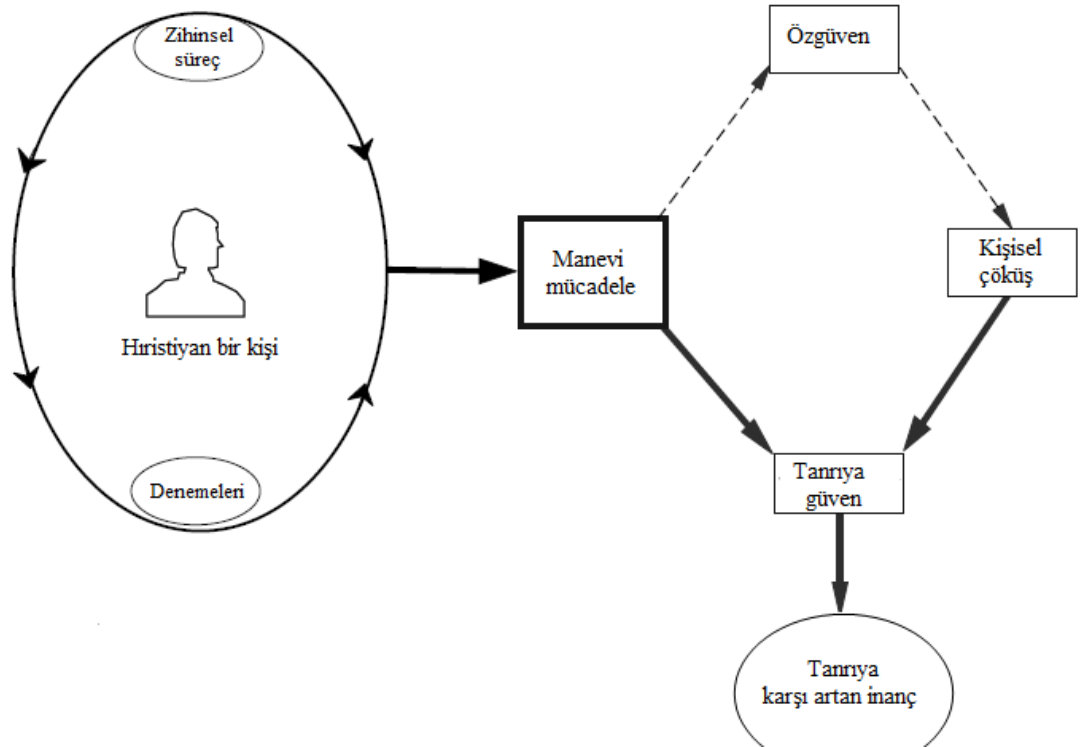
---

⁶¹ A.Şebnem Soysal, *Bir Merhamet Hikayesi: Merhamet Dedikleri*, Psikeart Dergisi, Merhamet Sayısı, Mayıs 2015, Giriş.

⁶² Yusuf Açıkel, *Hadisler Işığında Görme Engelliler Ve Bazı Öneriler*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, S: 25, Ss:16.

kolaylaştırma yolu ya da şekli sağlanır'⁶³ şeklinde bir tafsilat engellilerin ödev ve hakları konusunda değerlendirilmiştir.

Toplumda çeşitli şekillerde engellenen ve bu engeli aşamayıp çaresizlik içinde kalan insan, Allah'a sığınarak teselli bulmuş, dine yönelerek ümit ve güven duygularını yenilemişlerdir. Din, engelli birçok kişi için manevi açıdan destekleyici olmuştur. Zor şartlar altında kalan insanların dine yöneldiği ve hatta dini inançları sayesinde ayakta kalabildikleri görülmektedir. Olumsuz şartlar altında inancın gücüne sarılmak ve dua etmek insanlara kendilerini iyi hissettirmekte pozitif tutumlar kazanmalarına yardımcı olmaktadır.⁶⁴ Dini inancın bu manevi gücü bireylerin günlük yaşamda karşılaştıkları sıkıntıları aşmalarında ve diğer hayatta mutluluğa dair umut ve adalet beklentilerini oluşturmaktadır. Felsefi olarak tevekkül etmek bireyi olgunlaştıran ölüm gibi konularda acizliğini sabıra dönüştüren bir süreç oluşturmaktadır. Elbette birey içinde yaşadığı maddi dünyanın adalet ve vicdanı konusunda ki sorumluluğunu unutmamalıdır.

⁶³ Mehmet Erdoğan, *İslam Hukukunda Engelliler: Engelliliğin Fıkıhî Ve Hukukî Sorunları*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:170.

⁶⁴ Elif Kara, *Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:26-27, Samsun 2008.

Yukardaki görselde Treloar bize, bireyin dini inançla birlikte içinde yaşadığı duygu ve inanç durumlarını göstermektedir. Treloar, Engellilik, Dini İnançlar ve Kilise başlıklı çalışmasında, engelli yetişkinlerin ve aile bireylerinin deneyimlerini araştırdığı ve ailelerle (30 kişi) röportaj şeklinde hazırladığı çalışmasında, dini inançların engelli insanlar ve aileleri için denge sağlayıcı bir güç olarak tanınmasına destek vermektedir.⁶⁵ Hazırlanmış olduğu görselde de buna işaret etmiştir.

Engelli bireyin engeli ile ilgili dini atıflarını, adalet ve hikmet kavramları açısından ve kötülük problemi çerçevesinde incelemiş olan Kasar'a göre; İslam Dini açısından Allah'ın adalet ve hikmeti bağlamında engellilik problemini tahlil ettiği çalışmasında, Allah'ın yaratma sıfatı açısından engellilik konusunu tahlil etmiştir. Bu çalışma sonunda; İnsanlığı meşgul eden kötülük, hayır-şer kavramları çerçevesinde engellilik hallerine atfedilebilecek manalar üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede İslam düşüncesine rengini veren değişik akımların görüşleri aktarılmıştır. Ve son olarak da, engelliliğin Allah'ın hikmetine uygun olup-olmadığı, bu olayın Allah'ın adaletiyle nasıl te'lif edileceği üzerinde durulmuştur. Allah'ın adalet ve hikmet sahibi olduğuna inancından bahsedilmiştir. Adalet, bir şeyi olması gereken yere koymak, hikmet ise her şeyi belirli gaye ve faydaları hedef alarak yapmak şeklinde tanımlanmıştır. Hikmet ve adalet çerçevesinde engelli yaratılışlar İslam düşüncesinde, kötülük problemi ile birlikte incelenmiştir. Devamında Kasar şunları ifade etmektedir: İnsan hayatı yüce yaratıcının emri ile ortaya çıkmış; insan olma keyfiyeti O'nun lûtfunun ve kereminin sonucudur. Engeller, Allah'ın yaratma, irade ve tekvin sıfatıyla ilgili olarak bir tür ıztırari kaderdir. İztırari kader tekvinî şeriatın bir yansıması olması sebebi ile insanın bunlara karşı Allah'a itiraz etmesi, "haksızlık ve adaletsizlik yapıldı" düşüncesine kapılması, inançlarımız açısından uygun değildir. Çünkü haksızlık var olan bir hakkın verilmemesi ve iptalinden doğar. Hâlbuki insanın mahlûk olarak Allah'a karşı böyle bir itiraza hakkı yoktur.⁶⁶ Engelli bireylerin engelinden dolayı olumsuz dini atıflarda bulunması 'günah' olarak bilmelerine rağmen bu duyguları yaşayabilecekleri ve aşmaları için yardım edilmesi gerektiği yapılan bu uyarılarda da öngörülmektedir.

---

⁶⁵ Linda L. Treloar, *Engellilik, Dini İnançlar Ve Kilise: Engelli Yetişkinlerin Ve Aile Bireylerinin Deneyimleri*, Çev: Mehmet Bahçekapılı, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, S: 27.

⁶⁶ Veysel Kasar, *Allah'ın Adalet Ve Hikmeti Bağlamında Engellilik Problemi*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 18, S:29, 2013 Ss:63-100.

Aslan'da, engellilerde dinî başa çıkmada felsefî arka plan başlıklı bildirisinde; imtihan, adâlet, sabır ve tevekkül Müslümanın muhatap olduğu felaket ve ıstıraplarla başa çıkmasına, iç dünyasını düzene koymasına ve iradesini olumlu kullanmasına kaynaklık eden en temel dinî kavramlardandır, demektedir.⁶⁷

Ayvallı, İslâm'da “Engellilerle İlgili Bazı Hükümlerin Değerlendirilmesi” başlıklı bildirisinde, İslâm hukuk usulünde özürülüler konusunu ehliyet ve ruhsat açısından ele alınmaktadır. İslam hukuku açısından da ibadet hükümleri yanında aile hukuku, ticâret hukuku ve cezâ hukûku alanlarında özürülülerle ilgili ayrı ayrı hükümler vardır, demekte ve İslam inancında kadere iman, tevekkül ve sabır kavramlarına açıklamalar getirerek İslam tarihinden örnekler vermektedir.⁶⁸

Beşer, aynı sempozyumda “Zihinsel Engelliler Ve Anlama Sorunları” başlıklı tebliğinde Kuran'da ve İslam dininde engellilere bakışı ve dinsel-toplumsal sorumlulukları aynı bakış açısı ile dile getirmiştir.⁶⁹ Yine, Çelebi aynı tebliğde genel ilkelere özele doğru giderek engelli insanların konumu ve durumunu temellendirmiş, onların da bizim gibi Allah'ın kulu oldukları, doğuştan kazanılmış haklara sahip buldukları, imtihana tabi tutuldukları ve bizim kadar dünya nimetlerinden faydalanma hakkına sahip oldukları diğer bildirimlerle ortak bakış açısıyla ortaya koymuştur.⁷⁰

Çiçek'te aynı tebliğde İslam'ın engellilere bakışı'nı ilâhî irade ve imtihan, insanların hata ve kusurları olarak 2 başlıkta değerlendirmiştir.⁷¹ Yine aynı konu Acara tarafından aynı iki başlıkta Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisinde “Saadet Asrı Model Toplum Tecrübesinin Engellilere İlişkin Kodları” başlığı ile ele alınmıştır.⁷²

---

⁶⁷ Adnan Aslan, *Engellilerde Dinî Başa Çıkmada Felsefî Arka Plan*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:154

⁶⁸ Ramazan Ayvallı, *İslâm'da, Engellilerle İlgili Bazı Hükümlerin Değerlendirilmesi*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:115

⁶⁹ Faruk Beşer, *Zihinsel Engelliler Ve Anlama Sorunları*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:176

⁷⁰ İlyas Çelebi, *İslam İtikâdı Açısından Engelliliğin Dini Boyutu*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:160

⁷¹ Yakup Çiçek, *İslam'ın Engellilere Bakışı*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:41

⁷² Bknz: Yusuf Acara, *Saadet Asrı Model Toplum Tecrübesinin Engellilere İlişkin Kodları*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C:13, S:1, 2013, Ss. 131 -171

Işık'ta, "Engellilik Sorununa Kelamî Bir Yaklaşım" başlıklı çalışmasında İslam dininin engelliye bakışını aynı çerçevede anlatmıştır.⁷³ Işık yaptığı bu çalışmada engelli yetişkinler ve aile bireyleri, yaşamlarının engellilikten kaynaklanan onca zorluğa rağmen bir amaca hizmet ettiğine inanıp, mutlu ve minnettar yaşamayı seçmişlerdir, demekte ve devamında Moltmann'dan alıntı ile, "Gerçek sağlık yaşamaya yetecek kadar güçlü olmaktır. Sağlık vücudumun bir hali değildir; sağlık, ruhumun o vücudun değişen durumlarıyla başa çıkma gücüdür." şeklinde tanımlamıştır. Engelli insanlara manevi iyiliği hedefleyerek yardım eden profesyoneller, fiziksel, zihinsel ya da duygusal sınırlandırmaları aşan bir sağlığı desteklemektedirler, önerisini de çalışma sonunda belirtmiştir.

Treolar, dini inançların bireyde oluşturduğu manevi duyguları ve kilisenin görevlerini değerlendirdiği çalışmasında engellilik, engelli kişilerin ihtiyaç karşılama ve görevleri yerine getirme yollarını etkilediğini ifade etmektedir. Treolar çalışmanın devamında; engelliliğe etkin bir şekilde uyum sağlayanlar, bunu başaramayanlardan farklı olarak engelliliğe dair sorunlara başka bir yönden bakmayı seçebilirler. Hayatın zorluklarına uyum sağlamak, profesyonellerin önerilerinden veya ideal durumlardan değişkenlik gösterebilir. Profesyonellerin hayatın kalitesi ve sağlıklılık düzeyi bakış açısının, engelli insanların bakış açısını yansıttığı düşünülemez. Profesyoneller kişisel bakımı ve kişisel bakıma katılımı teşvik etmelidirler: Aile/Kişi için değil, aile/kşi ile birlikte plan yapmalıyız. Bu açık bir iletişimle, herhangi bir güç ya da konum farklılığı tarafından kısıtlanmadan yapılmalıdır. Kişiyi/aileyi ana konusu yapan ve topluma erişebilen çok yönlü takımsal bir bakış açısı gereklidir. Engellilik için var olan çağdaş sosyal model ile istikrarlı bir şekilde profesyoneller, engelli bir insanın engelsiz bir insanın hayatını yaşadığı gibi yaşaması için çevresel kısıtlamaları azaltmaya çalışmalıdır, tespitini yapmıştır.⁷⁴ Bu öneriler engellilik konusunda gelişmiş toplumsal bakışında yansımalarıdır.

İnsanoğlu doğduğu andan itibaren güven duygusunu kazanmaya çalışır. Dinin, güven merkezi olması veya sığınılacak liman olması herkesin ihtiyaç duyduğu bir olgudur. Ailelere ve eğitimcilere düşen en önemli görev de, çocuklarının güven

---

⁷³ Harun Işık, *Engellilik Sorununa Kelamî Bir Yaklaşım*, Ekev Akademi Dergisi 2013, Yıl:17 S: 57, Ss:1-22

⁷⁴ Linda L. Treloar, *Engellilik, Dini İnançlar Ve Kilise: Engelli Yetişkinlerin Ve Aile Bireylerinin Deneyimleri*, Çev: Mehmet Bahçekapılı, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, S: 27.

duygusunu kazanma konusunda onlara yardımcı olmaktır. Özellikle gençler tarafından referans olarak kabul edilen dinin, onların kendilerine ve başkalarına karşı güven duygusu kazanmalarında önemli bir rol oynadığı hatırdan çıkarılmamalı ve çocukların ve gençlerin bu dönemde doğru dini yaşam tecrübelerinin arttırılmasına gayret sarf edilmelidir. Toplumumuzda güven duygusuna, sosyalleşmeye, toplumsal kabule ve dayanışmaya en çok ihtiyaç duyanların başında engelli bireylerimiz gelmektedir. İnsanın özellikleri evrensel olduğuna göre, onlarında da yaşadıkları sorunlarla baş etmelerinde dinî bir araç olarak kullanabilmelerine yardımcı olmak gerekir. Dolayısıyla engelli bireylerimizin de dinî ve ahlakî eğitim alabilmelerinin önü açılmalı ve desteklenmelidir.⁷⁵

Hristiyan dininin engellileye bakışı da islam dininden insana verdiği değer açısından çok farklı gözükmemekte ancak bu dinlerin temel bakışı ve toplumsal kurumlaşmaları, kilise- cami yapılaşması açısından uygulamalarda farklılıklar bulunmaktadır.

Katolik Kilisesi'nin özelde otistikler ve genel olarak özürülüler ile ilgili görüşü; insanın Tanrı'nın suretinde yaratıldığı kabulüne dayanmaktadır: 'Tanrı, insanı kendi suretinde yarattı; onu Tanrı'nın suretinde onu yarattı; adamı ve kadını O yarattı.'(Tekvin, 1/27). Buna göre, insan onuru, Tanrı'nın suretinde yaratılmış olmaya dayanmaktadır. Toplumun, insan onurunu her düzeyde koruma görevi vardır; özellikle de insanın gücünün yetmediği konularda daha hassas olmalıdır. Toplum, bu konuda aileye yardım etmelidir. Bu konuda gerekli müesseseler ve yapılar kurmalıdır. Böylece, hak ve görevlerini yerine getirmede, özürülüler insanca yaşayabilme imkanı bulmalıdırlar. İsa Mesih'in kurmuş olduğu bir topluluk olarak Kilise, gerçek kardeşliği tesis etmek için gelmiştir. Bu nedenle, onun en önemli görevlerinden biri de özürülülerin durumunu iyileştirmek, onurlu ve insani bir şekilde yaşamaları için gayret göstermesidir, demektedirler.⁷⁶ Görülmekte ki Hristiyanlık ve pek çok din de hümanist yaklaşımlarıyla engelli, ihtiyaç sahibi ya da güçsüzlere yardımcı emretmekte veya onaylamaktadır.

---

⁷⁵ Mehmet Bahçekapılı, *Bio-Psiko-Sosyal Açıdan Dinin Ruh Sağlığı Ve Engellik Üzerindeki Etkisi*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:255

⁷⁶ P. Lorenzo Piretto, *Engellilik Ve Türkiye'deki Hristiyanlar: Latin Cemaati Örneği*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:67

Engelli bireylerin, olay ve durumları engelli olmayan bireylerden farklı algılayabilmeleri ve bunlar karşısında farklı davranabilmeleri mümkündür. Gelişmiş toplumlar engellilerin bu özelliklerini anlayarak toplumsal ödevleri benimseyen toplumlardır. Seyyar'da engellilere yönelik manevi bakım hizmetlerinin sunulmasında İslam Peygamberinin sünnetlerini örnek vererek anlattığı çalışmasında, 'bundan dolayıdır ki bugünün sağlıklı insanları, Hz. Peygamberin sosyal sünneti kapsamına giren tutum ve davranışlarını dikkate alarak, bedensel ve zihinsel özürllülere geniş yürekleriyle son derece yumuşak ve hoş davranabilmeli, toplumla kaynaşmalarına yardımcı olabilmeli ve onların bazı hata ve kusurlarına göz yumabilmelidir, demektedir.⁷⁷ Manevi bakım hizmetleri alanında çalışan kişilerin hem toplumsal ödev olarak bu hizmetleri yerine getirmeleri hem de geçmiş toplumlarda yaşamış toplum önderlerinin bu manevi bakım hizmetlerinde hangi felsefi yaklaşımlarla yürüttüklerini hangi incelikleri gösterdiklerini bilmeleri tecrübeleri açısından da önemlidir. Engelli vatandaşlara karşı toplumsal ödevlere dinsel yükümlülükler bağlamında dikkat çeken bu tür çalışmalarla hoşgörü kelimesi daha açık ve felsefi anlamda anlaşılır olmuştur.

---

⁷⁷ Ali Seyyar, *İslam'da Özürllülük Algısı Ve Hz. Muhammed'in Engelli İnsanlara (Sosyal Koruma Kapsamına Almasına Yönelik) Uyguladığı Psiko-Sosyal Yöntemler*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:238

İKİNCİ BÖLÜM

1. BULGULAR VE YORUM

Aşağıda ki veriler, 2012-2013 eğitim yılında Çorum Özel Eğitim Meslek lisesinde eğitim alan 15- 20 yaş aralığında ki 91 işitme engelli erkek ergenle gerçekleştirilmiş anket çalışması sonucunda elde edilmiştir. Çalışma verileri bu sınırlılıkta değerlendirilmelidir.

1.1. Dini Atıf ve Saldırganlık

Tablo-1 dini atıf ve saldırganlık çeşitleri arasındaki ilişki

Dini Atıf	Saldırganlık Çeşitleri				TOPLAM
	Edilgen	Yıkıcı	Atılğan	Toplumsal	%
Olumlu	11	2	28	31	72
%	15,3	2,8	38,9	43	100
Olumsuz	1	0	0	2	3
%	33,3			66,7	100
Din dışı	3	0	0	1	4
%	75			25	100
TOPLAM	15	2	28	34	79
%	18,9	2,5	35,4	43,2	100

Tablo-1’de işitme engelli ergenlerin engelleri ile ilgili dini atıfları ile en yüksek değeri aldığı saldırganlık alt ölçeği ve yüzdeleri verilmiştir. (Birden fazla kategoride en yüksek aynı değeri almış katılımcı yok sayılmıştır. Bu tabloda 2, 12, 14, 32, 33, 49, 56, 60, 62, 64, 66, 91 katılımcılar böyledir.)

Tabloya baktığımızda engelleri ile ilgili dini atıfları olumlu olan 72 katılımcının 31’inin yani %43’ünün toplumsal etki alt ölçeğini işaretlemiş olduğunu, 28’inin yani %38,9’unun atılğanlık alt ölçeğini işaretlemiş olduğunu, 11’inin yani %15,3’ünün edilgenlik alt ölçeğini işaretlemiş olduğunu, olumlu dini atfı işaretlemiş olan katılımcıların 2’sinin yani %2,8’inin ise yıkıcı saldırganlık alt ölçeğini işaretlemiş olduğunu görmekteyiz.

Engelleri ile ilgili dini atıfları din dışı olan 4 katılımcı bulunmaktadır. Bu 4 katılımcının 3'ü edilgen saldırganlık eğiliminde iken, 1'i saldırganlığında toplumsal etkiden bahsetmiştir.

Olumsuz dini atıfta bulunmuş katılımcı sayısı ise 3'tür. Bunlardan 2'si saldırgan eğilimlerinde toplumsal etkiyi en yüksek işaretlemişken, 1'i edilgen eğilimli olduğunu belirtmiştir.

79 katılımcının işaretleme yaptığı saldırganlık anketinde toplamda 34 katılımcı saldırganlık eğiliminde toplum etkisi olduğunu işaretlemiş, 28 katılımcı atılganlık eğiliminden bahsetmiştir. 15 katılımcı edilgen saldırgan eğilimini işaretlemişken, 2 katılımcı yıkıcı saldırgan eğilimini işaretlemiştir.

Çalışmaya katılan ve anlamlı kabul edilen değerlerde en fazla işaretlenme engeli ile ilgili olumlu dini atıfa yapılmıştır, saldırganlık ölçeğinde toplumsal etki alt ölçeğinin fazla işaretlenmiş olduğunu görmekteyiz.

İşitme engellilerde engellerinden dolayı hazır bulunuşlukları yüksek olarak yordanan saldırganlık eğiliminin toplumsal etkilerinin göz ardı edilmemesi gerektiği çalışmamızda görülmüştür.

Çalışmamıza katılan lise öğrencisi ergen erkek işitme engellilerin çoğunluğu olumlu dini atıfta bulunmuş ve yine bunların çoğunluğu saldırganlıklarında toplum etkisinden ve atılganlık eğilimlerinden bahsetmişlerdir. Bu sonuçlarda; “*İşitme engelli bireyler engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmaktadır ve işitme engelli bireylerin saldırganlık çeşitleri atılganlık özelliği göstermektedir*” şeklindeki 1 ve 2 numaralı hipotezlerimizi doğrulamaktadır. Yine burada toplum etkisi hipotezlerimizde belirtmediğimiz ancak gözlemlerimizden dolayı anketimize yansıttığımız saldırganlık eğiliminde toplum etkisi varsayımımız doğrulanmaktadır.

1.2. Engel Oluşumu Ve Dini Atıf

Tablo-2 doğum, kaza, hastalık değişkenlerinden dolayı engel oluşumu ve dini atıf arasındaki ilişki

Engel Oluşumu	Dini Atıf			TOPLAM
	Olumlu	Olumsuz	Din Dışı	%
Doğum	70	3	3	76
%	92	4	4	100
Kaza	1	0	0	1
%	100			100
Hastalık	11	0	1	12
%	91,7		8,3	100
TOPLAM	82	3	4	89
%	92,1	3,4	4,5	100

Tablo-2, katılımcıların engel oluşumu değişkenine göre engelleri ile ilgili dini atıflarını ve yüzdelerini göstermektedir. (Birden fazla kategoride en yüksek aynı değeri almış katılımcı yok sayılmıştır. Bu tabloda 2 ve 12. katılımcılar böyledir.)

Tabloya bakıldığında katılımcıların 76'sı engellerinin doğuştan olduğunu işaretlemişlerdir. Katılımcıların 12'si bir hastalık sonrasında engelli olduğunu söylerken, kaza sebebiyle engelli olduğunu ifade eden 1 katılımcı bulunmaktadır.

Engellerinin doğuştan olduğunu ifade eden katılımcılardan 70'i yani %92'si engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmuş, 3 katılımcı olumsuz dini atıfta bulunurken yine 3 katılımcı din dışı atıfta bulunmuştur.

Engelinin hastalık sebebiyle olduğunu belirtmiş katılımcı sayısı 12'dir. Engellerinin hastalık sebebiyle oluştuğunu belirten katılımcıların 11'i yani %91,7'si engelleri ile ilgili anlamlı düzeyde olumlu dini atıfta bulunmuştur. Hastalık nedeniyle engelli olduğunu belirten katılımcılardan din dışı atıfta bulunan 1 katılımcı varken olumsuz dini atıfta bulunan hiçbir hastalık nedeniyle işitme engelli olmuş katılımcı bulunmamaktadır.

Kaza nedeniyle işitme engelli olmuş 1 katılımcı bulunmaktadır ve engeli ile ilgili atfı olumludur.

Toplam işaretlemelerde en yüksek işaretleme için tek alt ölçüğe yaparak anlamlı kabul edilen 89 katılımcının 82'si olumlu, 4'ü din dışı, 3'ü olumsuz dini atıfta bulunmuştur.

Çalışmamıza katılan katılımcıların 76'sı doğuştan engelli olduklarını belirtmişlerdir. İşitme engelli erkek ergenlerin işitme engeli doğuştan olanların dini atıflarının çoğunlukla olumlu olduğunu görmekteyiz. Bu sonuç, “*İşitme engelli bireylerin engellerinin doğuştan olması dini atıflarını olumlu olarak etkilemektedir*” şeklindeki 3 numaralı hipotezimizi doğrulamaktadır.

1.3. Din Eğitimi ve Dini Atf

Tablo-3 DKAB dersleri dışında din eğitimi alıp- almama değişkeni ve dini atf arasındaki ilişki

Din Eğitimi	Dini Atf			TOPLAM %
	Olumlu	Olumsuz	Din Dışı	
Alan	55	3	1	59
%	93	5	2	100
Almayan	27	0	3	30
%	90	0	10	100
TOPLAM	82	3	4	89
%	92	3,5	4,5	100

Tablo-3, katılımcıların din eğitimi alma değişkenine göre engelleri ile ilgili dini atıflarını göstermektedir. (Birden fazla kategoride en yüksek aynı değeri almış katılımcı yok sayılmıştır. Bu tabloda 2 ve 12. katılımcılar böyledir.)

Tabloya baktığımızda; 89 katılımcıdan dini eğitim aldığını belirtenlerin sayısı 59'dur, katılımcıların 30'u ise dini eğitim almadığını belirtmiştir.

Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında din eğitimi aldığını belirtmiş 59 katılımcının 55'i yani %93'ü engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmuş, 3'ü yani %5'i olumsuz dini atıfta bulunmuş, 1'i din dışı atıfta bulunmuştur.

Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında din eğitimi almadığını belirten 30 katılımcının 27'si yani %90'ı engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunurken, 3'ü din dışı atıfta bulunmuştur. Din eğitimi almadığını belirten katılımcılardan hiçbiri olumsuz dini atıfta bulunmamıştır.

Tabloda engelleri ile ilgili dini atıfta bulunmuş 89 katılımcıdan 82'si yani %92'si olumlu dini atıfta bulunurken, din dışı atıfta bulunan kişi sayısı 4, olumsuz dini atıfta bulunan katılımcı sayısı 3'tür.

Çalışmamıza katılan lise öğrencisi ergenlerin 59'u DKAB derslerinin dışında din eğitimi aldıklarını belirtmişlerdir. Bu grubun çoğunluğu da engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmuştur. Bu sonuç "*Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında dini eğitim alan engelli ergenler olumlu dini atıfta bulunmaktadır*" şeklindeki 4 numaralı hipotezimizi doğrulamaktadır. Yine bu alt grubun çoğunluğu saldırgan eğilimlerinde toplumsal etkiden anlamli olarak bahsetmiş ve atılganlık eğiliminde değerlendirilmiştir.

1.4. Duyma Konuşma Değişkeni ve Dini Atıf

Tablo-4 işitme engellilerde duyma- konuşma değişkeni ve dini atıf arasındaki ilişki

Duyma Konuşma Durumu	Dini Atıf			TOPLAM
	Olumlu	Olumsuz	Din Dışı	%
D+ K TOPLAM	13	2	0	15
%	86,7	13,3		100
D+ K Yok TOPLAM	15	0	3	18
%	83,3		16,7	100
D Yok+ K TOPLAM	3	0	1	4
%	75		25	100
K Yok+ D Yok TOPLAM	51	1	0	52
%	98	2		100
TOPLAM	82	3	4	89
%	92,1	3,4	4,5	100

Tablo-4, katılımcıların konuşma ve duyma durumu değişkenine göre engelleri ile ilgili dini atıflarında en yüksek işaretleme yaptıkları değişkeni ve yüzdesini göstermektedir. (Birden fazla kategoride en yüksek aynı değeri almış katılımcı yok sayılmıştır. Bu tabloda 2 ve 12. katılımcılar böyledir.)

Tabloya baktığımızda katılımcılardan 52'sinin konuşamadıklarını ve duyamadıklarını belirttiklerini görmekteyiz. Bu 52 katılımcıdan 51'si yani %98'i engeli ile ilgili diğer alt ölçeklere göre yüksek düzeyde olumlu dini atıfta bulunurken, 1'i yani %2'si olumsuz dini atıfta bulunmuştur. Konuşamadığını ve duyamadığını belirten katılımcıların hiçbiri din dışı atıfta bulunmamıştır.

Duyabildiğini ancak konuşamadığını belirten 18 katılımcının 15'i yani %83.3'ü engelleri ile ilgili olumlu atıfta bulunurken, 3'ü en yüksek işaretlemesini din dışı atıfta alt ölçeğine yapmıştır.

Duyduğunu ve konuştuğunu belirtmiş 15 katılımcının 13'ü yani %86,7'si engelleri ile ilgili anlamlı düzeyde olumlu dini atıfta bulunurken, 2'si olumsuz dini atıfta bulunmuştur. Hiçbir katılımcı din dışı atıfta bulunmamıştır.

Duyamadığını ama konuşabildiğini belirten 4 katılımcıdan 3'ü engeli ile ilgili olumlu dini atıfta bulunurken, 1 katılımcı ise en yüksek işaretlemeyi din dışı atıf alt ölçeğine yapmıştır.

Toplam işaretlemelerde en yüksek işaretlemeyi tek alt ölçeğe yaparak anlamlı kabul edilen 89 katılımcının 82'si olumlu, 4'ü din dışı, 3'ü olumsuz dini atıfta bulunmuştur.

Çalışmamıza katılan lise öğrencisi katılımcıların 52'si konuşamadıklarını ve duyamadıklarını belirtmişleridir. İşitme engelli erkek ergenlerin konuşamayan ve duyamayanlarının çoğunluğu engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmuştur. Bu sonuç “*İşitme engelli bireylerden konuşamayan ve duymayanlar, olumlu dini atıfta bulunmaktadır*” şeklindeki 5 numaralı hipotezimizi doğrulamaktadır.

1.5. Engel Oluşumu ve Saldırganlık

Tablo-5 engel oluşumu ve saldırganlık çeşitleri arasındaki ilişki

Engel Oluşumu	Saldırganlık Çeşitleri				TOPLAM
	Edilgen	Yıkıcı	Atılğan	Toplumsal	%
Doğum	15	2	25	26	68
%	22	3	36,8	38,2	100
Kaza	0	0	0	0	0
Hastalık	1	0	4	8	13
%	7,7	0	30,8	61,5	100
TOPLAM	16	2	29	34	81
%	19,8	2,5	35,8	41,9	100

Tablo-5'te katılımcıların engel oluşumu değişkenine göre saldırganlık alt ölçeklerinde aldıkları değerler ile yüzdeleri görülmektedir. (Birden fazla kategoride en yüksek aynı değeri almış katılımcı yok sayılmıştır. Bu tabloda 14, 32, 33, 49, 56, 60, 62, 64, 66, 91. katılımcılar böyledir.)

Tabloya bakıldığında katılımcıların 68'i engellerinin doğuştan olduğunu işaretlemişlerdir. Katılımcıların 13'ü bir hastalık sonrasında engelli olduğunu söylerken, kaza sebebiyle engelli olduğunu ifade eden katılımcı bulunmamaktadır.

Engellerinin doğuştan olduğunu ifade eden katılımcılardan 26'sı yani %38,2'si anlamlı düzeyde saldırganlık etkisinin toplumsal kökenine işaret etmiş, 25'i yani %36,8'i anlamlı düzeyde atılganlık eğilimleri olduğunu belirtmiş, 15'i yani %22'si anlamlı düzeyde edilgen saldırganlık özelliği gösterdiklerini işaretlemişlerdir. Katılımcıların yalnız 2'si yani %3'ü ise yıkıcı saldırganlık özelliğini içeren maddeleri işaretlemiştir.

Engelinin hastalık sebebiyle olduğunu belirtmiş katılımcı sayısı 13'tür. Engellerinin hastalık sebebiyle oluştuğunu belirten katılımcıların 8'i yani %61,5'i anlamlı düzeyde toplum etkisini değerlendiren maddeleri işaretlerken, 4'ü atılganlığı değerlendiren, 1 tanesi de edilgenliğe işaret eden maddelere anlamlı düzeyde işaretleme yapmışlardır. Engellerinin hastalık sebebiyle oluştuğunu belirten hiçbir katılımcı yıkıcı saldırganlık özelliğini değerlendiren maddeleri işaretlememiştir.

Saldırganlık anketinde en yüksek değer olarak tek değeri işaretlemiş 81 katılımcının 34'ü toplumsal bakıştan etkilendiğini, 29'u atılgan eğiliminden dolayı olduğunu, 16'sı edilgen saldırganlık özelliği gösterdiğini, 2'si yıkıcı saldırgan eğilimli olduğunu belirtmiştir.

Çalışmamızda elde ettiğimiz verilerden engeli doğuştan olan işitme engelli bireylerin saldırganlık eğilimlerinin toplumsal etkiden ve atılganlık eğiliminden kaynaklandığını görmekteyiz. Çalışmaya katılan lise öğrencilerinden 13'ü hastalık sebebiyle engelli olduklarını ve saldırganlık eğiliminin toplum etkisinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bu veriler ışığında "*İşitme engelli bireylerden hastalık sebebiyle engelli olanlar yıkıcı saldırganlık eğilimindedir*" şeklindeki 6 numaralı hipotezimiz anlamlı çıkmamıştır.

1.6. Din Eğitimi ve Saldırganlık

Tablo-6 DKAB dersleri dışında din eğitimi alıp- almama durumu ve saldırganlık çeşitleri arasındaki ilişki

Din Eğitimi	Saldırganlık Çeşitleri				TOPLAM
	Edilgen	Yıkıcı	Atılğan	Toplumsal	%
Din Eğitimi Alan	6	1	22	23	52
%	11	2	42	45	100
Din Eğitimi Almayan	10	1	7	11	29
%	34,5	3,5	24	38	100
TOPLAM	16	2	29	34	81
%	19,7	2,5	35,8	42	100

Tablo-6, katılımcıların din eğitimi alma değişkenine göre saldırganlık ölçeği alt ölçeklerinden en yüksek değeri aldıkları alt ölçeği göstermektedir. (Birden fazla kategoride en yüksek aynı değeri almış katılımcı yok sayılmıştır. Bu tabloda 14, 32, 33, 49, 56, 60, 62, 64, 66, 91. katılımcılar böyledir.)

Tabloya baktığımızda; dini eğitim aldığını belirten katılımcı sayısı 52'dir. Katılımcıların 29'u ise dini eğitim almadığını belirtmiştir.

Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında din eğitimi aldığını belirtmiş katılımcıların 23'ü yani %45'i saldırgan eğilimlerinde toplum etkisinden bahsederken, 22'si yani %42'si atılğanlık özellikleri kaynaklı olduğunu işaret etmiş, 6'sı edilgen saldırganlık özelliği olduğunu belirtirken, 1'i yani %2'si yıkıcı saldırganlık özelliği olduğunu belirtmiştir.

Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında din eğitimi almadığını belirten 29 katılımcıdan 11'i yani %38'i saldırganlık eğilimlerinde toplum etkisinden, 10'u yani %34,5'i edilgen saldırganlık eğiliminden, 7'si atılğanlık özelliğinden, 1'i yıkıcı saldırganlık özelliğine işaret etmiştir.

Çalışmamızda işaretlemesi anlamlı kabul edilip değerlendirilen 81 katılımcının 34'ü saldırganlık eğiliminde toplumsal etkiden, 29'u atılğanlık eğiliminin etkisinden,

16'sı edilgen saldırgan eğiliminde, 2'si ise yıkıcı saldırganlık özelliğinde gözükmektedir.

Çalışmamıza katılan lise öğrencisi ergenlerin 52'si DKAB derslerinin dışında din eğitimi aldıklarını belirtmişlerdir. Bu alt grubun çoğunluğu saldırgan eğilimlerinde toplumsal etkiden anlamlı olarak bahsetmiş ve atılganlık eğiliminde değerlendirilmiştir. Yine bu sonuçta “*Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında dini eğitim alan engelli ergenler atılganlık eğilimindedirler*” şeklinde kurduğumuz 7 numaralı hipotezimizi doğrulamaktadır. Ancak DKAB derslerinin dışında din eğitimi almadıklarını belirten katılımcıların da engelleri ile ilgili dini atıfları çoğunlukla olumludur sadece din dışı atıfları diğer alt kategorilerde ki katılımcılardan daha yüksek çıkmıştır. Yani DKAB dersleri dışında din eğitimi almayan ergen engelliler din dışı atfetmeye DKAB dersleri dışında din eğitimi almış ergen engellilerden daha eğilimlidirler.

1.7. Duyma Konuşma Değişkeni ve Saldırganlık

Tablo-7 işitme engellilerde duyma- konuşma durumu değişkeni ve saldırganlık çeşitleri arasındaki ilişki

Duyma Konuşma Durumu	Saldırganlık Çeşitleri				TOPLAM
	Edilgen	Yıkıcı	Atılgan	Toplumsal	%
D Var + K Var	2	0	5	7	14
%	14,3		35,7	50	100
D Var + K Yok	4	0	5	6	15
%	26,7		33,3	40	100
D Yok+ K Var	1	0	0	2	3
%	33,3			66,4	100
K Yok+ D Yok	9	2	19	19	49
%	18,4	4	38,8	38,8	100
TOPLAM	16	2	29	34	81
%	19,7	2,5	35,8	42	100

Tablo-7’de katılımcıların konuşma ve duyma durumu değişkenine göre saldırganlık alt ölçeklerinden en yüksek işaretlemeyi yaptıkları ölçeği ve yüzdelerini göstermektedir.

(Birden fazla kategoride en yüksek aynı değeri almış katılımcı yok sayılmıştır. Bu tabloda 14, 32, 33, 49, 56, 60, 62, 64, 66, 91. katılımcılar böyledir.)

Tabloya baktığımızda katılımcılardan 49'unun konuşamadıklarını ve duyamadıklarını belirttiklerini görmekteyiz. Bu 49 katılımcıdan 19'u yani %38,8'inin saldırganlıklarında toplum etkisini işaret ettiklerini yine 19'unun yani %38,8'inin atılganlık gösterdiğine işaret etmiştir. Konuşamadıklarını ve duyamadıklarını ifade etmiş katılımcıların 9'u yani %18,4'ü anlamlı düzeyde edilgen saldırganlık eğiliminde olduğunu işaret ederken, 2'si yıkıcı saldırganlık eğiliminde olduğunu işaret etmiştir.

Duyabildiğini ancak konuşamadığını belirten 15 katılımcının 6'sı yani %40'ı saldırganlık anketinde diğer alt ölçeklere göre yüksek düzeyde toplum etkisine işaret etmişken, 5'i atılganlık eğilimine, 4'ü saldırganlık eğiliminin edilgenliğine, hiçbir katılımcı saldırganlığının yıkıcı özelliğine işaret etmemiştir.

Duyduğunu ve konuşabildiğini belirten 14 katılımcının 7'si yani %50'si saldırganlığında toplumsal etkiden, 5'i atılganlığının etkisinden, 2 tanesi de saldırgan eğiliminin edilgen özelliğini belirtmiştir. Hiçbir katılımcı saldırganlığının yıkıcı özelliğine işaret etmemiştir.

Duyamadığını ama konuşabildiğini belirten 3 katılımcıdan 2'si saldırganlık anketinde en yüksek alt ölçek işaretlemesini toplumsal etkiye yapmışken, 1 katılımcı edilgenlik eğilimine işaret etmiştir. Bu değişken açısından anlamlı düzeyde yıkıcı ve atılgan saldırganlık etkisi gösterdiğini belirten katılımcı bulunmamaktadır.

Çalışmaya katılan katılımcıların 49'u konuşamadıklarını ve duyamadıklarını, saldırganlık eğilimlerinin atılganlık eğilimlerinden ve toplum etkisinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bu sonuçta *“İşitme engelli bireylerden konuşma ve duyması olmayanlar, atılganlık eğilimindedir”* şeklinde kurduğumuz 8 numaralı hipotezimizi doğrulamakla birlikte, gözlemleyerek ankette değerlendirdiğimiz toplum etkisini de doğrulamaktadır. Yine konuşamadığını ve duyamadığını belirtmiş bu grupta saldırganlıklarında toplum etkisinden ve atılganlık özelliğinde değerlendirilmiştir. Bu sonuç diğer alt kategorilerde anlamlı değildir. Burada asıl anlamlı sonuç saldırganlık eğiliminde toplum etkisi kategorisinde gözükmektedir.

1.8. Özetle

1. Engellerinin doğuştan olduğunu ifade eden katılımcılardan 70'i yani %92'si engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmuştur.

2. Engelinin hastalık sebebiyle olduğunu belirtmiş katılımcı sayısı 12'dir. Engellerinin hastalık sebebiyle oluştuğunu belirten katılımcıların 11'i yani %91,7'si engelleri ile ilgili anlamlı düzeyde olumlu dini atıfta bulunmuştur.

3. Kaza nedeniyle işitme engelli olmuş 1 katılımcı bulunmaktadır ve engeli ile ilgili atfı olumludur.

4. Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında din eğitimi aldığını belirtmiş 59 katılımcının 55'i yani %93'ü engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmuştur.

5. Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında din eğitimi almadığını belirten 30 katılımcının 27'si yani %90'ı engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmuştur.

6. Engelleri ile ilgili dini atıfta bulunan 89 katılımcıdan 82'si olumlu dini atıfta bulunmuştur.

7. Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında din eğitimi aldığını belirten katılımcıların 23'ü yani %45'i saldırgan eğilimlerinde toplum etkisinden bahsederken, 22'si yani %42'si atılganlık özellikleri kaynaklı olduğunu işaret etmiştir.

8. Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında din eğitimi almadığını belirten 29 katılımcıdan 11'i yani %38'i saldırganlık eğilimlerinde toplum etkisinden, 10'u yani %34,5'i edilgen saldırganlık eğiliminden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

9. Çalışmamızda işaretlemesi anlamlı kabul edilip değerlendirilen 81 katılımcının 34'ü saldırganlık eğiliminde toplumsal etkiden, 29'u atılganlık eğiliminin etkisinden, 16'sı edilgen saldırgan eğiliminden, 2 si ise yıkıcı saldırganlık özelliğinde gözükmektedir.

10. Engellerinin doğuştan olduğunu ifade eden 68 katılımcıdan 26'sı yani %38,2'si anlamlı düzeyde saldırganlık etkisinin toplumsal kökenine işaret etmiş, 25'i yani %36,8'i anlamlı düzeyde atılganlık eğilimleri olduğunu belirtmiştir.

11. Engelinin hastalık sebebiyle olduğunu belirten katılımcı sayısı 13'tür. Engellerinin hastalık sebebiyle oluştuğunu belirten katılımcıların 8'i yani %61,5'i anlamlı düzeyde toplum etkisini değerlendiren maddeleri işaretlemiştir.

12. Çalışmamızda engellerinin oluşum durumuna göre saldırganlık eğilimlerinin değerlendirildiği bölümde en yüksek değer olarak tek değeri işaretlemiş 81 katılımcının 34'ü toplumsal bakıştan etkilendiğini, 29'u atılgan eğiliminden dolayı olduğunu, 16'sı edilgen saldırganlık özelliği gösterdiğini, 2'si yıkıcı saldırgan eğilimli olduğunu belirtmiştir.

13. Katılımcılardan 52'sinin konuşamadıklarını ve duyamadıklarını belirttiklerini görmekteyiz. Bu 52 katılımcıdan 51'i yani %98'i engeli ile ilgili anlamlı düzeyde olumlu dini atıfta bulunmuştur.

14. Duyabildiğini ancak konuşamadığını belirten 18 katılımcının 15'i yani %83,3'ü engelleri ile ilgili olumlu atıfta bulunmuştur.

15. Duyduğunu ve konuştuğunu belirten 15 katılımcının 13'ü yani %86,7'si engelleri ile ilgili anlamlı düzeyde olumlu dini atıfta bulunmuştur.

16. Duyamadığını ama konuşabildiğini belirten 4 katılımcıdan 3'ü engeli ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmuştur.

17. Toplam işaretlemelerde en yüksek işaretlemeyi tek alt ölçeğe yaparak anlamlı kabul edilen 89 katılımcının 82'si olumlu, 4'ü din dışı, 3'ü olumsuz dini atıfta bulunmuştur.

18. Katılımcılardan 49'unun konuşamadıklarını ve duyamadıklarını belirttiklerini görmekteyiz. Bu 49 katılımcıdan 19'u yani %38,8'inin saldırganlıklarında toplum etkisini işaret ettiklerini yine 19'unun yani %38,8'inin atılganlık gösterdiğine işaret ettikleri tespit edilmiştir.

19. Duyabildiğini ancak konuşamadığını belirten 15 katılımcının 6'sı yani %40'ı saldırganlık anketinde diğer alt ölçeklere göre yüksek düzeyde toplum etkisine işaret etmişken, 5'i atılganlık eğilimine, 4'ü saldırganlık eğiliminin edilgenliğine, hiçbir katılımcı saldırganlığının yıkıcı özelliğine işaret etmemiştir.

20. Duyduğunu ve konuşabildiğini belirten 14 katılımcının 7'si yani %50'si saldırganlığında toplum etkisini işaret etmiştir. Hiçbir katılımcı saldırganlığının yıkıcı özelliğine işaret etmemiştir.

21. Duyamadığını ama konuşabildiğini belirten 3 katılımcıdan 2'si saldırganlık anketinde en yüksek alt ölçek işaretlemesini toplumsal etkiye yapmıştır.

22. Engelleri ile ilgili dini atıfları olumlu olan 72 katılımcının 31'inin yani %43'ünün saldırganlık eğiliminde toplumsal etki alt ölçeğini işaretlemiş olduğu, 28'inin yani %38,9'unun atılganlık alt ölçeğini işaretlemiş olduğu tespit edilmiştir.

23. Engelleri ile ilgili dini atıfları din dışı olan 4 katılımcı bulunmaktadır. Bu 4 katılımcının 3'ü edilgen saldırganlık eğiliminde iken, 1'i saldırganlığında toplumsal etki tespit edilmiştir.

24. Olumsuz dini atıfta bulunan katılımcı sayısı ise 3'tür. Bunlardan 2'si saldırgan eğilimlerinde toplumsal etkiyi en yüksek işaretlemişken, 1 'i edilgen eğilimli olduğunu belirtmiştir.

25. 79 katılımcının işaretleme yaptığı işitme engellilerin engelleri ile ilgili dini atıfları ve saldırganlık alt ölçeklerinin karşılaştırılmasında toplamda 34 katılımcı saldırganlık eğiliminde toplum etkisi olduğunu işaretlemiş, 28 katılımcı atılganlık eğiliminden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Yukarda özetlediğimiz sayısal sonuçlara baktığımızda;

a) Çalışmamıza katılan lise öğrencisi ergen erkek işitme engellilerin çoğunluğu olumlu dini atıfta bulunmuş ve yine bunların çoğunluğu saldırganlıklarında toplum etkisinden ve atılganlık eğilimlerinden bahsetmişlerdir. Bu sonuçlarda; “*İşitme engelli bireyler engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmaktadır ve işitme engelli bireylerin saldırganlık çeşitleri atılganlık özelliği göstermektedir*” şeklindeki 1 ve 2

numaralı hipotezlerimizi doğrulamaktadır. Yine burada toplum etkisi hipotezlerimizde belirtmediğimiz ancak gözlemlerimizden dolayı anketimize yansıtığımız saldırganlık eğiliminde toplum etkisi varsayımımız doğrulanmaktadır.

b) Çalışmamıza katılan lise öğrencisi katılımcıların çoğunluğu doğuştan engelli olduklarını belirtmişlerdir. İşitme engelli erkek ergenlerin işitme engeli doğuştan olanların dini atıflarının çoğunlukla olumlu olduğunu görmekteyiz. Bu sonuç, “*İşitme engelli bireylerin engellerinin doğuştan olması dini atıflarını olumlu olarak etkilemektedir*” şeklindeki 3 numaralı hipotezimizi doğrulamaktadır.

c) Çalışmamıza katılan lise öğrencisi ergenlerin çoğunluğu DKAB derslerinin dışında din eğitimi aldıklarını belirtmişlerdir. Bu grubun çoğunluğu da engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmuştur. Bu sonuç “*Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında dini eğitim alan engelli ergenler olumlu dini atıfta bulunmaktadır*” şeklindeki 4 numaralı hipotezimizi doğrulamaktadır. Yine bu alt grubun çoğunluğu saldırgan eğilimlerinde toplumsal etkiden anlamlı olarak bahsetmiş ve atılganlık eğiliminde değerlendirilmiştir.

d) Çalışmamıza katılan lise öğrencisi katılımcıların çoğunluğu konuşamadıklarını ve duyamadıklarını belirtmişleridir. İşitme engelli erkek ergenlerin konuşamayan ve duyamayanlarının çoğunluğu engelleri ile ilgili olumlu dini atıfta bulunmuştur. Bu sonuç “*İşitme engelli bireylerden konuşamayan ve duymayanlar, olumlu dini atıfta bulunmaktadır*” şeklindeki 5 numaralı hipotezimizi doğrulamaktadır.

e) Engeli doğuştan olan işitme engelli bireylerin saldırganlık eğilimlerinin de toplumsal etkiden ve atılganlık eğiliminden olduğunu görmekteyiz. “*İşitme engelli bireylerden hastalık sebebiyle engelli olanlar yıkıcı saldırganlık eğilimindedir*” şeklindeki 6 numaralı hipotezimiz anlamlı çıkmamıştır.

f) Çalışmamıza katılan lise öğrencisi ergenlerin çoğunluğu DKAB derslerinin dışında din eğitimi aldıklarını belirtmişlerdir. Bu alt grubun çoğunluğu saldırgan eğilimlerinde toplumsal etkiden anlamlı olarak bahsetmiş ve atılganlık eğiliminde değerlendirilmiştir. Yine bu sonuçta “*Örgün eğitim-öğretim sürecinde DKAB dersleri dışında dini eğitim alan engelli ergenler atılganlık eğilimindedirler*” şeklinde kurduğumuz 7 numaralı hipotezimizi doğrulamaktadır. Ancak DKAB derslerinin

dışında din eğitimi almadıklarını belirten katılımcıların da engelleri ile ilgili dini atıfları çoğunlukla olumludur sadece din dışı atıfları diğer alt kategorilerde ki katılımcılardan daha yüksek çıkmıştır. Yani DKAB dersleri dışında din eğitimi almayan ergen engelliler din dışı atfetmeye DKAB dersleri dışında din eğitimi almış ergen engellilerden daha eğilimlidirler.

g) Bu sonuçta “*İşitme engelli bireylerden konuşma ve duyması olmayanlar, atılganlık eğilimindedir*” şeklinde kurduğumuz 8 numaralı hipotezimizi doğrulamıştır. Ayrıca gözlemlerimiz sonucunda hazırladığımız ankette değerlendirdiğimiz saldırgan davranış eğiliminde toplum etkisi hipotezimizde bu veriler ışığında doğrulanmıştır. Yine konuşamadığını ve duyamadığını belirtmiş bu grupta saldırganlık eğilimleri toplum etkisinden ve atılganlık özelliğinden kaynaklanmış gözükmektedir. Bu sonuç diğer alt kategorilerde anlamlı değildir. Burada asıl anlamlı sonuç saldırganlık eğiliminde toplum etkisi kategorisinde gözükmektedir.

SONUÇ

İşitme engelli erkek ergenlerde engelinin doğuştan olması, konuşamıyor ve duyamıyor olanlarının engelleri ile ilgili dini atfının olumlu olmasını yordayabiliriz. Bu değişkenlere sahip engellilerin saldırganlık eğilimlerinde ise toplumun bakış açısı ve etkisi önemli olduğu gibi, saldırganvari davranışlarının aslında atılganlıklarından kaynaklandığını da yordayabilmekteyiz.

DKAB dersi dışında din eğitimi almış olmak engelleri ile ilgili dini atıflarında diğer kategorilerde ki kadar belirgin bir değere sahip değilken, saldırganlık eğilimlerinde de toplum etkisinin baskın olduğu ve atılgan özelliklerinden kaynaklandığı tekrarla bu değişkende de tespit edilmiştir.

İşitme engellilerin engellerinden doğan sinirlilik hali ve engellenmişlik duygusunun yarattığı gerginliğin aslında atılganlık eğiliminden kaynaklandığı ve saldırganlığın olumsuz görüntüsünden atılganlığın olumlu yapısına evrilebileceği ayrıca işitme engellilerde saldırganlık eğiliminin toplum etkisi ile davranışa dönüştüğü tespit edilmiştir.

Engelliler ile ilgili yapılan toplumsal ve bilimsel çalışmalarda toplum etkisinin göz önünde bulundurulması ve engelli bireyin engelinden doğan gerginlikleri ve engellenmişlik duygusunu verilecek eğitimlerle atılganlık yönünde geliştirmemiz gerektiği de bu çalışma ile tespit edilmiştir.

Saldırganlık bireysel özelliklerden doğan kimi zaman ‘doğal’ yada ‘normal’ bir eğilim olarak kabul edilse de gelişmiş toplumlar bu dürtü yada eğilimi olumlu ve gelişime katkı sunacak rol ve biçimlere evirmektedirler. Olumsuz bir özellik gibi duran saldırganlık eğilimi yapılacak çalışmalar ile toplumsal ivmenin olumlu bir parçasına dönüşebilecektir. Saldırganlığı pasifize etmek değil, dönüştürerek enerji potansiyeli haline getirmekte yine eğitimle oluşabilecektir.

Bilimsel çalışmaların toplumsal problemlere çözüm önerileri getirerek en nihayetinde insanoğlunun mutluluğu ile uğraştığını söyleyebiliriz. Engelli bireylerin engellenmişliklerinden doğan ve saldırganlık eğilimine dönüşen enerjilerinin yine

onlarda bulunan atılganlık eğilimi ile yer değiştirmesini sağlamakta bilim ve eğitim çalışanlarının ortak çalışmaları ile olacaktır.

Sahte mutluluğun bir zorunluluk olarak dayatıldığı günümüz küresel köyünde, bireysel hazların ve anlık mutlulukların reklamlar, piyasalar, popüler psikoloji oyunları gibi pekçok elemanla şekillendirildiği zamanlardayız. Mkemmelden uzak, ‘engelli’ olanın, dayatılan güzellik anlayışı dışında kalanın yani ‘irkin’ olanın, mutsuzluk getireceği ve bireysel hazzın tek gerçek mutluluk yolu olduğu dayatmasının kuşatması altındayız. Bilimsel alışmaları da adeta zorlayarak kendine evirmeye çalışan bu anlayış ancak gerçek çalışmaların çoğaltılması ile mümkündür.

Psikolog John Schumacher’in belirttiği gibi “mutluluk enstitüleri, kampları, kulüpleri, sınıfları, gezileri, atölyeleri ve inzivaları mevcut. Üniversitelerde Mutluluk Araştırmaları bölümleri açılıyor... Gezeganimiz mahvoladursun, kişisel mutluluk her yerde satışa sunulan büyük bir işletme” demektedir.

Mutluluğun asıl yolunun ‘teki’leştirdiklerimizin potansiyellerini fark edip onlardan öğrenebileceğimiz çok şey olduğunun bilinci ile hareket etmediğimiz takdirde, çözüm üretmeden, sorunu oluşturan toplumsal yapıları ve felsefeleri görmeden, sonuçlar- veriler- analizler ile boğuşarak yok oluşumuzun bilimsel seyredicisi olmaya devam edeceğiz.

Engelli bireylerin saldırganlık eğilimlerinden doğan enerjilerinin atılganlık eğilimi olarak açığa çıkması ve bu potansiyelin bireysel mutluluklarını artıracak etkinliklerde kullanılması hem bireysel hem toplumsal alanda gelişimimizi artıracaktır. Olumlu dini atfin atılganlık eğilimi ile ilişkili olduğu çalışmamız sınırlılığında görülmektedir. Ayrıca engelli bireylerde saldırganlık eğiliminin toplumsal değerlendirmelerden etkileniyor olması bu konuda çalışma yapacak olan akademisyenlerin ve eğitimcilerin dikkat etmesi gereken hususlar olarak gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- ACARA Yusuf, *Saadet Asrı Model Toplum Tecrübesinin Engellilere İlişkin Kodları*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C:13, S:1, 2013, Ss. 131 -171
- AÇAK Mahmut, *İşitme Engelli Ve İşitme Engelli Olmayan Futbolcuların Benlik Saygıları Ve Saldırganlık Düzeylerinin incelenmesi* (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı, Elazığ 2011.
- AÇIKEL Yusuf, *Hadisler Işığında Görme Engelliler Ve Bazı Öneriler*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, S: 25, Ss:16.
- ASPB, Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ar-ge Dairesi İstatistikleri. Kaynak: [Http://Eyh.Aile.Gov.Tr/Yayin-Ve-Kaynaklar/Arge-Ve-İstatistik](http://Eyh.Aile.Gov.Tr/Yayin-Ve-Kaynaklar/Arge-Ve-İstatistik) (Erişim Tarihi:16.05.2015)
- ASLAN Adnan, *Engellilerde Dinî Başa Çıkmada Felsefî Arka Plan*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:154.
- AVCI Ahmet, *Eğitimde Şiddet Olgusu Lise Öğrencilerinde Şiddet, Saldırganlık Ve Ahlakî Tutum İlişkisi Küçükçekmece İlçesi Örneği* (Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul 2010.
- AYDIN Özlem (Güler), *Yaşamı Sürdürmede Dini İnancın Rolü*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Din Psikolojisi Anabilim Dalı, İstanbul 2011.
- AYVALLI Ramazan, *İslâmda, Engellilerle İlgili Bazı Hükümlerin Değerlendirilmesi*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:115.
- BACI Seda Donat, *Çocuk Ve Ergenlerde Şiddet Ve Saldırganlığın Önlenmesi*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir 2011.

- BAHÇEKAPILI Mehmet, *Bio-Psiko-Sosyal Açıdan Dinin Ruh Sağlığı Ve Engellik Üzerindeki Etkisi*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:255
- BAŞARAN Canan, *Çeşitli Tür Liselerde Öğrenim Gören Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Eğitimde Psikolojik Hizmetler Ana Bilim Dalı, Sakarya 2008.
- BAŞKONAK Mustafa, *Ali Haydar Taner İle İşitme Engellilerin Eğitim Tarihi Üzerine*, Türk - İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 2013, Yıl:8, S:16, ss:245-264.
- BATMAN Elif, *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkmada Kader İnancının Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2008.
- BEŞER Faruk, *Zihinsel Engelliler Ve Anlama Sorunları*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:176
- BELGİN Erol. Gonca Dalgıç, *İşitme Engellinin Önlenmesi Ve Erken Tanısında Sağlık Elemanlarına Öneriler*, Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Broşürleri, MEB Yayınları, 1996
- BELGİN Erol. Ahmet Ataş, *İşitme Engelli Çocukların Erken Tanısında Ve Eğitime Yönlendirilmesinde Kamu Görevlilerinin Rolü*, Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Broşürleri, MEB Yayınları, 1996
- BELGİN Erol. Bilgehan Böke, *İşitme Engelli Öğrencilere İlkokul Öğretmenlerinin Yaklaşım Problemleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Broşürleri, MEB Yayınları, 1996
- BELGİN Erol. Nilüfer Darıca, *İşitme Engelli Çocukların Erken Tanısında Ve Eğitiminde Aileye Öneriler*, Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Broşürleri, MEB Yayınları, 1996
- CENGİZ Seyhan, *Ergenlerde Saldırganlık Ve Problem Çözme* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Ankara, 2010

- ÇAKIR Neriman, *Normal İşiten Bir Türk Anne Ve Öğretim Çağındaki İşitme Engelli Çocuğunun Yemek Hazırlama Ve Yemek Yeme Etkinliği Esnasındaki Etkileşimlerinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Eğitim Ana Bilim Dalı, Eskişehir 2000.
- ÇELEBİ İlyas, *İslam İtikâdı Açısından Engelliliğin Dini Boyutu*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:160
- ÇELİK, Hilal. Oya Onat Kocabıyık, “Genç Yetişkinlerin Saldırganlık İfade Biçimlerinin Cinsiyet Ve Bilişsel Duygu Düzenleme Tarzları Bağlamında İncelenmesi”, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2014, C:4, S:1, ss:139-155 Kaynak:
Dergipark.Ulakbim.Gov.Tr/Trkefd/Article/Download/.../5000075379 (Erişim Tarihi: 15.05.2015)
- ÇİÇEK Suzan Aksüt, *Dindarlık İle Saldırganlık Arasındaki Etkileşimin Terör Yönetimi Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Mersin 2008.
- ÇİÇEK Yakup, *İslam'ın Engellilere Bakışı*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:41
- DALBUDAK İbrahim, *13-15 Yaş Arası Görme Engelli Sporcuların Stres Ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Sporda Psiko-Sosyal Alanlar Anabilim Dalı, İzmir, 2012.
- DENİZ Yılmaz, *Blame Attribution And Information Processing / Suç Atıfları Ve Bilgi İşleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- DPDR, Duyu Psikolojik Danışma ve Kişisel Gelişim Merkezi Yayınları, *Saldırganlık Nedir?*, Kaynak: [Http://Www.Dpsikolog.Com/Makaleler/Saldirganlik-Nedir/](http://www.Dpsikolog.Com/Makaleler/Saldirganlik-Nedir/) (Erişim Tarihi: 13.05.2015)
- EFE Adem, *Engelli Çocuk Ve Ailelerinin Sorunlarının Belirlenmesi Ve Bunların Çözümünde Dinin Rolü*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006, C:1 S:16, ss:169-198.

- ERDİNÇ Selen, “Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Fiziksel Ve İlişkisel Saldırganlığın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2009. Acikarsiv.Ankara.Edu.Tr/Browse/23667/Selen_Erdinc_2009.Pdf (Erişim Tarihi: 18.04.2015)
- ERDOĞAN Mehmet, *İslam Hukukunda Engelliler: Engelliliğin Fikhî Ve Hukukî Sorunları*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:170.
- EVCİL, A. Nilay. S. Seyhan Uysal, *Üsküdar Meydanı Ve Engelliler İçin Erişilebilirlik*, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V1 Bildirgesi 2008.
- GÖKBÜZOĞLU Burcu, *Ergenlerin Saldırganlık Düzeyleri İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Psikolojik Danışmanlık Ve Rehberlik Bilim Dalı, İstanbul 2008.
- GÜRSES İbrahim, *Yükleme Teorisi Ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008, C: 17, S: 2, ss:365.
- HÜRRİYET GAZETESİ, “Nüfusun Yüzde 12,29’u Engelli”. Kaynak: [Http://Www.Hurriyet.Com.Tr/Yasasin hayat/10497792.Asp](http://www.hurriyet.com.tr/yasasin hayat/10497792.asp) (Erişim Tarihi: 15.07.2015)
- IŞIK Harun, *Engellilik Sorununa Kelamî Bir Yaklaşım*, Ekev Akademi Dergisi 2013, Yıl:17 S: 57, Ss:1-22
- KARA Elif, *Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:26-27, Samsun 2008.
- KARTOPU, Saffet, *Kaygının Kader Algıları İle İlişkisi –Kahramanmaraş Örneği–*, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Kayseri 2012.
- KASAR Veysel, *Allah’ın Adalet Ve Hikmeti Bağlamında Engellilik Problemi*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 18, S:29, 2013 Ss:63-100.
- KAYA Emire Özkatar, *18-25 Yaş Arası İşitme Engelli Sporcuların Stres Ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi) Erciyes

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, Kayseri 2010.
- KIRKIZ Mustafa, *Hakikat Ve Mecaz Bağlamında Kur'an'da 'Engellilik' İfade Eden Sözcüklerin Linguistik Analizi*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, S:12, ss:103-117.
- KOZİNSKİ Jerzy, *Boyalı Kuş*, Çev. Aydın Emeç, E Yayınları, İstanbul 1984.
- KÖKNEL Özcan, *Zorlanan İnsan*, Altın Kitaplar, İstanbul 1993.
- KULA Naci, *Engelli Birey Ve Ailesinin Psiko-Sosyal Sorunları Ve Manevi Destek*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul 2012.
- KULA Naci, *Bedensel Engellilik Ve Dini Başa Çıkma*, Dem Yayınları, 2005.
- KULA Naci, *Mesnevideki Bedensel Engelli Birey Örneklerinin Yer Aldığı Hikayelerin Engellilerin Sorunlarıyla Baş Etmesindeki Rolü*, Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Mevlana Özel Sayısı, 2007, S:3, ss: 171- 191.
- KULA Naci, *Engelli Birey Ve Ailesinin Sosyal Uyumunda "Yaratılanı Hoş Gör Yaradan'dan Ötürü" Anlayışının Rolü*, Tasavvuf: İlmî Ve Akademik Araştırma Dergisi, 2005, Yıl:6, S:15.
- KULA Naci, *Engellilere Verilecek Tebliğ Ve İrşad Hizmeti*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2004, S:4, Ss:16-18
- KUTLUER İlhan, *Engelli Olmak Üzerine Etik Düşünceler*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul 2012.
- MURAT Sedat, *Üsküdar Belediyesi'nin Engellilere Ve Yaşlılara Yönelik Hizmetleri*, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V1 Bildirgesi, 2008.
- MEB, *Okullar*. Kaynak: <http://www.meb.gov.tr/baglantilar/okullar/index.php> (Erişim Tarihi: 22.06.2015)
- MEB, Özel Eğitim Ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Mesleki Eğitimde Bütünleştirme Uygulamaları Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Ankara 2013.
- MEB, Özel Eğitim Ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Mesleki Eğitimde Bütünleştirme Çalışmaları Kılavuzu*, Ankara 2013.
- MEB, Eğitim Araştırma Ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, "Öğrencilerin Şiddet Algısı", Ankara 2008. Kaynak:

[Http://Www.Meb.Gov.Tr/Earged/Earged/Siddet_Algisi.Pdf](http://www.Meb.Gov.Tr/Earged/Earged/Siddet_Algisi.Pdf) (Erişim Tarihi: 18.04.2015)

- ÖZ, Şaban, “Engelli” Din Eğitiminden “Özürsüz” Din Eğitimi Modelliğine: “Ötekileştirilen” Özürlülerin Din Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri, Hikmet Yurdu Dergisi, Ocak – Haziran 2013/1, Yıl: 6, C: 6, S: 11.
- ÖZEĞE, Erşen, *Psikanalitik Bir Deneme Şiddet: Ötekinin Yıkımı*, Doğu Batı Yayınları, Yıl:10, S:43, İstanbul 2007.
- ÖZTÜRK Nilgün, *Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Bilim Uzmanlığı Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Bilim Dalı, Malatya 2008.
- ÖZYILMAZ Ömer, *Dünyaya Engelli Olarak Gelmeyi Hazırlayan Sebepler Ve Karşı Tedbirler*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul 2012.
- PİRETTO P. Lorenzo, *Engellilik Ve Türkiye’deki Hristiyanlar: Latin Cemaati Örneği*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:67
- SANCAKLI Saffet, *Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2006, S:2 Ss:69
- SARGIN Yıldız Albayrak, *Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin Saldırgan Davranışları İle Öfke Ve Sosyal Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Programı, Trabzon 2008.
- SCHULTZ, Duane. Ellen Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, Çev: Yasemin Aslay, Kaknüs Yayınları, 2001.
- SEYYAR Ali, *İslam’da Özürlülük Algısı Ve Hz. Muhammed’in Engelli İnsanlara (Sosyal Koruma Kapsamına Almasına Yönelik) Uyguladığı Psiko-Sosyal Yöntemler*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, Ss:238
- SOYSAL A. Şebnem, *Bir Merhamet Hikayesi: Merhamet Dedikleri*, Psikeart Dergisi, Merhamet Sayısı, Mayıs 2015.

- SZASZ Thomas S., *Deliliğin İmalatı*, Çev. Gözde Genç, Yerdeniz Yayınları, İstanbul, 2007.
- ŞAHAN Mehmet, *Lise Öğrencilerinde Saldırganlığı Yordayan Bazı Değişkenlerin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara 2007.
- ŞAHİN Hafize, *Lise Öğrencilerinde Mükemmeliyetçilik Ve Saldırganlık ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul 2011.
- TEMELOĞLU Esin, *Çiftlerden Birisi Eksen I Tanısı Almış Evli Bireylerin Evlilik Uyumlarının, Patolojiye Dair Atıfları, Kontrol Odakları Ve Baş Etme Yolları Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Programı, İstanbul 2014.
- TEZCAN Münir, “Kur’an’ın Bedensel Engellilere Yaklaşımı”, K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, S:10, ss 137-186. Kaynak: http://www.ksu.edu.tr/depo/belgeler/10.%20Say%C4%B1_1506091355500508.pdf (Erişim Tarihi: 11.07.2015)
- TÜRKDOĞAN Dilşad, *Engellilerde Aile İçi Sorunlar*, Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul 2012.
- TRELOAR Linda L., *Engellilik, Dini İnançlar Ve Kilise: Engelli Yetişkinlerin Ve Aile Bireylerinin Deneyimleri*, Çev: Mehmet Bahçekapılı, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, S: 27.
- YEĞEN Beyza, *Ortaöğretim Öğrencilerinin Sosyal Uyumları İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul 2008.
- YILMAZ İlkay, *Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çok Boyutlu Olarak İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul 2008.
- YILMAZ Serhan, *Spor Yapan Ve Yapmayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek

Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi
Ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul 2013.

EK: Anketler

Çalışmamızın anketleri aşağıda verilmiştir.

DUYGULARIM- DAVRANIŞLARIM

Maddeler	evet	hayır
Birisi bana vurursa bende ona vururum.		
Beni kızdıran kişiyi hiç affetmem.		
Bana “hatalısın” diyenin bende hatasını bulurum.		
Benden büyüklere kızmam.		
Kavga etmezsem bana korkak derler.		
Doğru bildiğim düşünceyi hep savunurum.		
Başarılı olmak için arkadaşımından da vazgeçerim.		
Sıra beklerken önde olmak için diğer insanların önüne geçerim.		
Birilerine üzülür sıramı verirsem başarılı olamam.		
İyilik yaptığım kişiler de bana iyilik yapmazsa ona küserim.		
Küçükler yaramazlık yaparsa onları döverim.		
Kızdığım zaman neye kızdığımı sakince anlatırım.		
Öfkelenince ağlarım.		
Sevmediğim işi asla yapmam.		
Sinirlenince kendi kendime konuşurum.		
İşini düzgün yapmayan kişiyi uyarırım.		
Erkek adam kavgadan çıkıp babasına- öğretmenine söylemez.		
Çevremde herkes kavga ediyor, bende ediyorum.		
Kız arkadaşımı, annemi, kız kardeşimi ben korurum.		
Engelli arkadaşım kavga ederken onun yanında olmalıyım.		
Birisi bana emrettiğinde o işi bozuk yaparım.		
Büyüklerimin bana kızmaları doğru diye düşünürüm.		
Sinirlenince elimi duvara vururum.		
Kızdığım zaman karşımdaki kişiyi hiç dinlemem.		
Benimle dalga geçmeden önce ben onlarla dalga geçerim.		

ENGELİNİZ SİZİN İÇİN NE İFADE EDİYOR?

1. Annem babam ben küçükken beni doktora götürselerdi engelli olmazdım.
2. Allah engellileri sever.
3. Kaderimde engelli olmak varmış.
4. Allah beni insanlar beni görüp duyduklarına şükretsiner diye yarattı.
5. Küçükken ateşli hastalık geçirmişim.
6. Başkasının değil de beni sağır yaptı diye Allah'a küsüyorum.
7. Allah kulaklarımı dedikodu duymayım, günah olmasın diye kapattı.
8. Neden kardeşim ya da akrabam duyuyor da ben duymuyorum diye Allah'a kızıyorum.
9. Babamdan/ annemden bana geçmiş.
10. Kulaklarım duymadığı için Allah'a isyan ederim.
11. Doktorlar hastanede iyi baksaydı engelli olmazdım.
12. Allah duymadığım için bazı günahlarımı affeder.
13. Allah beni sevmediği için engelli oldum.
14. Kısmetim böyle imiş diye düşünüyorum.
15. Annem babam cahil olmasaydı engelli olmazdım.
16. Allah beni engelli yarattığı için dalga geçiyorlar. Bu çok kötü.
17. Allaha kulaklarımın duyması için dua ediyorum.
18. Kötü birisi bana nazar atmış, kulaklarım onun yüzünden duymuyor.
19. Allah beni engelli yarattığı için bana yazık diyorlar. Bunu sevmiyorum.
20. Allah beni engelli yarattığı için beni daha çok seviyorlar.
21. Kulaklarımın duyması için çok dua ettim ama Allah yardım etmedi.
22. Allah kulaklarımı kapattı ama bana akıl verdi
23. Ailem fakir olmasaydı engelli olmazdım.
24. Kulaklarımın duymamasına isyan edersem Allah daha kötü ceza verir.
25. Allah kulaklarımı kapattı ama bana güç verdi.
26. Annem Babam Allah' a dua etmemi, namaz kılmamı söylediği için dua ederim, namaz kılarım.
27. Allah kulaklarımı kapatmasaydı ezan sesini, duaları duyardım.
28. Kulaklarımın duymamasına nazar, büyü, sihir sebep olabilir diye düşünürüm.

29. Allah beni duymamakla cezalandırdı.
30. Allah kulaklarımı kapattı sabırlı olursam Cennetle ödüllendirecek.
31. Evimizin yakınında büyük hastane olsaydı beni götürürlerdi kulaklarım duyardı.
32. Kulaklarımın duymaması Allah'ın bana sınavı, iyi geçerse ödüllendirecektir.
33. Kulaklarımın duymaması Allah'tan bana gelen zulümdür.
34. Diğer .....

KİŞİSEL BİLGİLER FORMU

Engeliniz nasıl oluştu: Doğuştan Kaza geçirdim Hastalıktan

Duyabiliyor ve konuşabiliyor musunuz?: Duyuyor ve konuşuyorum

Duyuyorum ama konuşamıyorum

Konuşuyorum ama duymuyorum

Okulda ki din dersi dışında dini eğitim aldınız mı? Evet Hayır

